

FAŞİZME, EMPERYALİZME, FEODALİZME, ŞOVENİZME VE HER TÜR DEN GERİCİLİĞE KARŞI

PARTİZAN

Kasım-Aralık 2008

Sayı: 67

İki Aylık Siyasi Dergi

FİYATI: 3 YTL

ISSN: 1303-0078

ORTADOĞU'NUN İSYANCI HALKLARI

✓ Resmi ideolojilerin ezilenlerin tarihini unutturmak veya çarpıtmak için yaptıkları karşısında bu tarihin sınıfsal açıdan incelenmesi sınıf mücadelesinin önemli bir halkasıdır.

Sayfa 71

✓ Obama ile değişim mümkün mü?

Sayfa: 12

✓ Emperyalist saflaşmalar ve halkların payına düşenler Sayfa: 20

UMUT YAYIMCILIK BÜROLARINDA

**UMUT YAYIMCILIK
VE BASIM SANAYİ LTD. ŞTİ**

Yönetim yeri: Gureba Hüseyin Ağa Mah. İmam
Murat Sok. No:8/1
Aksaray-Fatih/İSTANBUL.
Tel: (0212) 521 34 30
FAKS: (0212) 621 61 33
Sahibi ve Yazışleri Müdürü:
Çilem Önsel
Baskı: Yön Matbaacılık
Davutpaşa Cad. 75/2 B 366
Topkapı/İstanbul 0212 544 66 34
ISSN. 1303-0078
e-mail: umutyayimcilik@ttmail.com

BÜROLAR

► **KARTAL:** İSTASYON CAD. DÖRTLER APT.
NO: 4/2 KARTAL,
TEL: (0216) 306 16 02 Cep: 0537 270 75 60

► **ANKARA:** SIHHIYE MAH. SÜLEYMAN SIRRI
SOK. YUNT AP. NO: 19/7 ÇANKAYA/ANKARA
TEL: (0312) 430 67 65 Cep: 0 543 453 89 84

► **İZMİR:** 856. SOKAK, NO: 48/203 KEMERALTI-KO-
NAK TEL: (0232) 446 78 07 Cep: 0 555 561 04 03

► **MALATYA:** DABAKHANE MAH. TURGUT
TEMLİ CD. BARIŞ İŞHANI KAT: 3 NO: 94

► **BURSA:** SELÇUK HATUN MAHALLESİ, ÜN-
LÜ CAD, SÖNMEZ İŞ SARAYI KAT:2 NO: 185
HEYKEL
TEL: (0224) 224 09 98 Cep: 0 536 613 81 98

► **MERSİN:** SİLİFKE CAD. ÇAVDAROĞLU İŞHA-
NI KAT: 3 NO: 118 MERSİN Cep: 0 545 685 25 27

► **ERZİNCAN:** ORDU CAD. ORDU İŞHANI
KAT:3 TEL: 0 446 223 67 18 Cep: 0 536 697 94 19

► **AVRUPA MERKEZ BÜRO:** WESELER STR
93 47169 AS-DRUCK DUISBURG-ALMANYA
TEL: 0049 203 40 60 958 FAKS: 0049 203 40 60 959

**Hesap Numaralarımız;
Yurtiçi: Selma Şahin:
Ziraat Bankası Aksaray İstanbul Şubesi
48209849-5002**

**Yurtdışı: Selma Şahin
Ziraat Bankası Aksaray Şube Euro hesap numarası:
48209849-5001**

**Vakıflar Bankası Aksaray Şube Euro hesap numarası:
00158048000527074**

**İş Bankası Parmakkapı Şube Euro hesap numarası:
1042 0175785**

PARTIZAN'DAN

Merhaba

Egemen sınıf klikleri arasındaki çatışmaların devam ettiği ve yaşanan krizin sonuçlarının emekçi halkımıza dayatıldığı bir süreçte yeni bir sayımızla daha sizlerle birlikteyiz. Egemenler arasında uzun bir süredir devam eden ve yerel seçimlerin yaklaşması ile birlikte dozajını artıran çatışmaların yanısıra krizin etkileri de görülmeye ve hissedilmeye başladı. İlk açıklamalarında “**biz alıştık, kriz bizi etkilemez**” şeklinde sözler sarfeden Başbakan R. Tayyip Erdoğan, yaşanan gelişmeler karşısında “**sonuçlarına hazırlıklı olmalıyız**” şeklinde konuşmaya başladı bile.

Ayrıca birçok fabrika yüzlerce işçiyi kapının önüne koyarken, onlarcası da bu yönde açıklamalar yaparak önümüzdeki sürecin işaretlerini verdi. Öyle ki, yapılan araştırmalara göre 2008 yılının başından itibaren işten atılan işçi sayısı 20 binin üzerindedir. Bu gelişmeler karşısında ülkemiz egemen sınıflarının tek yaptığı ise tıpkı efendileri gibi krizin faturasını emekçilere kesmenin yollarını aramaktır. Bir yandan aralarında çatışmalara devam ederken, diğer yandan işçi ve emekçilerin en küçük hak talebine saldırılarda ortaklaşmalarının nedeni budur. Ancak devam eden birçok direnişin ve yeni örgütlenen eylemlerin gösterdiği gerçek, emekçi yığınların bu faturayı ödememekte ısrarlı olacağıdır.

Böylesi hareketli bir süreçte yayımladığımız dergimizin ilk yazısı da yukarıda bahsini ettiğimiz ekonomik kriz ve ülkemizdeki etkileri üzerine. İkinci yazımız ABD emperyalizminin yaşadığı krizle de oldukça yakından ilgili olan Başkanlık seçimlerinin sonuçlarına dair bir değerlendirme. Üçüncü yazımız geçtiğimiz aylarda kamuoyunda oldukça yer tutan Kafkaslar sorunu üzerine. Gürcistan'ın Güney Osetya'yı işgalinin ardından Rusya'nın Gürcistan'da işgale girişi üzerine yaşanan gelişmelerin ardından değerlendirmemizi ilgiyle okuyacağınızı tahmin ediyoruz. Bir diğer yazımız da haklarında oldukça farklı değerlendirmeler bulunan kamu emekçilerine bizim bakışımız üzerine.

Beşinci yazımız **Teori ve Politika** dergisinin 46. sayısında yayımlanan ve Partizan dergisinin 65. sayısındaki ulusal sorun konulu yazıyı eleştiren makaleye yanıt niteliğindedir. Altıncı yazımız daha önceki sayılarımızda da yer verdiğimiz sanat üzerine yazılarımızın bir başka bölümünü (Mısır sanatı) oluşturuyor.

“**Ortadoğu'nun isyancı halkları**” başlıklı son yazımız da bu coğrafyadaki çeşitli ayaklanmaları inceleyerek burardan çıkartılan hayati önemdeki derslerin günümüze ışık tutmasına küçük bir katkı sağlamak içindir.

Bir sonraki sayımızda görüşmek dileğiyle....

Dostlukla...

**“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler,
ama bırakmayınız batsınlar!”
Emperyalizmin krizi büyüyor...**

Varlık temeli sömürüye dayanan kapitalist sistem, kendi sonunu hızlandıracak biçimde aşırı ve plansız üretime devam eder. Varlığını sürdürebilmek, rekabet gücünü artırmak ve güçlenebilmek için sömürüyü yoğunlaştırmak zorunda olan burjuvazi, bu şekilde kendi mezarını da kazar. Krizler, burjuvazinin sömürsünün yoğunlaşmasındaki patlama anlarıdır. Yani sınıf çelişkilerinin keskinleştiği anlardır.

Marks'ın kriz teorisi bir kez daha, tüm dünyayı sarsan son krizle geçerliliğini kanıtladı. ABD'de başlayan kriz, tüm emperyalist ülkeleri ve yarı-sömürgeleri sardı. Tüm sömürücü sınıflar, krizden en az zararlı kurtulmanın telaşına düşmüş durumdadır.

Her krizde olduğu gibi, bu krizde de, emperyalist sistem savunucuları, kaleşörleri, büyük bir gayretlelikle, krizin esas nedenlerini, özünü gizlemeye çalışıyorlar. **“Sınıfları tarihin karanlığına”** gömdüğünü söyleyen burjuvazi, hala, sömürüyü yoğunlaştırmasının, üretim anarşisinin ve azami kâr hirsinin sonuçlarını, “sınıfsız” bir sistemle açıklamaya çalışıyor. Krizin nedenlerini ya para politikasının yanlış uygulanmasına ya yanlış yatırımlara ya da hükümetlerin beceriksizliğine bağlıyor. Bu şekilde aynı zamanda sistemi kutsayıp, emekçilerin de peşine takılmasını sağlamaya çalışıyor.

'90'ların başında, liberalizm, tarihin son ve mutlak sistemi olarak ilan edilmişti. İnsanlığın varacağı-varabileceği en son, en üst aşama olarak liberalizm gösterilmişti. “Yeni Dünya Düzeni (YDD), küreselleşme, sınıfların-ulus devletinin sonu” vb. ideolojik söylemlerle, tarihin en büyük sömürücü sistemi bir kez daha kutsanmıştı.

Bu sefalet, 90'ların sonlarında duruldu. Legal ve silahlı mücadele biçiminde gelişen direnişlerle büyüyen anti-emperyalist bilinç, emperyalistler arası dalaşın da keskinleşmesini sağlamıştır. Liberalizmin “kutsallığı ve mutlaklığı” bir kez daha sorgulanmaya başlandı. Son yaşanan krizle birlikte liberalizmin, insanlığın düşmanı olduğu ve bir kez daha temellerinin çürümüş olduğu daha iyi görüldü.

Dünyanın jandarmalığına soyunan ABD, sömürüyü en fazla yoğunlaştıran emperyalist hayduttur. Dünya pazarlarının daralması, emperyalist dalaşın kızışması, diğer emperyalistlerin güçlenmesi, direnişlerin büyümesi vb. nedenler ABD ekonomisini zora soktu. Aşırı üretimin yarattığı meta fazlasını tüketmek ve enerji kaynaklarına hakim olmak için açtığı savaşlar da onu bu durumdan tam olarak kurtaramadı. Böylece ABD, Roma İmparatorluğu gibi gücünün doruğundayken temelleri sarsılmaya başladı.

ABD ve kriz

ABD, 13.8 trilyon dolarlık hasılası (2007 yılı) ile dünyanın en büyük ekonomik gücü konumundadır. Dünyadaki meta ihracının yaklaşık yarısını gerçekleştiren ABD, tüm dünya pazarlarıyla ilişki halindedir.

ABD, Japonya ile birlikte, dünyanın en büyük mali piyasalarına sahiptir ve para piyasası fonları, yaklaşık 3.4 trilyon doları bulmaktadır. Bu yönüyle dünya borsalarını ve kredi piyasalarını yönlendirebilen bir özelliğe sahiptir. Bu ekonomik gücüne paralel, askeri gücü de dünyanın en büyüğü konumundadır. Dünya savunma bütçesinin yaklaşık yarısını tek başına harcayan ABD, dünyanın en güçlü ordusuna sahiptir.

Ancak ABD, 2000'lerle birlikte ekonomisinde başlayan daralma ile gücünü kaybetmeye başladı. Emperyalist dalaş ile direnişleri büyümesi ABD'yi saldırganlığa ve dolayısıyla sömürüyü yoğunlaştırma ile daha fazla harcamalarda bulunmaya zorladı. Bu durum, ABD'yi ürettiğinden fazlasını harcamaya götürdü. Diğer taraftan, mali sermayenin asalaklığının sınırına gelmesi ile birlikte ABD'de kriz patlak verdi.

Krizin patlaması, gayr-i menkul krizi ile başladı. 2007 yazında patlayan bu kriz tüm önlemlere rağmen büyümeye devam etti. ABD, artan harcamalarını sadece yarı-sömürgelerden değil kendi ülkesinin halkından da çıkarıyordu. Geçmişteki, yarı-sömürgelerden elde edilen zenginlik ile, kendi emekçilerini “susturma” dönemi kapandı. Sömürünün yoğunlaşmasının boyutu artık buna elvermiyor. Tüm emperyalist ülkelerde işsizlik, yoksulluk ve sosyal hak gaspları ayyuka çıkmış durumda.

Bu krizin sonucu olarak birçok banka ve şirket battı. Binlerce kişi işsiz kaldı. Mali piyasalar da, bu krizin sonucu olarak, güvensizlik-belirsizlik sorununu dolayısıyla istikrarsızlığını dalgalı bir şekilde günümüze kadar korudu.

Mali piyasalar, paradan para kazanılan yerlerdir. Kapitalist üretim için gerekli krediyi sağlarlar ve buradan kazandıkları faiz ile üretime doğrudan katılmadıkları halde, artı-değerin bir kısmını gasp ederler.

Faizin yani rantın varlığı üretime dayanır. Yani artı-değerin bir kısmının gaspidir. Mali pi-

PARTİZAN 67

yasalar, azami kâr hırsıyla, bu kadarıyla yetinmeyip daha fazlasını ister. Üretim, artık rantifaizi-gaspı karşılayamayacak bir hale gelir. Böylece kriz oluşur. ABD’de patlak veren kriz de böyle başlamıştır.

Üretimde karşılığı olmayan kontratlar, tahviller vb’leri artık sömürecek bir alan bulmakta zorlanırlar. Bu, krize yol açar. Genelde “yatırım bankacılığı” adını alan kuruluşlar, risk oranı yüksek, üretimde karşılığı kesin olarak bilinmeyen, uzun vadeli “yatırımlar”ı sürdürmez hale geldiler. Böylece en zayıf olanlar batmaya başladı.

Bu tür şirketler, **türev piyasalarda** faaliyet yürütür. Hem üretimle hem de emekçilerle doğrudan bağ kurmayan bu piyasalar, finansal varlıkların (bono, tahvil, senet, borç kontratları vb.) fiyat farkından türetilen araçlarla var olur. Spekülatif fiyatlar üzerinden değerlendirme yaparak “yatırım” araçları geliştirir. Carry Trade sistemi gibi, FED’den % 5 faizle para (kredi) alıp, % 20-25 faizle Türkiye gibi ülkelere borç (kredi) vererek aradaki farkı, birkaç “tık”la cebe indirirler. Ya da batan şirketleri veya borçları devralarak bunlardan büyük kâr sağlarlar. Ve bunların hepsi, artı-değerin daha fazla gasp edilmesi ile gerçekleşir. **Bu türev piyasaların yıllık işlem hacmi 450 trilyon dolardır. Bu piyasaların kontrol hacmi ise 600 trilyon doları aşıyor.** Yani dünyadaki tüm ücretlilerin toplam ücretinden ve tüm dünyada üretilen metaların değerinden yaklaşık 10 kat fazladır bu rakam. Dolayısıyla bir balon gibi şişirilen bu piyasaların patlaması kaçınılmazdır. ABD’de olan da buydu.

ABD, dünya mali piyasalarındaki en büyük şirketlerden bazılarında sahiptir. Bunlar hem ABD’de hem de diğer ülkelerde büyük-güçlü bir denetime sahiptir. Dünya mali piyasaları, ağ gibi birbirini sardığından dolayı, ABD’deki kriz, tüm dünyayı sarmıştır. Daha doğrusu tetiklemiştir.

Mali sermaye, hiçbir zaman tek bir ülkede kalamayacağından dolayı tüm dünyayı dolaşır. Bu yüzden de mali krizler zincirleme etki yaratmaktadır. Bu etki, krizin büyüklüğüne bağlı olarak değişse de son krizin zincirleme etkisi tüm dünyayı sarstı. Bu yüzden tüm emperya-

listler, bu zincirleme reaksiyona karşı toptan bir “kurtarma” operasyonuna girişti.

“Kurtarma” operasyonları: “Sosyalist darbe” mi?

Serbest piyasayı kutsayan, “sihirli bir el”in piyasayı düzenleyeceğine iman edenler, şimdi, sihrin bozulduğunu ve devletin ekonomiye müdahale etmesinin zorunlu olduğunu savunuyorlar.

Serbest pazarın, “bırakın yapsınlar”ın en ateşli savunucusu ve baş temsilcisi ABD, “kur-

tarma” operasyonlarının en büyüğünü hazırladı. Merkez Bankası, piyasaya sürekli nakit pompalıyor, batık bazı şirketleri devletleştiriyor. Dahası hükümetin borçlarının limiti artırılıyor. Batık şirketler için 700 milyar dolarlık bir “kurtarma paketi” hazırlandı. Başkanlık seçimlerine denk gelen paket, demokratların muhalefeti dolayısıyla yasallaşmadıysa da, sonucu değiştirmeyecek. Çünkü, farklı yollarla bu para, şirketlere aktarılacak. ABD Merkez Bankası FED, diğer ülkelerle ortak hareket ediyor. FED, piyasalara 180 milyar dolar; Japonya, Avustralya, Hindistan ve Endonezya 42

milyar doları; Avrupa Merkez Bankaları 70 milyar doları bir hafta içinde pompaladı. Bundan birkaç gün sonra ise Avrupa Merkez Bankası 64 milyar doları daha piyasaya pompaladı. Rusya ise önce 120 milyar dolarlık sonra da 70 milyar dolarlık iki "kurtarma" paketi hazırladı.

Piyasalara nakit aktarmak dışında, hem ABD'de hem de Avrupa genelinde birçok batık şirket devletleştirildi. Devletleştirme işlemleri de sürüyor. ABD'nin en büyük sigorta şirketi AIG ve en büyük mevduat bankası WaMu, FED tarafından satın alındı. FED, AIG'un iflasının zincirleme reaksiyona neden olabileceğini belirterek, bu satın almanın "zorunluluğunu" dile getirdi.

ABD Başkanı G. W. Bush bu durumu şöyle savunuyor: "ABD hükümetinin mali piyasalara müdahalesi on yılların en kötü krizini durdurmak ve gergin tüketicilerin sakinleşmesi için sadece haklı değil; aynı zamanda zorunludur... ABD ekonomisi eşi görülmemiş güçlüklerle karşı karşıya. Biz buna eşi görülmemiş önlemlerle karşılık veriyoruz." (Taraf Gazetesi)

Bush'un "eşi görülmemiş önlemler" tabiri, katıksız bir burjuva ideolojinin yalanıdır. Devlet zaten burjuvazinin devletidir. **Devlet, burjuvazinin, diğer sınıfları tahakküm aracıdır.** Haliyle, devletin tüm olanakları, burjuva devletin var oluşuyla birlikte, burjuvazinin elindedir. Bush'un devlet müdahalesini meşrulaştırma çabası, her zamanki gibi devletin özünü karartma temelinde gerçekleşmektedir. Bush'un hazırladığı 700 milyar dolarlık "kurtarma" paketi de, her zamanki gibi, emekçilerin sırtından karşılanmak isteniyor.

Kuruluşundan beri anti-komünist olan ABD, devletçiliğe bile en fazla karşı çıkan devletlerin başındadır. Oysa şimdi, diğer emperyalistlerle el birliği içinde, devlet müdahalesinin zorunluluğundan bahsediyorlar.

ABD, açıkça, emperyalist şirketlerin ABD ekonomisinin temeli ve bekasının direği olduğunu ifade etmekten çekinmiyor. Ancak, emekçilerin yaşam ve geçim koşullarının da bu temele bağlı olduğu manipülasyonu ile kitleleri peşine sürüklemeye çalışıyor. **Burada temel amaç, sistemi korumaktır.**

Bush, "Biz sistemin bütününe sağlığı ile ilgiliniz. Kısa vadede yapılacak düzenlemeler, yatırımcılar ve batan şirketlerin çalışanları için can acıtıcı olabilir. Uzun vadede sisteme olan güven tamdır; bu sıkıntıları aşabiliriz" diyerek niyetini açığa vurmuştur. (Milliyet-16.09.2008)

Kapitalizm, iki karşıt sınıfın varlığı temelinde yaşam bulur. Proletaryanın artı-değer yaratması sistemi var eder. Dolayısıyla başta proletarya olmak üzere tüm emekçilerin sömürsünün devamı için, sistemin meşruiyetinin sürmesi zorunludur. Bu meşruiyet olmaksızın sistem uzun süre var olamaz. ABD ve diğer emperyalist haydutların da "kurtarma, destek" vb. operasyonları temelinde yapmaya çalıştığı budur.

"Kurtarma" operasyonları sadece ekonomik bir müdahale değildir. Ekonomik toparlanmanın, ideolojik meşruiyet temelinde gerçekleştirilmesidir. Çünkü bu meşruluk sağlanmadığı sürece, ekonomik toparlanma da mümkün olamaz. Her sistem, meşru olduğu, kabul edildiği sürece yaşayabilir.

Krizin sonuçları ve etkisi

Krizin boyutları, henüz buzdağının görünen kısmıdır. Buna rağmen etkileri tüm dünyada hissedilmektedir. Son bir yılda 15 büyük banka battı. (29 Eylül 2008 itibarıyla) ABD'de 5 Eylül'de açıklanan verilere göre son haftalarda 84 bin kişi işsiz kaldı. Sırf bu yıl, 605 bin kişi işsiz kaldı. Birçok banka ve emperyalist tekel, binlerce işçi çıkarmaya devam edeceğini açıkladı. **Bu durum, krizlerin kronik etkilerinden olan, işsizliğin artışının süreceğini göstermektedir.**

ABD dahil, tüm emperyalist devletler, şirket hisselerinin açığa satışını yasakladı. Kredi işlemlerinin durmasıyla birlikte bu durum, üretim için gerekli kredilerin sağlanmamasını da beraberinde getiriyor. Bu nedenle birçok ülkede üretim yavaşladı. Bu daralmaya, aşırı üretimin getirdiği pazar daralması eklenince birçok bölgede veya sektörde durgunluk başladı. Bazı tekeller, üretimin belli bölümlerini durdurdu. Bir çoğu ise kapasiteyi düşürmüş du-

PARTİZAN 67

rumdadır. Birçok ülkede, birçok sektör alarm veriyor.

Krizlerin, emekçilerin alım gücünü daha fazla azaltması, tüketimi (yani talebi) zayıflatıyor. Bu da burjuvazinin pazarlarını, kârlarını daraltıyor. Yani kitleler, aşırı üretimden, meta fazlalığından dolayı aç kalıyorlar; yoksullaşıyorlar. Böylece üretim daralıyor. Üretim ve tüketim birbirini destekler şekilde daralıyor ve artı-değer gaspında bir daralma yaşanıyor ve kriz açığa çıkıyor.

Tüm krizlerden en çok etkilenen kesimlerden birisi de küçük üreticidir. Hem kırsal hem de sınıai küçük üreticisi, “büyük balık” tarafından yutulmaktadır. Zaten, dünya ölçeğinde emperyalistlerin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) aracılığı ile yıkımı çok boyutlu ve geniş ölçekli olan tarımsal küçük üretim, bu krizde daha fazla yıkılacak ve proleterleşme artacaktır. Tarımdaki yıkımın acı sonuçları kendisini kısmen, 2008’in başlarındaki açlık isyanları ile göstermişti. Bu krizle birlikte, özellikle yarı-sömürgelerin küçük işletmeleri daha fazla sayıda kapanacaktır.

Üretimin geniş ölçekte daralması veya durması, bu işletmelerin güçsüz oluşları dolayısıyla da, ya kapanmasına ya da büyük şirketlerce yutulmasına neden oluyor. Her iki durumda da işsiz sayısı artmaktadır.

Her kriz döneminde olduğu gibi, bu krizde

de emekçiler ve küçük üreticiler daha fazla yıkıma uğrarken, sermaye merkezileşmesini-yoğunlaşmasını artırmaktadır. Kriz dönemleri, “şirket evliliği” adıyla birçok yutma-satın alma gerçekleştirilmektedir. Bu da sermayenin yoğunlaşma boyutunu artırmaktadır. Hükümetler ise bu süreci hızlandıran ve kolaylaştıran bir role sahiptir.

ABD hükümeti AIG şirketinin % 80 hissesini en kısa zamanda diğer şirketlere satacağını (elbette kelepire!) açıkladı. Bank of America, batan Meril Lynch’i satın alarak ABD’nin en büyük kurumu oldu. ABD’nin en büyük mevduat bankası WaMu’nun 188 milyar dolarlık aktif bulunan mevduat bölümü JP Morgan Chase’ye satıldı. Benner, satın alma ve birleştirmeler yani sermaye yoğunlaşması, çok sayıda olmak üzere batı ve kuzey Avrupa’da yaşanmaktadır. Süreç, bu durumun devam edeceğini göstermektedir.

Krizler, mali sermaye için, kısa yoldan ve kısa zamanda kârını artırmanın bir aracıdır da. Mali sermaye, daima merkezileşmeye doğru eğilimlidir. Azami kâr hırsıyla daima merkezileşecektir. Mali sermaye, lokal krizlerle yarı-sömürgelerin değerlerini sonuna kadar emer. 1992 Meksika krizi, 1977 Asya krizi, 1999 Arjantin krizi bu lokal krizlerden sadece bir kaçıdır. Son kriz ise “küresel” çaptadır. Mali sermayenin bir kesimi gücünü yitirse de diğer bir

kısmı muazzam derecede yoğunlaşmasını artırmıştır; artırmaktadır.

Son yaşanan krizin bu çarpıcı sonuçlarına rağmen, burjuvazi hala, krizin nedenlerine ve özüne ilişkin spekülasyonlara, manipülasyon kampanyasına devam ediyor.

Krizin nedenlerine ilişkin spekülasyonlar

Krizin nedenlerine ilişkin, '80'lerden sonraki en yaygın görüş, neo-liberal politikaları biçimlendiren **monotarist görüş**tür. Tam serbestliği savunan monotaristler, piyasanın, "sihirli el" yardımıyla yönlendirilebileceğine inanır.

Monotaristler, ekonomik dalgalanmaların altındaki temel nedenin para arzındaki dalgalanmalar olduğunu savunur. Bu teorinin "mucidi" olan M. Friedman, Nobel ödülü de almıştır. Friedman'a göre, para miktarının artış oranı, ekonomideki dalgalanmaları yaratan itici güçtür. Dolayısıyla, Friedman'ın takipçisi olan monotaristler, krizin aşılması için para arz ve talep dengesinin düzenlenmesi gerektiğini savunur.

Paranın bir araç değil de, bir değer olarak görüldüğü bu teoriyi savunanlar, mali sermayeyi, dünya ekonomisinin temeli olarak görürler. Bugün ABD ve diğer emperyalistlerin de savunduğu bu teori, "kurtarma" operasyonlarının temel felsefesini oluşturuyor. Emperyalist devletlerin, mali piyasalara milyarlarca doları pompalaması bu anlayışın temelinde gerçekleşiyor.

Bu teori, diğer kriz teorileriyle aynı öze sahip bir şekilde, parayı, meta üretimi ve değişim-değerinin dışında değerlendirir. Paraya ayrı bir misyon biçerek, mali sermayeyi kutsar; yüceltir. Ekonomiyi, mali sermaye ile özdeşleştirir. Bu temelde de kriz zamanlarında "yangından ilk kurtarılacak" olan, mali sermaye kuruluşlarıdır.

"İnsancıl kapitalizm"ın olabileceğini savunan çevreler, krizin nedenlerindeki temel, şirket sahiplerinin "bencilliği" olduğunu savunuyor. Bu "kötü niyetli" bireylerin, piyasayı alt-üst etmesi ile krizin çıktığına inanmaktadırlar. Bu anlayış da monotaristler gibi sistemin

meşruluğu ve sınıf savaşımının inkarı temelinde bir kriz teorisi geliştirmektedir.

Bazı kesimlerse, krize, hükümetlerin yanlış politikalarının veya beceriksizliklerinin neden olduğuna inanır. Bunlardan birisi olan IMF Başkanı D. S. Kohn: "Bu kriz, özellikle ABD'de, mali sistemde aşırı risk almayı önleyici yasal düzenleme yetersizliğinden kaynaklanmaktadır" demiştir. (Radikal- 24.09.2008)

Tüm bu görüşlerin krizin nedenlerini ve özünü açıklamak yerine, krizin özünü örttüğü ve sistemi meşrulaştırdığı açıktır. Krizin gerçek nedenleri ancak MLM temelde açıklanabilir.

Krizin MLM tanımı

Stalin, bunalımın temel nedenini şöyle açıklıyor: "Bunalımın temeli, üretimin toplumsal karakteriyle, üretimin sonuçlarının kapitalist mülk edinme biçimi arasındaki çelişkide yatar. Kapitalizmin bu temel çelişkisinin ifadesi, azami kapitalist kâr elde etme amacına yönelik olarak, kapitalizmin üretim kapasitelerinin muazzam büyümesiyle, kapitalistlerin, yaşam düzeylerini sürekli olarak son derece kısıtlı bir minimum sınırlar içinde tutmaya çalıştıkları milyonlarca emekçi kitesinin ödeme gücüne sahip talebinin görece gerilemesi arasındaki çelişkidir." (Ekonomi Politik, Cilt 1, Sayfa 296)

Özcesi, krizler, azami kâr hırsıyla yaratılan aşırı ve anarşik üretimin dolaysız bir sonucudur. Yani milyonlarca emekçinin daha da yoksullaşmasının esas nedeni, meta fazlalığından kaynaklanır. Mali sermaye, artı-değerin gaspıyla büyür. Ancak aşırı üretim sonucu, mali sermaye eskisi gibi artı-değer gasp edemez. Bu, kriz anıdır. Kriz dönemlerinde, diğer sermaye gruplarını yutarak ve emekçileri daha fazla yoksullaştırarak varlığını korumaya çalışan mali sermaye, asalaklığının zirvesine varır.

Mali sermayenin bu asalaklığının boyutlanması ekonomiyi daha fazla daraltır; pazarları küçültür. Kitlelerin alım gücü düşer; talep azalır. Bu şekilde, birbirini etkileyen bir şekilde kriz, tüm alanlara sıçar.

Marks, bunalımlar için "Bunalımlar var olan çelişkilerin sadece anlık, zora dayanan çözümdür; bozulan dengeyi o an için yeniden kuran, zo-

ra dayanan patlamalardır” demiştir. (Ekonomi Politik, Cilt 1, Sayfa 298)

Varlık temeli sömürüye dayanan kapitalist sistem, kendi sonunu hızlandıracak biçimde aşırı ve plansız üretime devam eder. Varlığını sürdürüebilmek, rekabet gücünü artırabilmek ve güçlenebilmek için sömürüyü yoğunlaştırmak zorunda olan burjuvazi, bu şekilde kendi mezarını da kazar. **Krizler, burjuvazinin sömürüsünün yoğunlaşmasındaki patlama anlarıdır. Yani sınıf çelişkilerinin keskinleştiği anlardır.**

Son yaşanan kriz de, birkaç “kötü niyetli”, “yatırımcı”nın beceriksizliğinin ürünü değildir. 90’larla birlikte artan anarşik üretimin yarattığı meta fazlası üzerinde temellenen bir krizdir. Mali sermayeyi (“finans piyasalarını”) artı-değer sömürüsü ötesinde-dışında açıklamaya çalışanlar bu gerçekliği yadsır. Son krizdeki dezenformasyonların temelinde de bu anlayış vardır.

Türkiye ekonomisi bu krizi fırsata dönüştüremez!

Her geçen gün derinleşen ve yayılan kriz sistemin ülkemiz egemen sınıflarını da kara kara düşündürüyor. Ekonomi de AKP’nin tersi açıklamalarına rağmen her geçen gün daha kötüye gidiyor. Ekonominin düzenli olarak büyüdüğünü söyledikleri zamanda işsizliğin arttığı, çalışanların daha da yoksullaştığı bilinen bir gerçek. **Kriz koşullarında işsizliğin daha da artacağı, çalışanların yaşam koşullarının daha da kötüleşeceği ortada.** Devamlı büyüdüğü söylenen ekonomi de kompradorların ve efendileri olan emperyalistlerin ekonomisiydi. Şimdi de halkı kandırmak için “bu krizin Türkiye ekonomisini asgari düzeyde etkileyeceğinin ve yeni fırsatlar yaratabileceğinin” propagandasını yapıyorlar. Bahsettikleri “yeni fırsatlardan” anlaşılması gereken krizin faturasının halka çıkartılması ve sermaye sahiplerine yeni kâr alanlarının açılmasıdır.

Türkiye ekonomisinin mevcut durumuna biraz yakından baktığımızda gerçekler daha iyi anlaşılacaktır. Şubat krizinin yaşandığı 2002 yı-

lından bu yana kesintisiz devam ettiği ifade edilen büyüme 2006 yılının ikinci yarısından itibaren yavaşladı. 2008’in ikinci çeyreğinde ise durma noktasına geldi. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in açıklamalarına göre Türkiye ekonomisi 2008’in ikinci çeyreğinde % 80 civarında olan kapasite kullanımı Ağustos ayında % 76.2’ye düştü. Yani kapasite kullanımı bir ay içinde % 3.8 oranında düştü.

Döviz açığı (cari açık) devamlı büyümeye devam ediyor. Yılın ilk yedi ayında Türkiye’nin döviz giderleri, 121.4 milyar doları ithalat olmak üzere 140.9 milyar dolara ulaştı. Tüm alanlarda elde edilen toplam döviz geliri ise 109.4 milyar dolarda kaldı. Döviz gelir-gideri arasındaki açık (cari açık) geçen yıla oranla 10.5 milyar dolar arttı. Geçen yıl 21.1 milyar dolar olan döviz açığı bu yıl % 45 artarak 31.6 milyar dolara ulaştı. Döviz açığı bugüne dek özelleştirmeler ile satışa çıkarılan kamu varlıklarının, emperyalistlere peşkeş çekilmesi ile özel şirketlerin satışa çıkardığı banka ve şirketlerle kapatmaya çalışırken geline aşamada artık direkt borçlanma ile kapatılmaya çalışılıyor. Yılın ilk 7 ayında 23.9 milyar dolar döviz kredisi alarak döviz açısı kapatılmaya çalışıldı. Toplam dış borç da bu yılın ilk çeyreğinde 262 milyar dolara yükseldi. 2006 yılında toplam cari açığın % 38’i dış borçlarla finanse edilirken bu yıl bu oran % 70’e yükseldi.

İşsizlik azalmıyor. 71 milyon insanımızın sadece 21 milyonu çalışıyor. Bunların ücret ve yevmiye ile çalışanlarının toplamı 12.5 milyon. Bunların en az 4 milyonu kayıt dışı. 8.5 milyon çalışını da kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri oluşturuyor. Bu ve başka ekonomik veriler Türkiye ekonomisinin gerçek durumunu ortaya koyuyor.

Hazine Bakanı Mehmet Şimşek “Türkiye güllük gülistanlık değil. Çok ciddi sorunlarla cebel-leşiyoruz. Dünyada büyük sıkıntılar var, bizim çözmemiz gereken sorunlar var. Gerçekçi olmalı. Büyüme yavaşlıyor. Fakat bunların hepsi geçici. Yaptığımız reformlarla verimliliği artırıyoruz” diyerek bazı gerçekleri ifade etmek zorunda kalsa da, yaşananların “geçici” olduğunu söyleyerek gerçekleri çarpıtma çabasından da

vazgeçmiyor. Türkiye ekonomisinin büyüdüğü belirtilen dönemlerde de sihirli sözcük hep “verimliliği artırma” olmuştur. Bakan Mehmet Şimşek de yine çözüm olarak “verimliliği artırmaktan” bahsediyor. “Verimliliği artırmadan” kastettikleri patronların kârlarını artırmak olduğu için “verimliliği artırmayı” çarpıcı ve kısa bir şekilde “ücretlere fren, patronların kârı söz konusu olunca gaza sonuna kadar bas!” şeklinde açıklamak yanlış olmasa gerek. Verimliliği artırmaktan kastedilen patronların artı-değer sömürsü önündeki tüm engellerin kaldırılmasıdır. Bu yöntemle patronlar kârlılıklarını ücretleri baskı altına alarak artırdılar. Şubat krizinin yaşandığı 2001 yılı temel alındığında işgücü verimliliği yani artı-değer sömürsünün oranı 2005’te % 129.4, 2006’da % 175.7, 2007’de % 200.4 oldu. 2004-2007 döneminde işgücü verimliliğindeki artış oranı da % 109.8 oldu.

Merkez Bankası Başkan Yardımcısı İbrahim Turhan yaşananları küresel bir depreme benzeterek “Deprem oluyor, binalar sarsılıyor ve herkes canının derdine düşmüş durumda” diyerek durumu net olarak ortaya koyuyor. Türkiye ekonomisinin iki önemli sektörü olan tekstil ve otomotiv sektöründe yaşananlar ekonomide yaşananları, ekonominin durumunu ortaya koyuyor. Uzun yıllar tekstil sektörü ekonomide ve ihracatta

devamlı en önde yer aldı. Ucuz işgücünün sömürülmesi ile de tekstil patronlarına milyarlarla dolar kazandırdı. Ayrıca tekstil emek yoğun bir sektör olduğu için yan sektörleriyle birlikte milyonlarca işçiyi içinde barındırdı. 1990’lı yılların başında ülke ekonomisinin emperyalistlerce yeniden yapılandırılması sürecinde otomotiv sektörü ön plana çıkmaya başladı. Yani tekstil ve otomotiv sektörünün durumu ülke ekonomisinin durumunu net olarak görmek açısından önemli.

Tekstil sektöründeki sorunlar kriz öncesi başlasa da krizle birlikte artmaya başladı. Çünkü ihracatın büyük bir bölümü AB ülkelerine yapılıyor. Yaşanan kriz sonrası bu ülkelerdeki pazarların daralması sorunları artırdı. Yine tekstil üretiminde ithalatın önemli bir yer tutması nedeniyle döviz kurlarındaki dalgalanmalar da sektörü olumsuz etkilemekte. Bu gelişmelerle birlikte son birkaç yıldır tekstil patronlarının yakınırları, batıyoruz feryatları artmaya başladı. Tekstil ve hazır giyim sektörünün sorunlarını çözmek için bir süredir üzerinde tartışılan “Tekstil Eylem Planı”, “Tekstili Kurtarma Formülü-Paketi” Eylül ayı başında açıklandı. Bu paketin içeriğine bakmadan önce tekstil ve hazır giyim sektörüne genel olarak bakmakta fayda var.

TÜİK’in 2004 yılı verilerine göre tekstilin toplam imalat sanayi üretimindeki payı % 16.3, toplam sanayi üretimindeki payı ise % 14.16’dır. Tekstil ve hazır giyim sektörü, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), imalat sanayi, toplam sanayi üretimindeki payı, ihracat, ekonomiye sağladığı net döviz girdisi, istihdam, yatırımlar, makro ekonomik büyüklükler açısından Türkiye’nin birinci sektörü. Tekstil ve hazır giyim sanayinde kayıt dışılık da dikkate alındığında 450 bin kadarı tekstilde, 1 milyon 500 bin kadarı hazır giyimde olmak üzere 2 milyon civarında işçi çalışıyor. Türkiye dünya tekstil ihracatında 7.59 milyar dolarla (2006 yılı dünya ihracatındaki payı % 3.5) 8. sırada yer alırken, ihracata yönelik hammadde ihtiyacını ithalat ile karşıladığı için 4.69 milyar dolarla (2006 yılı dünya ithalatındaki payı % 2) 7. sırada yer alıyor.

Tekstil ve hazır giyim sektörünün durumu genel olarak böyleyken, her geçen gün kârların azaldığını, fabrikalarını kapatmak zorunda kalacaklarını ifade eden tekstil patronlarını kurtarmak için “Tekstil Eylem Planı” hazırlandı. Bu plan ile amaçlanan çalışanların refahını artırmak, daha uygun sağlıklı çalışma koşullarının oluşturulması değildir. Amaç tekstil patronlarının kârlılıklarını artırmaktır. Bu plan ile 1 Ocak 2009 ile 31 Aralık 2014 arası dönemde fabrikalarını Kürt coğrafyasına taşıyan patronlara teşvikler ve kolaylıklar sağlanacaktır. Bu eylem planı için Kürt coğrafyasının seçilmesinin çeşitli nedenleri var. Kürt sorununu siyasal, demokratik zeminden kopartıp ekonomik bir sorun olarak gösterip, sorunun ekonomik yatırımlarla çözüleceğinin propagandasının yapılması önemli bir nedendir. Ülkedeki bölgeler arası ekonomik eşitsizliğin sonucu Kürt coğrafyasında yaşanan yoksulluk ve sefaletten dolayı işgücü ücretlerinin diğer bölgelere oranla çok düşük olması diğer önemli bir nedendir. Tekstil sektörünün emek yoğun bir sektör oluşu nispeten çalışan sayısının fazla olması, ücretlerin üretim maliyetinde önemli bir yer tutmasını beraberinde getirmektedir. Kapitalistlerin kârlarının kaynağını artı-değer sömürüsü oluşturduğu için işgücünü ne kadar ucuza mal ederlerle kârları da o oranda artacaktır. **Kürt coğrafyasındaki işsizlik, yoksulluk, sefalet tekstil patronlarına daha fazla kâr elde etme olanağı yaratacaktır.** Bölgeler arası gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması için devletin buralara ulaşım, eğitim, enerji, telekomünikasyon vb. yatırımlar yapması gerektiğini belirten kapitalistler bu bölgelerin kendi sömürüleri için hazır hale getirilmesini talep ediyorlar. Bu kapsamda “Tekstil Eylem Planı” ile şu teşvik ve desteklerin yapılacağı açıklandı; Kurumlar ve gelir vergisinde indirim, SSK işveren priminde indirim, faiz desteği, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, % 50 ucuz enerji, yatırım yeri tahsisi, KOSGEB’den sıfır faizli kredi. Belirtilen bu teşvik ve indirimler fabrikalarını 1 Ocak 2009’dan 31 Aralık 2014 tarihine kadar Kürt coğrafyasına taşıyan tekstil ve hazır gi-

yim sektörü patronlarına verilecek. Yani hali hazırdaki fabrikasını “kapatıp” çalıştırdığı işçileri kapı önüne koyan patronlar bu teşviklerden faydalanacak. Bu sayede Kürt coğrafyasında istihdamı artıracaklarını söyleyenler, fabrikaların şimdi bulunduğu yerlerdeki işçi çıkarılmalarını hiç gündem yapmıyorlar. Bu durum asıl amacın ucuz işgücü temini olduğunu açık olarak ortaya koymaktadır. Amaç istihdam yaratmak değil daha ucuza işçi çalıştırmaktır. Sağlanan tüm bu teşvikler, kolaylıklar bile tekstil patronlarının gözünü doyurmamış olacak ki hem teşvik süresinin en az 10 yıla çıkarılmasını hem de ek teşvikler istediklerini, aksi takdirde “Tekstil Eylem Planı”nın başarısız olacağını söylüyorlar. Tüm bu yaşananlarla tekstilde yaşandığı belirtilen daralma ve durgunluğun faturasının çalışanlara çıkartılması ve patronların kârlarının artırılması hedeflenmektedir.

Türkiye, ihracatının % 50.6’sını AB’ye yapmaktadır. Bu rakama ABD ve Rusya’ya yapılan ihracat da eklendiğinde Türkiye ihracatının % 60’ını krizden en çok etkilenen ülkelere yaptığı görülecektir. Bu durumda “Türkiye’nin krizden asgari oranda etkileneneğini” söyleyenlerin yalanları bir kez daha ortaya çıkmış oluyor. **TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu**, “ABD ekonomisi çalkalanmaya başladı, biz dâhil dünya dua ediyor” açıklaması da bu gerçeği ifade ediyor. Otomotiv sektöründe ihracatın % 60 gibi önemli bir bölümü AB ülkelerine yapılıyor. Avrupa’daki ekonomik göstergeler her geçen gün aşağıya doğru bir seyir izliyor. Almanya Temmuz-Eylül döneminde bir önceki üç aya göre % 0.2 küçüldü, Almanya bir önceki çeyrekte de % 0.5 küçülmüştü. İspanya ve İngiltere’de yılın ikinci yarısında resesyon (durgunluk) olacağı, Fransa ve İtalya ekonomilerinin ise üçüncü çeyrekte durgunlaşacağı belirtiliyor.

Türkiye’de de otomotiv sektörü bu yaşananlara paralel sorunlar yaşamaya başladı. **Bursa Sanayiciler ve İşadamları Derneği (BUSİAD) Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Oya Coşkunöz Yöney** “Avrupa’da otomotiv pazarı daralmaya devam eder-

se bu iş, işçi çıkarmaya kadar gider” dedi. Bu süreçte Türkiye’de otomotiv üretimi % 15 düştü. Otomotiv pazarında aylık olarak gerileme Haziran ayından beri devam ediyor. Ağustos ayında otomotiv pazarı % 8.3 oranında küçüldü. Ağustos ayında toplam araç üretimi de % 12.5 oranında düştü. Otomobil üretimi % 9.6 oranında azaldı. Ağustos ayında toplam pazar 2007 yılına göre % 14 oranında küçüldü. Pazardaki bu daralma üretimi de azalttı. Tarihinde ilk defa Türkiye’de otomotivciler yaz tatilini zorunlu olarak üç haftaya kadar uzattılar. TOYOTA Türkiye’deki fabrikasında üretimi yavaşlatarak işçi çıkaracağını açıkladı ve devamında geçici işçilerle sözleşme yenilememe kararı alarak üretime 15 gün ara verdiğini açıkladı. Tofaş da her yıl mevcut işçi sayısının % 4-5’i oranında aldığı yeni işçi alımlarını durdurdu. Ve krizin derinleşmesi durumunda önlemlerin artacağını açıklayarak işçi çıkarılmalarının sinyalini vermiş oldu. Görüldüğü gibi yine krizin faturası çalışanlara kesiliyor.

BUSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Arif Özer “Bu durumun 1-1.5 yıl daha süreceğini tahmin ediyoruz. 2009 yılının daha şiddetli olacağını düşünüyoruz” diyerek krizin etkilerinin daha da derinleşeceğini ortaya koymuş oldu. Gerekli tedbirlerin zaman geçirilmeden alınması gerektiğini vurgulayan otomotiv patronları vergi teşvikleri gibi tedbirlere ihtiyaçları olduklarını açıkladılar. Bir otomobilin fabrika çıkışı fiyatının üzerindeki vergi yükünün % 70’i bulunduğunu belirtip, vergilerin aşağıya çekilmesini istiyorlar. BUSİAD Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Yöney “Yabancı ortaklarımız ‘Türkiye pahalı’ diyor. İşçilik ücretlerimiz rekabetçi değil” diyerek asıl hedeflerinin ücretler olduğunu bir kez daha açıklamış oldu.

Türkiye ekonomisi tüm alanlarda her geçen gün kötüleşiyor. Emperyalist-kapitalizmin krizi bunu daha da hızlandırıyor. Yarı-sömürge ülkeler emperyalizme göbekten bağımlı olduklarından ve emperyalistlerin çıkarlarına göre yapılandırıldıklarından krizleri emperyalist ülkelere nazaran daha sert yaşarlar. Yarı-sömürge ülkelerin egemenlerinin sermaye birikimi çok az olduğu için kendi başlarına ha-

reket etme yetenekleri çok sınırlıdır. Bu sınırı da emperyalistler belirler. Bu ekonomik bağımlılığın getirdiği siyasal uşaklık statüsü gereği de kendi başlarına karar alma ve uygulama koşulları yoktur. Emperyalizme her açıdan bağımlı olan yarı-sömürge ülkelerin krizden faydalanması ve güçlenerek çıkması mümkün değildir. AKP hükümetinin bu krizin Türkiye için yeni fırsatlar yaratabileceği tespiti doğru değildir, yalandır. Ayrıca Türkiye gibi yarı-sömürge ülkelerin ekonomileri kendi iç yapıları gereği emperyalizmin kriz içinde olup olmadığından bağımsız devamlı krizlere gebe dir. Son yaşanan 1999-2001 krizi buna iyi bir örnektir.

Kriz ortamında yoksulluğun ve sefaletin artmasına paralel sermaye birikimi de aynı oranda artar. **Sermaye çok daha yoğun bir şekilde daha az elde toplanır.** Sermayesi güçlü olan şirketler, iflas eden şirketleri ve onların pazarlarını ele geçirir. Yani krizleri bir fırsat olarak görenler büyük emperyalist şirketlerdir. Bu şirketler için fırsat olan ortam, işçi ve emekçiler için ise bir felakettir. İşsizlik kitlesel şekilde artar, ücretler düşer, çalışma koşulları çok daha fazla zorlaştırılır. Türkiye’deki sermaye birikiminin zayıflığı dikkate alındığında (ABD’de batan şirketlerin “değerinin” Türkiye ekonomisinin büyüklüğünden daha fazla olduğu dikkate alındığında bu durum daha anlaşılır olur) krizden güçlenerek çıkmanın hayal olduğu görülecektir.

Kriz ortamları geniş halk kesimlerinin yoksullaşmasına, hayat koşullarının çekilmez boyutlara ulaşmasına yol açsa da bu durum aynı zamanda sisteme, düzene karşı öfkelerinin, nefretlerinin artmasına yol açar. Bu durum geniş halk kesimlerinin örgütlenmesini ve mücadeleye kanalize edilmesini de kolaylaştırır. Yeni imkân ve fırsatların oluşmasını sağlar. Egemenlerin bu krizlerini MLM’ler sınıf mücadelesini güçlendirmek için kullanamazlarsa tüm tahribatlarına rağmen emperyalist-kapitalizm bu krizi, krizleri aşacak yol ve yöntemleri bulacaktır. O yüzden bu krizden sınıf mücadelesini yükseltmek için faydalanmasını bilmek zorunda olanlar MLM’lerdir.

Obama ile değişim m¼mk¼n m¼?

S¼zde savaş karşıtı başkan Obama, Afganistan ve Pakistan'da savaşı yükseltmeyi hedeflemekte ve Pakistan'ın içinde Pakistan hükümetinin onayı olmadan tek taraflı askeri müdahalelerden açıkça bahsetmektedir.

4 Kasım'da ABD'de gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda Ocak ayından itibaren Beyaz Saray'daki Oval Ofis'te Barack Obama'nın çalışacağı da belli oldu.. Dünyanın en büyük emperyalist gücü olan, dünya üzerinde hegemon rolü oynayan, kurallar koyan, var olan kuralları istediği anda yok saymayı kendinde hak gören, dünyanın her yerinde jandarmalık rolünü üstlenen ABD'nin yönetimine hangi ekibin geleceği doğal olarak tüm dünyanın dikkatini ve ilgisini üzerine çekmektedir. Obama'nın başkanlığında da emperyalist bir devlet olarak ABD'nin temel politikalarında stratejik bir değişiklik olmayacağını, derinleşen ekonomik kriz ve yükselen emperyalistler arası güç mücadelesinde ABD'deki hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket edileceği açık olsa da seçim süresince öne çıkan tartışmalarda da görüldüğü gibi hangi ekibin başa geleceği yine de taktiksel politikalar açısından farklılıklar içermektedir. ABD'nin ekonomik krizde seçeceği yoldan, Irak ve Afganistan'daki duruma, haydut devlet ilan ettiği İran ve K. Kore'ye yönelik saldırganlığın düzeyinden Pakistan'ın "teröre karşı savaş"ta nasıl bir kaderle karşılaşacağına kadar bir dizi önemli meselede nüanslar görülmektedir.

Seçim öncesinde başkan adaylarının 1 yılı aşkın süredir gündemde olan tartışmalarını ve rekabetini özellikle ABD dış politikası açısından ele aldığımızda öze yönelik bir sorgulamanın lafta dahi olmadığını görmekteyiz. Bush'un neo-muhafazakar yönetim anlayışının "teröre karşı savaş", "demokrasi ihracı" vb söylemlerinde ön kabulün olduğu ancak terörle nerede savaşılacağından demokrasiyi ilk nereye ihraç etmeleri gerektiği konusunda çeşitli ayrımların olduğu görülmektedir. ABD'nin güvenliği ve ulusal çıkarları her şeyin üstündedir! Tabii buna ek olarak Bush yönetiminin 8 yıllık rezaletinin onarılması, bozulan imajın makyajı ve azalan gücün yeniden kazanılması da bu seçim sürecinin önemli hedefleri arasındaydı.

Bush döneminde saldırganlaşan ve zayıflayan ABD

Obama'nın yaklaşımına geçmeden önce kısaca Bush yönetiminin dış politikadaki icraatlarına hatırlamak yararlı olacaktır.

Bush'un ABD'nin başkanlığına seçildiği 2000 yılında ABD açısından kötüye gidiş daha net şekilde görülmeye başlanmıştı. 90'ların başında Rus Sosyal Emperyalizminin havlu atmasının ardından yoğun bir ideolojik kampanya ile saldırıya kalkan ABD emperyalizmi, "yeni dünya düzeni"ni ilan ederek dünyanın tek hakimi olduğunu duyurmuş, ideolojilerin ömrünü tükettiğini, tarihin sonunun geldiğini iddia ederek emperyalizmin önünde herkesin diz çökmesini buyurmuştur. Bu ideolojik saldırılara ek olarak hızlandırılan ekonomik ve siyasi saldırılarla emperyalist kapitalist sistemin dünya üzerindeki hakimiyetini perçinleme doğrultusunda ciddi adımlar atılmıştır. Bu saldırılar karşısında dünya halkları saflarında hatırı sayılır bir bilinç bulanıklığı yaratılmış, değişen dünya koşulları sebep gösterilerek silahlı mücadeleye, devrime, sınıf mücadelesine elveda diyen örgütlerin, kişilerin sayısı artmış, birçok ülkedeki devrim ve demokrasi mücadelesi gerilemiştir.

Ancak 90'ların sonlarına doğru yoksulluğun ve sefaletin arttığı, açlığın ve susuzluğun yaygınlaştığı, dünyanın ekolojik sisteminde ciddi tahribatların yaratıldığı, faşizmin ve anti-demokratik uygulamaların arttığı dünya halkları nezdinde daha net görülmeye başlanmış, emperyalizmin dayattığı "küreselleşme" anlayışını teşhir eden hareketler yükselişe geçmiş, emperyalist ideologların söylemleri inandırıcılığını gerçekliğin karşısında yitirmiştir.

Emperyalist politikaların yükselen bir muhalefetle karşılaştığı, rakip emperyalist güçlerin, bilhassa da Rusya ile Çin'in güçlerini arttırıp uluslararası arenada daha cesur çıkışlar yapmaya başladığı, emperyalist-kapitalist sisteminin sosyo ekonomik krizinin derinleştiği bir dönemde iş başına gelen Bush yönetimi neo-muhafazakar politikalarla ve dünya görüşleriyle gündeminde ciddi saldırıları barındırıyordu. Tasarlanan "Yeni Amerikan Yüzyılı"nın ete kemiğe bürünmesi için tek başına hareket etmekten çekinmeyen, istediğine ulaşamadığında askeri gücü devreye sokmayı planlayan ABD emperyalizmi 11 Eylül saldırılarının ardından "teröre karşı savaş", "El-Kaide'yi yok etmek" vb iddialarla ve ulusal güvenlik konseptiyle bir-

PARTİZAN 67

Obama ile değişim mümkün mü?

likte “Büyük Ortadoğu Projesi” olarak bilinen Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın yeniden biçimlendirilmesi planını devreye soktu.

Dünya halklarının büyük muhalefetine karşı Afganistan ve Irak’ı işgal eden ABD emperyalizmi dünya üzerindeki stratejik yerlerin kontrolünü sağlayarak kendi çıkarlarını güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu işgallerde beklediği gibi biatla değil direnişle karşılaşmış ve her iki ülkede de halen kendi otoritesini tam anlamıyla sağlayamamıştır. Bu muazzam direnişler karşısında ABD ordusu büyük kayıplar vermekte, dünya üzerindeki gücü ve otoritesi zayıflamaktadır. ABD, direnişi yok etmek için başvurduğu işkence ile teşhir olmuş, Guantanamo ve Ebu Garip Hapishanelerinde ortaya çıkan uygulamalar ABD emperyalizmine karşı halkların muhalefetini yükseltmiştir. ABD, Bush yönetimi altında daha net görmüştür ki askeri gücüne güvenerek her istediğini elde etmesi mümkün değildir.

Bush yönetimi altında ABD emperyalizmi ayrıca küresel ısınmaya karşı önlem almaktan kaçınmasıyla, Uluslararası Ceza Mahkemesine katılmamasıyla, kendi içinde uygulamaya başladığı ayrımcı ve baskıcı politikalarla ve derinleşen ekonomik krizle de hem teşhir olmuş hem de güç kaybına uğramıştır.

Bush yönetimi bu 8 yıllık dönemde ABD dış politikasını belirli kavramlar etrafında biçimlendirmiştir. Economist dergisinin Bush Doktrini adını verdiği bu politikalar şu şekilde sıralanabilir:

- Amerika küresel terörizmle savaş içindedir. Bu savaş Amerika’nın hem terör örgütleriyle hem de teröre destek veren ülkelerle uğraşmasına neden olmaktadır.
- Saldırı en iyi savunmadır. Amerika tehditler gerçekleşmeden önce müdahale ederek kendisini korumalıdır.
- Amerika özgürlüğünü bağımsız hareket ederek koruyacaktır. Uluslararası örgütler terörist tehditlere karşı yavaş kalmaktadır.
- Başarı başarıyı getirecektir. Amerikan gücünün artışı potansiyel dostların Ameri-

ka’nın yanında hareket etmesini sağlayacak, düşmanları ise hareket etmekten mani bırakacaktır.

- Küresel cihada karşı en iyi çözüm demokrasi ihraç etmektir. Amerika otoriter rejimleri ilişkilerini kesmeli ve demokratik sistemleri desteklemelidir.

ABD’nin Soğuk Savaş’ın ardından ilk olarak ifade ettiği bu kapsamlı stratejinin daha Bush yönetimi koltuğunu bırakmadan başarısızlığa uğradığı artık herkes tarafından kabul edilmektedir. Hatta Cumhuriyetçi Parti’nin adayı McCain dahi Bush yönetimiyle kendisinin ayrıştırılmaması için özel bir çaba göstermiş, Bush yönetiminin teşhir olan uygulamalarına karşı çıktığını kanıtlamaya çalışmış, kendisinin neo-muhafazakar ekipten olmadığını ifade etmiştir. Açıktır ki Bush başarılı olsaydı bırakalım McCain’i, Obama dahi bundan pay kapmak için çaba harcayacaktı. Ancak Obama’nın yaptığı propagandanın “değişim” üzerine kurulması da bize gerçekliği bir başka açıdan göstermektedir.

Bush Doktrini olarak tanımlanan bu politikaların Irak işgali esnasında somutlaştığı görülmektedir. Önleyici vuruş teorisi Irak’ta kitle imha silahlarının ortaya çıkmamasıyla ve El-Kaide ile Saddam rejimi arasında bir ilişki olmadığının anlaşılmasıyla anlamsızlaşmıştır. En iyi savunmanın saldırı olduğu ise halkın direnişiyile boşa çıkmış, ABD emperyalizmi büyük bir batıklığın içine batmıştır. Başarının başarıyı getir-

mesi ise tersinden işlemiş, başarısızlık yalnızlığı ardına takmıştır. İşgale destek veren “müttefikler” ABD’den uzaklaşmış, düşmanları olarak ifade ettikleri hareketler ise güçlenmiştir. Yine Economist dergisinin ifade ettiği gibi Irak işgali ABD’nin kendi askeri gücüne güvenini yok etmiş, Bush yönetimi Saddam’dan gelen tehdidi büyütmüş, bir Arap ülkesini işgal etmenin zorluğunu ise küçümsemiştir.

Bir düşünce kuruluşu olan Brookings Institution’dan Philip Gordon (aynı zamanda Obama’nın danışmanı) ise “teröre karşı savaş” ve “demokrasi gündemi”nin zayıf bir analize dayanan zayıf bir strateji olduğunu ifade etmektedir. Çünkü müdahale edilen ve tehdit edilen ülkelerdeki iç çelişkiler hesaba katılmadan toptancı bir yaklaşımla savaş açmış, İran ve Saddam’ın El-Kaide’ye düşman olduğu saçmalığını iddia etmiş, bu çelişkilerden yararlanmak bir yana düşmanları kendisine karşı birleştirmiştir. Bununla birlikte “demokrasi ihracı”nın ise ABD’nin çıkarlarına uygun sonuçlar vermediğinin Hamas’la Hizbullah’ın güç kazanmasından ve ABD’nin bölgedeki en büyük destekçilerinin Suudi Arabistan gibi otokratik, faşist yönetimler olmasından anlaşıldığı ortadadır.

ABD’nin dış politikada izlediği bu politikalar her ne kadar Bush yönetimiyle birlikte somutlansa da söz konusu politikalar Bush’la sınırlı olan ve Bush koltuğundan ayrıldığında rafa kaldırılacak politikalar değildir. Dolayısıyla tüm muhalefeti Bush’la sınırlayan, ABD emperyalizmine tavır takınamayan, Obama’ya umut bağlayan kesimlerin beklentileri boşa çıkacaktır. 2000’den bu yana izlenen politikalar ABD emperyalizminin çıkarları doğrultusunda gerek dünya halkları ile gerekse de rakip emperyalist güçlerle ilişkisinde girdiği olumsuz gidişatı durdurmak amacıyla belirledikleri politikalarlardır. Zaten Obama’nın eleştirileri de teröre karşı savaşa yönelik değildir. Obama teröre karşı savaşlarında Irak’ın değil Afganistan-Pakistan hattının öncelikli olması gerektiğini savunmaktadır.

Economist dergisi de yeni başkanın gündeminde de Bush’un merkezi politikalarının olacağını, NATO ittifakını korumanın, “haydut devletlerin” nükleer silah edinmelerinin engel-

lenmesinin, Japonya, Tayvan, Güney Kore ile İsrail ve Körfez Arap devletlerinin güvenliğinin sağlanmasını, yükselen Çin’le saldırganlaşan Rusya’yı denetim altına almanın ve El-Kaide’ye karşı mücadelenin yer alacağını belirtmektedir.

McCain’in dünyaya bakışı

Obama gerçekten Bush’tan veya McCain’den farklı mıdır? Bunu anlamak ve Obama’nın değişim vadinin ne kadar “samimi” olduğunu anlamak için kısa McCain’in dış politika anlayışına bakmamız yararlı olacaktır. Yaşı itibarıyla tartışmalara neden olan McCain şayet seçilseydi başkanlık döneminin sonunda 80’ine merdiven dayamış olacaktı. Bu nedenle Demokrat Parti tarafından akli ve fiziksel sağlığı açısından spekülasyonlar yapıldı. Ölümü halinde yerine geçecek olan yardımcısı Palin’in ise daha seçim döneminin başında cehaleti nedeniyle dalgaya alınması McCain’in kararsız seçmen karşısında dezavantaja sahip olmasına neden olmuştur.

Ancak 8 yıllık Bush yönetiminin yarattığı olumsuz etkiye rağmen Cumhuriyetçi Partinin adayı olarak işinin kolay olmamasına ve kamuoyunda partisinin güvenilirliğinin azalmasına karşın Obama ile başa baş mücadele etmesinde McCain’in bir savaş suçlusunu olarak askerlik deneyimi ve 1983’den bu yana Kongre’de yarattığı etki yadsınmaz.

Rakibi Obama daha 6 yaşında bir çocukken kendisi Vietnam'da askerlik yapan, bombardıman sırasında uçağı düşen, ölmek üzereyken bulunup Vietnamlı gerillalarca esir edilen ve 5 yıl boyunca savaş esiri olarak tutulan McCain babasının amiral olmasının da etkisiyle ülkesinde ün kazanmıştı. Savaş deneyimi ve askeri açıdan elde ettiği ünü seçim kampanyası süresince kullanan McCain, özellikle Irak işgali konusunda "deneyimsiz" rakibine karşı seçmenden oy talep etmiştir.

McCain seçim kampanyası süresince kendisini Bush yönetiminden ve Bush'un neo-muhafazakar ekibinden ayırmak için özel bir çaba harcadı. Kendisinin neo-muhafazakar değil realist bir idealist olduğunu ifade etmektedir. Basında da kendisinin pragmatist bir Amerikan milliyetçisi olduğu üzerinde durulmaktadır. McCain'in Guantanamo'nun kapatılmasını teklif ettiğini, işkenceye karşı cezaların arttırılmasını istediğini, genç bir senatörken hayran olduğu Reagan'a rağmen 1983 yılında Beyrut'taki askerlerin geri çekilmesini talep ettiğini, Haiti işgaline ve Somali'ye müdahaleye karşı oy kullandığını ifade ederek "ülkenin çıkarları" için partisine karşı çıkabildiği imajını yaratmak istemiştir. Ancak Irak'ın işgalini savunup daha fazla asker göndermeyi planlaması ve İran'a saldırmayı hararetle savunması nedeniyle inandırıcı olması mümkün görünmemektedir.

Dış politikada Bush yönetiminden farklı olarak "müttefik devletler"le daha fazla görüş alışverişini yapacağını, ortak hareket etmek için çaba harcayacağını ifade eden McCain, küresel çapta bir "Demokrasi Birliği"nin kurulması için çaba harcayacağını söylemiştir. McCain'in en büyük rakip olarak gördüğü Rusya ve Çin'e karşı ve Ortadoğu konusunda Batı Avrupalı emperyalistlerle daha sıkı ilişkiler kurmaya çalışacağı anlaşılmıştır.

McCain propagandasında 21. yüzyılın en büyük tehdidi olarak tanımladığı "radikal İslamcı terörizm"e karşı mücadeleyi de ön plana almıştır. Yine ABD'nin eski dış işleri bakanı Colin Powell'in savunduğu ve "Powell Doktrini" olarak da tanımlanan askeri güç kullanmadan önce mümkün olan her yolu denemenin önemine vurgu yapmıştır.

McCain seçim propagandalarında Hamas'ın rakibi Obama'yı tercih ettiğini de ifade etmiştir. Hamas'ın siyasi danışmanı Ahmet Yusuf'un Obama'yı Kennedy ile benzeştirerek "inşallah Obama kazanır" demesini kaynak göstermekte ve seçilmesi halinde kendisinin Hamas'ın en korkulu kâbusu olacağını iddia etmiştir.

Amerikan halkı açısından da savaş yanlısı olarak görülen McCain'in bir şarkının sözlerini "İran'ı bombala" olarak değiştirip kameraların önünde söylemesi, 11 Eylül saldırılarından önce dahi açıkça Saddam Hüseyin'in yıkılması için Irak'ın işgal edilmesi gerektiğini savunması ve daha seçimi kazanmadan Ortadoğu'da kâbus olmaktan bahsetmesi McCain'in askeri saldırganlığı pekiştireceğini göstermiştir.

John McCain Irak işgalinin sürdürülmesini halkın tüm muhalefetine rağmen "Amerikan çıkarları" yani ABD egemen sınıfının çıkarları için vazgeçilmez görmektedir. Bağdat'ın ele geçirilmesinin ardından Bush'un hatalı kararlar aldığını, zamanında yeterince asker göndermediğini, bu nedenle isyanın yükseldiğini belirtmekte ve son bir yıl içinde Irak'ta izledikleri politikaları sürdüreceğini ifade etmektedir. Irak'tan apar topar çekilmenin bilinçsizce yapılan bir ihanet olacağını öne sürerek işgalin sürmesinin ABD'nin ahlaki sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir.

Senato'da Bush'tan daha fazla işgal yanlısı olarak görülen McCain, işgal öncesinde, daha 2002 yılında El-Kaide'ye karşı savaşta Irak'ın sonraki cephe olduğunu iddia etmiştir. "General Petraus, ben ve Usama bin Laden Irak'ın savaşın merkezi olduğu konusunda hem fikiriz. Ancak Senatör Clinton'la Senatör Obama'nın bunu anlayamamasına anlam veremiyorum" diyen McCain, ABD'nin çıkarları için gerekirse 100 yıl Irak'ta kalacaklarını da açıkça söyleyerek büyük tepki çekmişti.

Irak'tan sonra İran'ın hedef olması gerektiğini savunan McCain, rejim değişikliğinin şart olmadığını, sadece yöneticilerin değişmesinin ve ABD'nin şartlarının kabulünün yeterli olacağını da belirtmiştir. Deneyimine ve devlet adamlığı vasıflarına sürekli vurgu yapan ancak Şii İran'ın Sünni El-Kaide savaşçıları eğittiğini iddia etmesiyle dalga geçen McCain'in bu ga-

fını düzeltmek danışmanlarına düşmüş, McCain'in İran'ın Irak'taki Şii direnişçilere silah verdiğini ifade etmek istediğini iddia etmişlerdi. McCain ayrıca kendisinin İran hükümetiyle kesinlikle görüşmeyeceğini ifade ederek düşmanlarla masaya oturmayı savunan Obama'yı da eleştirmişti.

McCain Ortadoğu konusundaki sert söylemlerini Rusya ve Çin söz konusu olduğunda da sürdürmektedir. Bush'un Rusya ile ilişkilerini düzeltme amaçlı Putin'le görüşmesini eleştiren McCain, Rusya ile ilişkileri geri plana atmayı ve Moskova politikalarını değiştirmedeği müddetçe bu tavrın korunması gerektiğini savunmuştur. Rusya'nın G8'den atılması için çaba harcayacağını belirten McCain, Rusya'nın Gürcistan'ı işgalinin ardından daha da sert ifadeler kullanarak, otokratik Rusya'nın diktatörü Putin'i hedef göstermekte ve Gürcistan'ın derhal NATO'ya alınması gerektiğini söylemektedir.

Çin'i "merkezi tehdit" olarak tanımlayan McCain, Çin liberalleşmeyi kabul edene kadar ilişkilerin mevcut düzeyde sürdürülmesi gerektiğini de ileri sürdü.

Açıkça görülmektedir ki Ortadoğu, Rusya, Çin, Latin Amerika gibi temel meselelerde McCain'in dönemi 3. Bush Dönemi olarak da ifade edilebilir. Bush'tan farklı olduğunu iddia etmesine karşın İran ve Rusya örneklerinde olduğu gibi Bush'tan daha sert ve saldırgan ifadeler kullanmaktadır.

Obama farklı mı?

Obama genç ve siyahi başkan adayı olarak ve kampanyasında kullandığı "değişim" ve "umut" söylemleriyle hem ABD'de hem de dünya genelinde ciddi bir ilgiyle karşılandı. Bunun ABD için bir "devrim" olduğunu iddia edenlerin yanı sıra siyahi bir başkan adayının ortaya çıkmasının ve Obama'nın Irak'taki savaşa karşı çıktığını ilan etmesinin dünya halkları için yararlı olacağını, dünyanın iyi bir hegemon ihtiyacı olduğunu savunanlara kadar geniş bir yelpazede halkların destek sunması ve beklentiye girmesi için çaba harcanmaktadır. Bolivya'nın "solcu", "halkçı" başkanı Morales dahi Obama'nın yeni fikirlerle ve planlarla geldi-

ğini belirterek Obama'ya destek sunmaktadır.

Obama'nın dış politika konusundaki danışmanları, Obama'nın başkan olması halinde yeni bir küresel strateji sunacağını iddia etmektedirler. Buna göre Bush'un korkuya dayanan politikalarının sona ereceğini, izleyecekleri hattın ne şahin ne de güvercin olarak tanımlanmayacağını, bunların birleşimi olacağını ifade etmektedirler. Obama'nın dış politika takımı, ulusal güvenlik konusunda Cumhuriyetçilerle yani Bush yönetimiyle hemen hemen hemfikir olduklarını, tek farklarının korku üzerinden (İslamcı terörizm korkusu vb) propaganda yapmayacaklarını, çünkü korkunun aynı zamanda zayıflık ve kararsızlık olarak da yorumlanabildiğini vurgulamaktadır.

Obama dış politikada amaçlarının ABD'nin önderliğinin korunması ve pekiştirilmesi, teröristlere karşı savaşın sürdürülmesi ve ABD'nin çıkarları için diplomasiye daha fazla önem verilmesi olarak sıralamaktadır.

Destekçileri Obama'nın annesinin beyaz, babasının ise siyah olmasının Amerika'nın kültürel gerçekliğini daha iyi yansıttığını, ülkenin

ırkçı geçmişiyle yüzleşmenin mümkün olabileceğini, ABD'nin bozulan imajını düzeltebilecek potansiyele sahip olduğunu, Kennedy'den bu yana dünya çapında sempati toplayan tek başkan adayı olduğunu ifade etmekte. Obama'nın siyasi yaşamındaki hızlı yükselişinin de siyasi güç dengelerini doğru ele alan pragmatizmde yattığını ifade etmekte. Bu anlamda anketlerde toplumun üçte ikisinin ülkenin yanlış yolda ilerlediğini ifade ettiği bir dönemde "değişim" sloganını öne sürmesi de bunu göstermektedir.

Obama Irak işgaline daha başından itibaren karşı çıkmasını ve Irak'tan geri çekilmeyi vaat etmesiyle sempati toplama uğraşındadır. Ancak bunun Obama'nın savaş karşıtlığından veya Irak halkının haklarına duyduğu saygıdan kaynaklanmadığı açıktır. Obama'nın eleştirisi, El-Kaide ile mücadelede Irak'ın ağırlığa sahip olmadığı ve Afganistan ile Pakistan sınırında "terörist" faaliyetlerin güçlendiğini ifade edip askerlerin oraya yığılmasını talep etmesidir.

Obama'ya göre Irak'ın işgali yanlıştı ancak bunun nedeni işgalin haksız veya gayri meşru olması değildi, yanlıştı çünkü bu işgal Afganistan ve Pakistan'daki gerçek düşmanla, El Kaide ile savaşmaya yoğunlaşmaya engel olmaktadır. Bu da açıktır ki şovenist bir yaklaşımdır ve ABD emperyalizminin çıkarları doğrultusunda bir düşünme tarzını temsil etmektedir. Irak'tan hızlı bir şekilde çekilerek esas yere yoğunlaşmanın önemini vurgulamaktadır. Gerek Irak halkının ABD askerlerine tepkisi gerekse de iç muhalefet nedeniyle McCain'in Irak'ta yüz yıl kalma yönlü ifadelerini eleştirerek prim toplamıştır. Obama Irak'tan 16 ay içinde çekilme planını açıkladığında geride güvenlik için asgari sayıda asker bırakılacağını ve uzun vadede Almanya ve Güney Kore'de olduğu gibi çeşitli askeri üslerin kurulacağını da eklemektedir.

"Savaşa son vermek Taliban'ın isyan ettiği ve El Kaide'nin güvenli bir cennet haline getirdiği Afganistan ve Pakistan'da başlayan geniş stratejik hedeflerimiz için esastır. Irak terörizme karşı savaşta merkezi cephe değildir" diyen Obama, Amiral Mullen'in Afganistan'daki hedeflerine ulaşmak için kaynak sıkıntısı yaşadıklarını söylediğine işaret etmektedir.

Obama'nın Irak'ı terk etme planının nedeni Iraklıların kendi kaderini tayin hakkını tanıması değildir, tam tersine tüm planı Irak'ta istikrarlı bir ABD yanlısı devlet yaratmak ve bunu en fazla 50 bin askerle yerine getirmektir.

Obama'nın Ortadoğu üzerine yaklaşımının ne Bush yönetiminden ne de McCain'den ciddi bir farklılık taşımadığı açıktır. Bush da McCain de Irak'ta "düzen" sağlandıktan sonra askerlerin geri çekilmesini savunmaktadır. Bu da ABD egemen sınıfı açısından Ortadoğu'da konsensüs olduğunu göstermektedir.

Obama'nın İran'la görüşeceğini açıklaması da oy kazanmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bundan da Obama'nın barış yanlısı olduğunu anlamak mümkün değildir. Obama'ya göre İran'ın nükleer sahibi olması kesinlikle engellenmelidir. Ancak Bush'un izlediği yöntem işe yaramamaktadır. Nutuklarında sıkça İran'ın teröristleri desteklediğini vurgulamaktan kaçınmayan Obama İran rejimi üzerinde Amerika'nın tüm gücünün kullanılması gerektiğini vurgulamakta ve saldırgan, ilkel ve doğrudan diplomasiyi önermektedir. Bunun için BM'yi ve AB'yi harekete geçirmenin ve çok yönlü baskının önemi üzerinde durmaktadır. Şayet İran tüm bu kurumların baskılarına karşı gelmekte ısrar ederse o zaman İran'a askeri müdahale için uluslararası şartlar daha uygun olacaktır. Obama'nın İran'a yaklaşımı Bush yönetiminin son 3 yıldır izlediği politikanın biraz daha geliştirilmiş versiyonundan başka bir şey değildir.

Sözde savaş karşıtı başkan Obama, Afganistan ve Pakistan'da savaşı yükseltmeyi hedeflemekte ve Pakistan'ın içinde Pakistan hükümetinin onayı olmadan tek taraflı askeri müdahalelerden açıkça bahsetmektedir. İlk adım olarak da Afganistan'daki mevcut 36 bin ABD ve 17500 NATO askerine 10 bin ek asker göndereceğini ifade etmektedir. "Başkan olarak El Kaide ve Taliban'a yönelik savaşa en üst önemi vereceğim. Bu, kazanmamız gereken savaştır." McCain ise rakibini açıkça ABD'nin bir müttefikini işgal etmekle tehdit ettiğini ve bunun bir ilk olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. McCain, eski başkan Roosevelt'in dediği gibi ABD'nin kibar konuşan ama sert bir sopa taşıyan bir dış politika izlemesi gerektiğini ifade

etmektedir. Obama ise bu eleştiriye cevap olarak “Bu kişi ‘İran’ı bombala’ diyerek şarkı söyleyen, Kuzey Kore’nin ilhakından bahseden, daha Afganistan’daki işimiz sona ermeden sırada Bağdat diyen kişi” diyerek hem rakibini teşhir etmekte hem de her ikisinin de birbirinden farkı olmadığını bizlere göstermektedir.

Obama, İsrail’in çıkarlarını da açıktan savunmakta ve hatta Kudüs’ün İsrail’in bölünmez başkenti olduğunu dahi ifade ederek hem Filistinlilerin tepkisini almakta hem de Bush ve McCain’den daha “şahin” bir tavır takınmaktadır.

Obama’nın Bush yönetimine eleştirisi öze ilişkin değildir. Obama, Bush yönetiminin Ortadoğu’daki dönüşümü hızlı ve zora dayanarak, yanlış bir taktikle gerçekleştirmeye çalıştığını eleştirmekte ve daha farklı yollar izleyeceğini vaat etmektedir.

Sonuç

11 Eylül sonrasında iddialı ve kendine güvenen ifadelerle dünyaya meydan okuyan ABD’nin tavırlarında bugün yeller esmektedir. Dünya halklarının gözünde teşhir olan, müttefiki saydığı devletleri dahi istediği zaman harekete geçiremeyen, rakiplerinin ise daha açıktan ve saldırgan tavırlar takındığı bir dönemde emperyalist-kapitalist sistemin içinde bulunduğu derin ekonomik krizden de etkilenen ABD’nin düşüşünü durdurabilmesi, imajını düzeltebilmesi, içinde yer aldığı Afganistan ve Irak bataklığından çıkabilmesi ve ekonomik açıdan krizi daha az telafi ile atlatabilmesi için yeni bir yüze, yeni bir ekibe, daha farklı taktiklere ihtiyacı bulunmaktadır. Bu nedenledir ki 1 yılı aşkın süredir Clinton-Obama ve Obama-McCain arasındaki yarış dünya gündeminde üst sıralardan inmemekte, Bush arka planda kalmakta ve Bush döneminden farklı bir sürecin bizleri beklediği fikri aşılacak istenmektedir. Obama bu konuda siyahî ve genç olması, karizması, teknik olanakları üst derece kullanarak ve büyük paralar harcayarak etkili bir reklam kampanyası yürütmesi ve rakip partiden olması sebebiyle değişimden medet umanların gözünde hızlı şekilde yükselmiş ve egemen çevrelerin lobi ve kurumlarının açık

desteğini alarak seçimden zaferle çıkmıştır.

Ancak tüm bu reklam ve imaj kampanyasına karşın yaratılan suni beklentilerin hızlı bir şekilde tuzla buz olacağı da açıktır. Emperyalizmin, özelde de ABD emperyalizminin içinde bulunduğu durum öylesi kötü bir noktadadır ki güler yüz ve makyajla uzun süreli umut ve beklenti yaratmak mümkün değildir. Öyle ki Obama daha başkan seçilmeden yaptığı konuşmalardan da anlaşılmalıdır ki yukarıda bahsini ettiğimiz politikaları ve ifadeleriyle Bush ve McCain’den esasta farklı değildir. Obama’nın yönetimi altında da askeri saldırganlığın ekonomik ve siyasi baskılara paralel süreceğini anlamak mümkün olmaktadır.

Bu genel çerçeve içinde önümüzdeki dönemde ülkemizde ve dünya genelinde ABD ve emperyalizm karşıtı mücadelenin yükselmesi için şartların daha da olgunlaşacağını, egemen gerici sistemin saldırganlığını artacağını, bu saldırganlığa karşı devrimci mücadelenin ve direnişlerin yükseleceğini öngörmek mümkündür. Bu gerçekliğe uygun gerekli hazırlıkları yapmak ise halkın öncü devrimci kuvvetlerine düşmektedir.

Yararlanılan kaynaklar:

- TIME dergisinin 13 Mayıs, 16 Temmuz, 23 Temmuz tarihli sayılarından
- Washington Post gazetesinin 27 Mart, 22 Nisan, 16 Mayıs, 7 Haziran, 4 Temmuz, 13 Ağustos, 8 Ekim, 15 Ekim, 17 Ekim tarihli sayılarından
- Economist dergisinin 27 Mart, 5 Haziran, 16 Temmuz, 21 Ağustos, 28 Ağustos tarihli sayılarından
- Newsweek dergisinin 29 Mart tarihli sayısından
- American Prospect dergisinin 24 Mart tarihli sayısından
- Revolution dergisinin 14 Temmuz tarihli sayısından
- Guardian gazetesinin 23 Temmuz, 20 Ağustos tarihli sayılarından
- Vanity Fair dergisinin Şubat sayısından yararlanılmıştır.

Kafkaslar'da kanlı senaryolar yazılırken...

Emperyalist saflaşmalar ve halkların payına düşenler*

Kapitalizmin sermaye birikimi modeli, tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşıyor. Dünya hidrokarbon kaynaklarının tükeniyor oluşu ve bunun etkilediği enerji krizleri de bu süreçle atbaşı gidiyor. Dünya ekonomisini doğrudan ilgilendiren bu sorunlarda doğal ki akla ilk ABD emperyalizmi geliyor. En büyük hegemonyacı güç durumundaki ABD'nin dünyayı düzenleme gücü ve liderliği zayıflıyor. Nitekim son dönemde ABD, enerji kaynakları ve yollarının denetimi sorununu kendisi için birincil tehlike olarak ele aldı.

Gürcistan'ın Güney Osetya'yı işgalinin ardından Rusya'nın da Gürcistan'da işgale girişmesi pek çok tartışmayı ortaya çıkardı. Bu tartışmanın aslında Kosova'nın "bağımsızlığıyla" ateşlendiğini söylemek mümkün. Ancak Rusya'nın Gürcistan'a sert tepkisiyle birlikte, başında ABD ve Rusya'nın bulunduğu emperyalist güçler arası çelişki ve çatışmalar çok daha açık hale geldi. Bu durum, büyük güçler arası savaş olasılıklarını da somut ve güncel bir konu haline getirdi. Şüphesiz bu, bir bölgedeki çatışma üzerinden gerçekleşecek basit bir konu değil. Fakat Gürcistan'daki savaşın gelişim seyrine ve arka plandaki kapsamlı sorunlara bakıldığında bu olasılığın çok da uzak olmadığı anlaşılacaktır. Tartışılan konuların çeşitliliği de geniş bir yelpazede sıralanabilir. Enerji kaynakları ve hatlarının denetimi, füze savaş sistemleri, denizlerde hâkimiyet, uluslararası sözleşmeler, bölgesel çatışma ve ulusal sorunlar gibi başlıklar altında ifade edilebilecek söz konusu tartışmalar, hem Gürcistan'daki savaşı hem de olası gelişmeleri aydınlatılmak açısından öne çıkıyor. İlkine enerji savaşları ekseninde emperyalist güç dengeleri, ikincisine ise bölgesel savaşlar ve artan ulusal sorunlar örnek verilebilir. Gürcistan'da patlak veren savaşa, kısa da olsa enerji sorunu bağlamında öncelik vermekte yarar var.

Kafkaslar ve enerji denklemi

Kapitalizmin sermaye birikimi modeli, tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşıyor. Dünya hidrokarbon kaynaklarının tükeniyor oluşu ve bunun etkilediği enerji krizleri de bu süreçle atbaşı gidiyor. Dünya ekonomisini doğrudan ilgilendiren bu sorunlarda doğal ki akla ilk **ABD emperyalizmi** geliyor. En büyük hegemonyacı güç durumundaki ABD'nin dünyayı düzenleme gücü ve liderliği zayıflıyor. Nitekim son dönemde ABD, enerji kaynakları ve yollarının denetimi sorununu kendisi için birincil tehlike olarak ele aldı. Petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip ülkeler, görece olarak avantajlı konuma gelirken bu ürünlere önemli bir bağımlılığı bulunan ülkelerde ciddi kaygılar geliyor. Başta Avrupa olmak üzere birçok ülkede alternatif enerji üretimine yönelimler ol-

sa da bunun hacim ve zamanlama olarak krize yanıt olamayacağı biliniyor. Çünkü en başta petrol ve doğalgaza dayalı altyapı ve ulaşım sistemlerinin yenilenmesi gerekiyor, ki bu büyük bir bütçe ve görece uzun bir zaman gerektiriyor. Oysa enerji krizi, başka ülkelere bağımlılığı bulunan hemen her ülkenin kapısına dayanmış durumda.

Enerji sorunu ABD açısından bugün esas olarak hegemonya mücadelesinde önem taşıyor. Enerji kaynakları ve yolları üzerindeki denetimi zayıfladığında, hatta var olan olanaklar artırılmadığında ABD'nin devasa ekonomik ve askeri gücünü koruyabilmesi mümkün olmayacak. Asya'da Rusya ve İran'ın, Latin Amerika'da ise Venezüella önderliğindeki kimi devletlerin petrol ve doğalgazda karşıt siyasetleri ABD'yi sıkıştıran önemli etkenler. Afrika'nın en büyük petrol üreticisi Nijerya'da Batılı emperyalist petrol şirketlerine karşı başlatılan mücadele ise, AB-ABD bloku açısından gelecekte artacak olan sıkıntılara örnek teşkil ediyor. Batılı emperyalistlerin ellerinde tuttukları Ortadoğu'daki kaynakların yeterli gelmediği açık. Bu bakımdan Hazar ve Orta Asya'daki petrol ve doğalgaz kaynakları çok daha stratejik bir önem kazandı. Enerji koridoru olarak Kafkasya'nın birincil önemi de burada yatıyor. Gürcistan ABD'nin çok önem verdiği **Trans-Hazar Boru Hattında** kilit role sahipti. Bu projeye Türkmenistan gazı ile Kazakistan petrollerinin Avrupa'ya taşınması amaçlanıyordu. Ancak Rusya'nın engellemeleri nedeniyle bu proje gerçekleşemiyor. Yine de çabaların sürdüğü söylenebilir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı faaliyete geçse de Kazakistan taahhüt ettiği miktarı vermiyor. Yine NABUCO Projesi de Rusya ve İran yüzünden çok düşük hacimlerde kalıyor, yeterince beslenemiyor. Rusya'nın Gürcistan'a yönelik çok yönlü saldırıları tüm bu projelerde Batılı emperyalistler için çok daha büyük riskler yarattı. Diğer yandan ABD güdümündeki Gürcistan'ın askeri gelişimi ve olası NATO üyeliği de Rusya için önemli riskler taşıyordu. Diğer şeyler bir yana Rusya'nın ana petrol boru hattının Gürcistan'ın kuzeyinden geçiyor oluşu bile bunu açıklıyordu. İşte Kafkasya'daki yeni kriz dar

anlamda bu mücadeleler üzerine yükseliyor. Fakat tabii ki bununla sınırlı değil ve yol açtığı olasılıklar da çok daha fazla.

Rusya'nın yeni çıkışı

SSCB'nin dağılmasının ardından askeri ve ekonomik üstünlüğüyle tek "süper güç" durumuna gelen ABD'nin ilan ettiği "tek kutuplu" dünya düzeninin sonuna geldiği artık yaygın kanı. En azından ABD'nin eskisi gibi rahat hareket edemeyeceği, dünya dengelerini etkileyen her adımında önemli bir karşı koyuşla karşılaşacağı ve taviz vereceği açık. Ekonomik gücüyle o kadar olmasa da askeri gücüyle ABD

karşısında etkili olabilecek tek güç Rusya Federasyonu'ydü. Rusya'nın konumunu güçlendiren önemli bir etken de Çin ile birlikte başını çektiği **Şanghay İşbirliği Örgütü'nün** (ŞİO) enerji alanında ve askeri konularda öne çıkan rolüydü. Ancak Rusya'nın bugünkü çıkışını esasta ekonomik açıdan sağladığı gelişmeye bağlamak gerekir. Putin'in liderliğiyle Rusya, ekonomisini halkın son derece yoksulluğu pahasına belli oranda düze çıkarmayı başarmıştı. Son yıllarda artan petrol fiyatlarıyla da Rusya önemli bir ekonomik getiri elde etti. Ekonomisi son on yılda yüzde 7 büyüdü ve bunun askeri harcamalara doğrudan katkısı oldu. **Askeri harcamalarını 4 katına çıkaran Rusya, beraberinde siyasi hedeflerine yönelmeye başladı.** Balkanlarda yaşadığı başarısızlığın bir benzeriyle karşılaşmamak için

Kafkaslar'da ABD yayılmasını engellemek yamsal önemdeydi. Genel olarak SSCB döneminde kendi etki alanında olan bölgelerin ABD ve AB kontrolüne girmesine dur demek, karşılaştığı askeri ve siyasi kuşatmayı kırmak Rusya'nın temel hedefleriydi. NATO'nun Rusya aleyhine genişlediği, bu nedenle Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğine aktif bir direniş sergilediği biliniyor. ABD'nin İran ve Kuzey Kore'yi bahane ederek Doğu Avrupa'ya taşıdığı "Füze Savunma Sistemleri" ile birlikte düşünüldüğünde Rusya açısından pek de uzak olmayan tehlikenin boyutu açıktı. Kısacası ABD ve onun yönlendirmesi altındaki

devletlere karşı Rusya'nın bu çıkışını zorunlu kılan fazlasıyla neden var. Rusya açısından eksik olan ekonomik kaynakları ve onu da petrol ve doğalgazdaki fiyat artışları sağlamış oldu. Petrol ve doğalgazda söz konusu ekonomik getiri ve bunun siyasi alandaki yansımaları sadece Rusya nezdinde gerçekleşmedi. ABD çıkarlarına karşı olarak İran, Venezüella gibi devletler de benzer gelişimi gösterdiler. Bu konuda "ilginç" bir örneği de Sudan gösterdi. Petrol kaynakları sayesinde ekonomik açıdan değeri artan Sudan, siyasi yönetimiyle uluslararası alanda –soykırım dâhil- tüm teşhir olmuşluğuna karşın dokunulmaz olarak kaldı. Hatta başını ABD'nin çektiği kimi emperyalistler ve onlara bağımlı (TC gibi) devletlerce aktif olarak desteklendi.

Rusya, İran ve Venezüella gibi petrol ve doğalgaz sahibi kimi devletlerin ortaklıklara yönelmesi, zaten kırılğan dengeler üzerinde yükselen enerji alanında ABD'yi ve bu ürünlerle önemli bir bağımlılığı bulunan AB'yi ciddi oranda endişelendiriyor. Gürcistan'daki savaş bu endişeleri daha da derinleştirdi. Bir yandan bu endişeler ve onlara kaynaklık eden çelişkiler derinleşirken öte yandan da emperyalist birliktelikler içindeki çatlaklar derinleşiyor. Bunu daha iyi görmek için söz konusu birlikte-

liklerde devam eden sorun ve tartışmalara bakmak gerekiyor.

NATO'da çatlaklar

Aynı imparatorluklarda olduğu gibi ABD şu anki gücünü koruyabilmek için hegemonya alanlarını sürekli genişletmeye ihtiyaç duyuyor, sömürücü devletler bakımından bu bir anlamda kaçınılmazdır. Ancak onun kadar kaçınılmaz bir gerçek daha var ki, bu genişleme dışta çok daha fazla sorun ve düşman yaratırken içte de adım adım zayıflamayı getiriyor. ABD, hegemonyacı siyasetini sürdürürebilmek için hem uluslararası alanda hem de ülke içinde desteğe ihtiyaç duyuyor. Bu desteği sağlamak için geçmişten beri en önemli argümanı düşmanlardan gelecek saldırılar ve savaş tehlikesiydi. SSCB'nin dağılmasından önceki "soğuk savaş" döneminde bu argümanlar nispeten daha kolay yanıt buluyordu. Fakat SSCB'nin dağılması ile birlikte bunlar zayıfladı ve yenilenmesi gerekti. ABD başta AB olmak üzere kendisiyle birlikte hareket eden kapitalistlere daha fazla "getiri" vaat etmek zorundaydı. Yine de bugüne kadar ABD'nin Avrupa devletlerine olan hamiliğinin ve dünya üzerinde tek taraflı hâkimiyetinin sürdüğünü söylemek gerekir. Kuveyt, Bosna, Kosova, Somali, Afganistan ve Irak'ta ABD ve NATO öncülüğünde yapılan işgal ve müdahaleler ABD'nin siyasi ve askeri liderliğini devam ettirdi. Bunlara koşut olarak 11 Eylül saldırısı ardından "uluslararası terör", "nükleer silahlar", "insani müdahale" gibi yeni argümanlar devreye sokuldu. Fakat tüm bunlar artık yeterli gelmiyor. Terör ve nükleer silahlara ilişkin ortaya atılan iddialar zamanla çürüdü; müdahale ve işgaller büyük oranda teşhir oldu. Şu an daha önemlisi, ABD'nin bu gerekçeler altında attığı adımlar AB'li birçok devleti ikna etmeye yetmiyor. Kuşkusuz ki AB'li devletler ABD'nin derdinin kendileri için bir "güvenlik" olmadığını öteden beri biliyorlardı. Ancak başta askeri alanda olmak üzere ABD'nin devasa gücü karşısında farklı bir alternatif oluşturacak güçleri yoktu. Keza ABD de Avrupa Savunma Örgütü konusunda olduğu gibi bu yöndeki girişimleri hep baltaladı ve kendi önderliği altındaki NATO'la eklemlemeye ça-

lıştı. Gelinen aşamada ABD'nin tek taraflı dünya siyasetini devam ettirebilmesi mümkün değil. Bunun için ne Avrupa'dan ne de kendi iç kamuoyundan yeterli bir destek söz konusu değil. Kimi yorumlarda ABD'nin aynı "soğuk savaş" yıllarında olduğu gibi daha büyük bir tehdit algısı yaratmak istediği, Rusya'yla yaşanan son kapışmanın bu yönde şekillendiği belirtiliyor. Bu sayede ABD aradığı desteği sağlamış olacak. Ancak Kafkaslar özgülünde yoğunlaşan mücadelenin asıl temelinde **enerji sorunu** olduğu ve dolayısıyla ABD cephesinde **hesap hataları** olduğu daha akla yatıyor.

ABD, hegemonyasını sürdürürebilmek için özellikle Rusya aleyhine NATO'yu genişletmeye çalışıyor. AB'nin ise buna o kadar destek verdiği söylenemez. NATO'daki ABD ağırlığı biliniyor. Oysa AB, ABD'den ayrı var olmak ve mümkünse NATO'dan bağımsız bir Avrupa Savunma Örgütü kurmak istiyor. Diğer yandan NATO'nun genişlemesi AB'nin genişlemesiyle çakışıyor ve AB'nin yönelimlerine kimi zararlar veriyor. Doğu Avrupa ülkeleri ekonomik olarak AB ile bütünleşirken askeri ve siyasi olarak ABD'nin etkisine giriyor, uluslararası alanda savaş ya da benzer kritik kararlarda ABD'ye destek oluyorlar. ABD de AB'deki bu farklılığı kullanmada hiç geri kalmıyor. ABD, "eski-yeni Avrupa" söylemiyle AB'nin merkezileşme çabalarını zayıflatmaya çalışıyor. Bu ve benzer sorunlar nedeniyle AB ve ABD Irak, İran, Filistin, füze kalkını ve Rusya konularında artık sık sık çelişiyorlar. ABD, NATO özgülünde karar ve müdahaleleri öne çıkarırken Avrupa BM, Kyoto Protokolü, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi daha geniş platformları savunmaya yöneliyor. NATO artık AB'yi ABD ile ortaklaştırmaktan çok, görüş ayrılıklarını artıran bir platform durumuna geldi. "Soğuk savaş" yıllarında Avrupa için güvenlik ve siyasi istikrar kaynağı olan NATO, şimdilerde istikrarsızlıkları körükleyen ya da yaratan bir örgüt oldu. Bu anlamda AB'nin iki merkez devleti Almanya ve Fransa'nın, G. Osetya işgali sonrasında Gürcistan'a yönelttikleri eleştiriler dolaylı olarak ABD'ye dönük de eleştirilerdi. Enerjide genel olarak Rusya'ya bağımlı Avrupa'nın, özel olarak da Almanya ve Fransa'nın

PARTİZAN 67

ABD çıkarları için yeni riskler üstlenmeye, Rusya'yla ilişkileri bozarak doğalgaz ve petrol sıkıntısıyla karşılaşmaya pek niyetleri yok. Bu nedenle ABD gibi Rusya'yı tecrit etmekten yana değiller. Almanya ve Fransa böyleyken İspanya ve İtalya ise Rusya'yla ekonomik ilişkileri kaynaklı ABD'nin tecrit etme yaklaşımına daha açıktan karşılar.

Avrupa'da ayrışmalar

Gürcistan'la Rusya arasındaki savaş aynı zamanda ABD ile Rusya arasında –dolaylı- bir savaş demektir ve bu gelişme ABD yanında saf tutan Doğu Avrupa ülkelerini endişelendirecekti. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Ukrayna ve Baltık devletleri (Letonya, Litvanya, Estonya) birçok alanda ABD'ye destek veriyorlar. Bu nedenle ve tabii Rusya'ya olan coğrafi yakınlıkları nedeniyle ABD-Rusya çekişmesinde ön cephede duruyorlar. Rusya'nın G. Osetya'yla sınırlı kalmayıp Gürcistan içlerine kadar yayılan işgaline misilleme olarak ABD, füze sistemleriyle ilgili olarak Polonya'yla planlarını yaptığı askeri anlaşmayı hayata geçirdi. Bu anlaşmayı, daha öncesi Rusya'nın tepkileriyle ertelemek zorunda kalmıştı. Anlaşmaya göre ABD Baltık Denizi kıyılarındaki bir askeri üsse 10 adet füze yerleştirecek, karşılığında ise Polonya ordusunun modernizasyonuna yardım edecek ve hava savunma sistemlerinin güçlendirilmesi için Polonya'ya patriot füzeleri konuşlandıracaktı. Polonya'da kurulacak füze sistemlerinin başarı şansı ve tam olarak ne zaman hayata geçebileceği ciddi soru işaretleri barındırıyor. Ancak yine de Rusya'nın tepkisi gecikmedi. Kuzey Kore ve İran'ın bahane olduğunu, ABD'nin füze sistemlerinin kendisini hedef aldığı belirten Rusya, yaptığı askeri anlaşmayla kendisini açık hedef haline getirdiğini söyleyerek Polonya'yı açıktan tehdit etti. **Rusya'nın benzer şekilde tehdit ettiği ve üzerine baskı kurduğu bir başka devlet ise "Turuncu Devrim" ile ABD etkisine giren Ukrayna.** Rusya açısından Ukrayna'nın önemi tartışılmaz. Gelişmeler sonrasında Ukrayna'nın NATO üyelik sürecini hızlandırma çabaları, artan Rusya çekincesinden ileri geliyor. Ukrayna'nın bir korkusunu da Rus nüfusun

ağırlıkta olduğu **Kırım Özerk Bölgesi** oluşturuyor. G. Osetya ve Abhazya'nın etkisiyle Kırım Özerk Bölgesi'nin Rusya'ya yönelmesi olasılık dâhilinde. Rusya da bu konudaki faaliyetlerine hız verdi ve bunu Ukrayna'ya karşı aynı doğalgazda olduğu gibi koz olarak kullanıyor. Nitekim Rusya'nın tehditleri etki yaratmakta gecikmedi ve Chenney'nin Ukrayna gezisi öncesi Ukrayna'daki koalisyon hükümeti dağıldı. Başbakan Timoşenko ve muhalefet Rusya'yla diyalogu artırma amaçlarını gizlediler. Devlet Başkanı Yuşçenko ise arkasındaki ABD desteğine karşın Rusya'nın sıkıştırması karşısında etkili olamadı. Rusya'nın tehditlerinin ABD ile işbirliği halindeki Doğu Avrupa devletlerini de tedirgin ettiği kesindi. Hatta bu devletler Almanya'yla ilişkiye geçerek, el altından ya da doğrudan Rusya'yla diyalog aradılar ve kendilerini güvence altına almaya çalıştılar.

Avrupa devletlerindeki ayrışmalar salt NATO ve Rusya nezdinde gerçekleşmiyor. AB'nin başını çeken ve görece ortak çıkarlarla hareket eden Almanya ve Fransa da kimi konularda farklı politikalar izliyorlar. Bu iki devletin AB içindeki ortak belirleyiciliği aynı zamanda karşılıklı bir rekabeti de taşıyor. **AB'nin Doğu Avrupa yönünde genişlemesi ekonomik açıdan en çok Almanya'ya yarıyor. Bu da Fransa'yı Almanya'yı dengeleyecek kimi arayışlara yöneltiyor.** Fransa'nın ABD'yle yakınlaşması bu temelde değerlendirilebilir. ABD de Fransa'nın çeşitli bölgelerde üstlendiği siyasi ve askeri rollere destek veriyor. "Akdeniz Birliği" girişimini, Gürcistan'daki savaşta etkin arabuluculuk girişimlerini ve TC'nin önceki adımlarını kullanarak Suriye-İsrail arasındaki dolaylı görüşmelere el atmasını bu paralelde değerlendirmek gerekir. Avrupa özgülünde bir de İngiltere var ki onun görece standart çizgisi biliniyor. Stratejik ortağı olarak ABD ile aynı çizgide hareket eden İngiltere, AB içinde Doğu Avrupa devletlerini kollayarak Rusya'ya karşı yaptırımların aktif savunuculuğunu yapıyor.

Kafkasya krizinin uluslararası etkileri

Emperyalist devletler özgülünde genel panorama, gelişebilecek çelişkileri de az çok yan-

Kafkaslar'da henüz çatışmalar sürerken emperyalistler arasında inisiyatif kapma yarışı da başlamıştı. Savaşın taraflarından birinin Rusya olması, ABD'nin uluslararası boyutta aktif bir destek bulmasını zorlaştırıyordu.

sıtırken son G. Osetya sorununda olduğu gibi savaş ve kriz dönemleri ise çok daha açık bir görünüm sunuyor. Gürcistan'daki savaştan hemen sonra ardı ardına toplanan uluslararası pakt ve birliktelikler (NATO, BM, ŞİÖ, AB) içerdikleri tartışmalar ve aldıkları kararlarla dünya üzerindeki saflaşmaları da bariz bir şekilde yansıttılar. Daha en başta ABD, NATO'nun Kafkasya'daki savaşa müdahale etmesini isterken Almanya ve Fransa bunun NATO'nun görevi olmadığı gerekçesiyle karşı çıktı. Hatırlanacağı üzere ABD, Gürcistan ve Ukrayna'yı bir an önce NATO'ya dâhil etmek istemiş ancak Nisan 2008'deki NATO Zirvesinde Almanya ve Fransa'nın karşı koymasıyla bu niyetini ileriki zirveye ertelemek zorunda kalmıştı. Almanya ve Fransa bu üyeliklerin yavaş yavaş gerçekleşmesini istiyor ve bu arada ABD'yi dengeleme amacı güdüyordu. Bu doğrultuda Fransa ve Almanya'nın savaş patlak verdiğinde ABD'den önce inisiyatif olarak Rusya ve Gürcistan arasında arabuluculuğa dönük çıkışları da ABD'nin tepkisini çekmişti. Her ne kadar ABD Fransa'ya sonradan yeşil ışık yaksa da Kafkaslar gibi hegemonya mücadelesi verdiği öncelikli bir alanda kendisinden bağımsız girişimlere kapı aralamak istemiyordu.

Kafkaslar'da henüz çatışmalar sürerken emperyalistler arasında inisiyatif kapma yarışı da başlamıştı. Savaşın taraflarından birinin Rusya olması, ABD'nin uluslararası boyutta aktif bir destek bulmasını zorlaştırıyordu. O nedenle de daha dar ve ikili girişimler öne çıkıyordu.

Çok yönlü ve iç içe geçmiş bir denklemin oluşumunu sağlayan bu olgu, söz konusu kriz özgülünde ABD'nin inisiyatif kaybına yol açıyor ve bu birçok yeni olasılığı gündeme getiriyordu. Uluslararası alanda verili dengeleri, artan çelişkileri ve bu yeni olasılıkları anlamak açısından uluslararası toplantılara, yoğunlaşan diplomasiye ve karşılıklı ataklara bakmak gerekiyor.

NATO toplantısı

Gürcistan-Rusya savaşının ardından bu gelişmeler yaşanırken Brüksel'de NATO Dışişleri Bakanları ve NATO Konseyi toplantısı gerçekleşti. Toplantıda ABD, yakın destekçileri Doğu Avrupa devletleri ve tabii İngiltere, Rusya ile NATO arasındaki ilişkileri koparmaya dönük politikalarını ortaya koyarken İtalya, İspanya, Belçika, Lüksemburg, Portekiz, Norveç, Fransa ve Almanya Rusya ile ilişkilerin sürmesinden yana tavır koydular. ABD, destekçisi devletlerle birlikte NATO üyeliğinde 5. maddeyi öne çıkarmak istiyor. Buna göre bir NATO üyesine saldırı diğer üye ülkelere de yapılmış sayılır ve diğer üye ülkeler bu ülkeye yardım ederler. NATO'da ağırlığı elinde bulunduran ABD'nin kendi siyasi ve askeri politikaları temelinde NATO'yu harekete geçirmek amacıyla söz konusu 5. maddeyi öne çıkardığı herkesçe biliniyor. Buna karşılık çoğu Avrupa devleti NATO'yu BM ordusu ya da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Ordusu gibi yorumlamaktan yanalar. Yani NATO'nun görevinin genel olarak "barışı korumak" şeklinde

PARTİZAN 67

tarif edilmesini istiyorlar. Sonuçta ABD bu NATO toplantısında istediğini elde edemedi. Bu arada ABD'nin isteği üzerine NATO, Akdeniz'de yapacağı "terörle mücadele tatbikatı"na Rusya devriye gemisinin katılmasına izin vermedi. NATO Rusya Temsilcisi Büyükelçi Dimitri Rogosin'in "NATO'ya karşı tutumumuz değişecek" yönündeki açıklaması ve sonrasında Rusya'nın atakları kopuşmayı artırdı. NATO-Rusya kopuşmasının NATO'da yeni krizler çıkaracağı ve ayrışmalar yaratabileceği söylenebilir.

BM Güvenlik Konseyi toplantısı

Uluslararası düzeyde bir başka toplantı da Gürcistan'ın isteğiyle BM Güvenlik Konseyi'nde yapıldı. Bu toplantıdan somut bir sonuç çıkmazken Rusya ve ABD arasındaki atışmalar Kafkasya'daki çatışmanın bu iki emperyalistin çıkarlarıyla olan ilişkisini ele verdi. Rusya çoğu açıklamasında olduğu gibi Güney Osetya'nın Kosova'yla benzerliği üzerinde durdu ve kendisine karşı çıkan devletleri bu konuda sıkıştırırken, Kosova'nın "özgün" olduğu yalanını savunmak bu kez İngiltere Büyükelçisi John Sawers'e düştü. Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesinin BM Ana Sözleşmesi'ne aykırı olduğu ve G. Osetya'daki Rus vatandaşlarını koruma bahanesinin gerçek olmadığını savunan ABD temsilcisi Rus Büyükelçi Vitali Çurkin'in yanıtı da aynı netlikte oldu. ABD temsilcisinin söylediklerinin "ikiyüzlülük" olduğunu belirten Çurkin, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin 2003'te Irak'a kitle imha silahları bulunduğu gerekçesiyle girdiklerini hatırlatarak şöyle devam etti: "ABD'nin değerli temsilcisine kitle imha silahlarını sormak istiyorum. Irak'ta onları buldunuz mu yoksa hala arıyor musunuz?" Toplantı bu atışmaların gölgesi altında biterken BM Güvenlik Konseyi'nin ve genel olarak BM'nin uluslararası sorunlarda artık eskisi gibi karar verici olmayacağı anlaşıldı. Çünkü başta ABD ve onu emsal alan Rusya, stratejik çıkarları söz konusu olduğunda "uluslararası ortaklıkları" dikkate almaktan yana değil. Yine de her yeni adıma bir kılıf bulmaktan geri durulmazken artık kimsenin bu yalanlara kanmadığı da diğer bir gerçek. Her

iki tarafın da aynı yalan ve argümanlarla hareket ediyor oluşu, tek bir tarafa özel ayrıcalık tanımadığı yalanları inandırıcı olmuyor. G. Osetya ve Abhazyayı tanıma kararını geri alın diyen NATO üyelerine Rusya'nın NATO'daki temsilcisinin "önce Kosova kararını geri alın" diye yanıt vermesi ve yine her iki tarafın da gerçekleştirdikleri işgalleri "insani müdahale" ile açıklamaları bu konuda çarpıcı örneklerdir.

ŞİÖ toplantısı

Rusya, kendisini yalnızlaştırmaya dönük adımlar atılırken Şanghay İşbirliği Örgütü'nü toplayarak destek bulmaya çalıştı. Duşanbe'deki zirveye daimi üyeler Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ile gözlemci üyeler İran, Hindistan ve Pakistan; misafir olarak da Afganistan katıldı. G. Osetya'daki işgalinde kendisine karşı olmayan devletlerin de varlığını göstermeye çalışan Rusya, bu toplantıdan açık ve somut bir destek bulamadı fakat **temkinli bir desteğin** var olduğu da tartışmasızdı. Toplantı sonucunda yapılan "Rusya'nın bölgede barış ve işbirliğine destek için aldığı faal rolü destekliyoruz" şeklindeki açıklama bunu gösterdi. ŞİÖ'de Rusya'yla birlikte ikinci önemli aktör durumundaki Çin'in Tibet, Sincan ve Tayvan'daki benzer sorunların önünü açmasından çekindiği için Rusya'nın girişimlerini tümüyle ve açıktan desteklemesi mümkün değildi. Çin, Kosova'dan sonra bir de G. Osetya ve Abhazya örneğinin kendi içindeki ulusal sorunları tetiklemesini istemiyor. Ki Çin'in kaygısı bu yönüyle tekillik taşıyor. Birçok devlet kendi sınırları dâhilindeki ya da hâkimiyet alanlarındaki ulusal sorunlar kaynaklı hiçbir bağımsızlık girişimine açıktan destek vermek istemiyor. Ancak tersinden açıkça reddetmekten de yana değiller. Çünkü rakip devletlerle hegemonya mücadelelerinde ulusal, etnik, dini vb. sorunları kışkırtarak karşı tarafta istikrarsızlık yaratma avantajını yitirmek niyetinde değiller. Tüm bu karşılıklı anlaşmazlık ve çelişkilere karşın ŞİÖ'nün Rusya'ya temkinli desteği açıktı ve zaten daha geniş ortak çıkarlar için bu gerekliydi. Çünkü genişleme siyasetiyle NATO her geçen gün ŞİÖ'yle karşı karşıya geliyor ve hedeflerine zarar veri-

yor. Söz konusu karşıtlığın temelinde enerji kaynakları ve hatlarıyla ilgili sorunlar başı çekiyor. NATO'nun 2008 Bükreş Zirvesi'nde, ŞİÖ ülkelerinin sahip olduğu enerji yollarının güvenliğini sağlamayı kendine yeni hedef olarak belirlemesi, NATO-ŞİÖ karşıtlığının gelecekteki fay hattını da gösteriyordu. ŞİÖ'nün ilk kuruluş amaçlarından kısmen farklılaşarak temel fonksiyonunu "güvenlik için enerji işbirliği" olarak tanımlaması bu gerçeğin diğer bir yüzünü oluşturuyor.

AB toplantısı

Rusya-ABD kapışmasında AB devletlerinin takınacağı tavır belirleyici bir öneme sahipti. AB'nin tavrı bir tarafın elini güçlendirebilir ya da zayıflatabilirdi. ABD Rusya'ya karşı sert tedbirler alınmasını isterken Rusya ilişkilerin bozulmamasını ögütüyordu. Bu tartışmalar içinde AB üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları Brüksel'de Rusya'ya alınacak tavrı görüşmek üzere toplandılar. Ancak bu toplantıdan da ciddi ve somut adımlar çıkmadı. 27 üyenin kararıyla Solona, Sarkozy, Barossa ve Kouchner, 12 Ağustos'ta imzalanan 6 maddelik ateşkes planının uygulanmasını sağlamak için Rusya Başbakanı Medvedev'le görüşmek için Moskova'ya gidecek, "diplomasi ve diyalog" yoluyla çözüm aranacaktı. Çözüm alınmazsa AB ortaklık müzakereleri başta olmak üzere çeşitli erteleme ve yaptırımlara gidilebi-

lecekti. Bu yaptırımlar Rusya'nın DTÖ'ye girişinin engellenmesi, G-8'den çıkarılması, ekonomik ambargo ve Soçi Kış Olimpiyatları'nın boykotu olarak dillendiriliyordu. Rusya bu planlara meydan okumaktan çekinmezken diyalog kapısını da sürekli açık tuttu. AB'nin ve özelde de Almanya, Fransa ve İtalya'nın Rusya'yla ilişkileri koparmaya niyetli olmadığı biliniyor. Nitekim Medvedev'le görüşme yaptıktan sonra memnun kalan yine Rusya oldu. ABD ise rahatsızlığını ifade etmekle yetindi.

Diğer şeyler bir yana **AB'nin doğalgaz ihtiyacının yüzde 40'ı, petrol ihtiyacının ise yüzde 33'ü Rusya'dan sağlanıyor.** AB alternatif enerji kaynaklarına yönelmeyi planlasa da bunlar kısa-orta vadede işe yarayacak gibi görünmüyor. Enerji alanlarında yeni çatışma ve değişimler belirsizliğini korurken AB'nin şimdiden riskli yönelimlere girmesi beklenebilir. Bu süreç AB içi çelişkileri derinleştirerek ilerleyecektir. AB içindeki toplantıda İngiltere, Polonya ve üç Baltık devletinin Rusya'ya karşı sert tedbirler alınmasını savunması ve diğer iç çelişkiler bunu gösteriyor.

Artan diplomasi trafiği, pazarlıklar ve yeni denklemler

Uluslararası alanda birbirini ardına toplantılar gerçekleşirken hem bölgesel hem de küresel planda diplomasi trafiği oldukça hareketlendi. Bu durum Kafkasların önemini ortaya

koyduğu gibi emperyalistler arası var olan dengelerin kırılmağını da gösterdi. "Tek kutuplu dünya"nın sonuna gelindiği söylemleri de bununla paralellik taşıyor ve ayrıca emperyalist ekonomileri sarsan kriz bu süreci daha da besliyor. Böyle bir ortamda devletler arası ilişkilerden, başka bir deyişle artan diplomasi sonuçlar çıkarmak çeşitli zorluklar taşıyor. Çünkü en başta sürecin kendisi türlü şantaj, tehdit, teklif ve pazarlıklarla birlikte yürüyor. Bir tarafın hamlesi başka bir tarafın hamlesiyle boşa çıkabiliyor ya da çok farklı bir anlam kazanabiliyor. Sürecin bu değişken niteliğine karşı Kafkasya'daki savaşla başlayan ve daha da ilerleyen diplomasi trafiğini bir yere kadar incelemeye çalışacağız. Gündeme gelen her bir devleti, onun küresel ve bölgesel çizgilerini, yine her devletin avantaj ve dezavantajlarını daha iyi tanımamız için bu karşılıklı diplomasi önemli. Dünya siyasetinin hareketlilik kazandığı her dönem, dünyadaki aktörleri ve oluşmakta olan yeni denklemleri anlamının da olanaklarını sunar. Fakat yine de değişkenlikler unutulmamalı, kalıcı ve köklü denklemlerle bağı doğru kurulmalıdır.

Kafkaslar'daki savaşın ardından ABD ve AB nezdinde öncelikli kaygılardan birini G. Osetya ve Abhazyayı tanıyan devletlerin artması oluşturuyordu. Böyle bir durum Kosova'yla benzerliği artıracak ve Rusya'ya karşı ıkışları zayıflatacaktı. Rusya'dan sonra G. Osetya ve Abhazyanın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet Amerika'nın "arka bahçesindeki" Nikaragua oldu. Rusya'nın müttefiki görülen Belarus'un ve yine stratejik ilişkileri bulunan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Küba, Venezüella ve Suriye'nin de ileride bu bağımsızlıkları tanıyabileceği düşünülüyor. Ancak sürecin belli devletler özgölünde beklentilerin zıddı değişiklikleri de barındırdığı akılda tutulmalıdır. Emperyalist taraflardan birine yaslanan yarı-sömürgelerde çeşitli anlaşmalar, dolaylı baskılarla ya da açık zorlamalarla taraf değiştirmeler yaşanabilir. İlk aşamada en azından hükümet ve devlet yönetimlerinde ciddi krizler baş gösterebilir. Nitekim Ukrayna'da Rusya'ya meyleden partilerin ağırlığıyla hükümetin dağılmak zorunda kalması bunun bir göstergesiydi. Rus-

ya'nın Gürcistan'da Saakaşvili iktidarını devirmek için harcadığı çaba, tersinden ABD ve AB'nin büyük ekonomik ve askeri "yardımlarla" Saakaşvili'yi iktidarda tutma çabaları da bu yöndeki mücadeleyi ele veriyor. Rusya ile ABD (ve AB) arasında son krizle şiddetlenen hegemonya mücadelesi düne kadar pek de öne çıkmayan birçok devleti, karşılıklı ilişkilerin merkezine oturttu. Bunlar içinde şüphesiz ki Kafkas devletleri başı çekiyor. İçerdiği ulusal sorunlar ve çatışma olasılıklarıyla "yeni Balkanlar" olma yolunda hızla ilerleyen Kafkaslar'ın, enerji kaynakları ve hatları üzerindeki konumuyla emperyalistlerin daha uzun süre üzerinde tepinecekleri bir bölge olduğu açık.

Kafkaslar'da Rusya, Ermenistan ve İran eksenine karşılık ABD ekseninde Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan dengeleri bulunuyordu. Bu dengelerde bir değişim henüz söz konusu değil ancak açık çatışmanın olduğu Gürcistan dışında Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan üzerinde mücadelenin yoğunlaştığı görülüyor. Türkiye ayrıca Boğazlar ve Karadeniz özgölünde önem taşıyor, ki bu nedenlerle Rusya'nın "havuç-sopa" taktiklerinin öncelikli hedeflerinden biri oldu. Rusya'nın başta gıda ve doğalgaz olmak üzere Türkiye'nin kendisine ticari bağımlılıklarını sonuna kadar kullanmaya niyetli olduğu anlaşıldı. Ancak Rusya, Türkiye'yi tümenden ürkütmek de istemiyor. Çünkü bu olduğu takdirde Türkiye'nin yüzünü tamamıyla ABD'ye çevirebileceğini de düşünüyor. Karşılıklı bu kaygılar devam ederken Türkiye; Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın da yer alacağı Kafkas İstikrar ve İşbirliği Paketi önerisini gündeme getirerek bölgede inisiyatif almaya çalıştı. TC bu adımı dış politika inisiyatif olarak sunsa da söz konusu birbirleriyle ihtilafı devletlerin bugünkü koşullarda biraraya gelemeyeceği belliydi. ABD'nin bu girişime karşı çıktığı ve arabuluculuk çabalarında Fransa'yı adres gösterdiği düşünülürse TC'nin çabalarının sonuçsuzluğu açıldı. Ancak emperyalist taraflardan birinin karşı çıktığını diğerinin sahiplenmesi sonucunu doğuruyordu. Rusya, başta Türkiye üzerindeki hesapları olmak üzere bölgesel planda çeşitli olasılıklara kapıyı açık tutmak ve zaman kazanmak amacıyla Türki-

ye'nin girişimine kısmen destek oldu. Benzer kaygılarla diğer Kafkas devletleri de Türkiye ile görüşmelere kapıyı açık bıraktılar. Türkiye'nin girişiminden yine kendisi için ciddi sonuçlar elde edemeyeceği biliniyor. Fakat **büyük güçler arasında sıkışıp kalan Türkiye'nin bu en iyi bildiği "denge siyaseti" dışında pek bir seçeneği de bulunmuyor.**

Seçim atmosferinin belirsizliklerini üzerinden atarak gelişmelere müdahale etmeye çalışan ABD; NATO, BM ve AB nezdindeki girişimlerinden etkili sonuçlar çıkaramayınca Rusya'ya karşı çıkarlar temelinde ikili görüşmelere hız verdi. ABD Senatosu Dışişleri Başkan Yardımcısı Richard Lugar Transatlantik enerji güvenliği ve NABUCCO projesine katılması planlanan 9 ülkeyi ziyaret ederken ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney de Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna turuna çıktı. Cheney'in ziyaretleri söz konusu devletlere destek niteliği taşıırken Rusya'ya karşı enerjide ve askeri konularda çeşitli açık ve gizli görüşmeleri de içinde barındırıyordu. Bu aynı zamanda Türkiye'nin Kafkaslar'daki girişimlerine karşı bir nitelik de taşıyor ve onu boşa çıkarıyor.

ABD'nin Türkiye üzerinde baskılarının artacağı tahmin ediliyordu ancak bunu yaparken yeni roller de vermesi, Türkiye'nin üzerinde baskılarını gözetmesi beklenti dâhilindeydi. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün futbol maçı bahanesiyle Ermenistan'la başlattığı ilişkiler bu doğrultuda değerlendirilebilir. **ABD, Ermenistan'ı Türkiye aracılığıyla Rusya'dan uzaklaştırma ve Kafkaslar'da yeni alternatiflerle daha da güçlenme hesapları yapıyor.** Enerji hatları üzerindeki konumu ve Rusya'ya karşı tampon niteliği kaynaklı ABD ve AB'nin Gürcistan'ı koruma çabaları biliniyor. Fakat Rusya'nın hemen yanı başındaki Gürcistan'ın taşıdığı risk ve belirsizlikler ABD'yi politikalarını sağlama almaya itiyor. Ermenistan'ı Rusya'dan uzaklaştırmada Türkiye'nin elinde önemli bir ticari ve ekonomik koz da bulunuyor. Zordaki Ermenistan ekonomisi için Türkiye'yle ticaret ve daha da önemli Batı'ya doğru Türkiye'nin açacağı bir sınır kapısı yaşamsal önem taşıyor. Ulusal hedeflerde ve soykırım konusunda ciddi karşıtlıklar ol-

sa da emperyal baskılar ve kapılarına dayanan savaşın etkisiyle Türkiye-Ermenistan yakınlaşması olasılıklar içinde duruyor. Keza sınıfsal çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye ve Ermenistan egemenleri ulusal düşmanlıkları ve "tarihi" rafa kaldırmaktan geri durmayacaklardır. ABD ve AB'nin A. Gül'ün Ermenistan gezisini memnuniyetle karşıladıklarını belirtmeleri ve destek sunmaları arka plandaki aktörleri de gösteriyor. Fakat tek başına Ermenistan'a uzatılan elin Kafkaslar'da istenilen sonuçları doğurması beklenmiyor. Bunun için Azerbaycan'ın da unutulmaması, daha da önemlisi Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir uzlaşının sağlanabilmesi gerekiyor. Aksi halde Kafkas devletlerinden herhangi biriyle artan yakınlaşma, bir diğerini karşıt emperyalist gücün kollarına itiyor. A. Gül'ün Ermenistan'dan sonra Azerbaycan'a yaptığı ziyaret bu temelde değerlendirilebilir. A. Gül uzlaşma isteğini dillendirirken Dışişleri Bakanı Ali Babacan ise Azerbaycan ve Ermenistan'ın dışişleri bakanlarıyla BM'de üçlü zirve yapacaklarını belirtiyordu.

Türkiye'nin bölgesel çapta inisiyatif alma girişimlerinin, küresel çapta buna yönelen Fransa'nın girişimleriyle yer yer çakıştığı biliniyor. **Kuşkusuz ki çoğu kez belirleyici olan Fransa, belirlenen ise Türkiye oluyor.** "Akdeniz Birliği" ve son Kafkaslar krizi buna örnek gösterilebilir. Ancak böyle de olsa gelişmelerin Türkiye'ye açık kapı sunduğu durumlar da oluyor. Türkiye'nin Kafkaslardaki girişimine Rusya'nın yaklaşımına değinmiş-tik. Türkiye'nin Kafkaslar'daki gibi "belirsiz" dış politika adımlarına Suriye ve İsrail arasındaki arabuluculuk girişimi ve İran'la sınırlı diyalogları da örnek gösterilebilir. Bu girişimlerde de ilgili devletlerle somut ve ciddi adımlar atılmadı ancak taraflar zaman kazandı ve yeni alanlar açma olanağı elde ettiler. Kafkasya'daki krizin ardından şimdi Türkiye'nin Mayıs'tan beri sürdürdüğü Suriye-İsrail arabuluculuk girişimi de kısmen değere bindi. Başbakan Erdoğan'ın Şam'da Sarkozy, Esat ve Katar Emiri Bin Tani ile buluştuğu dörtlü zirvede Sarkozy'nin Türkiye'nin girişimlerine –geç de olsa!- övgüler dizmesi bunu gösteriyor. Bu arabuluculuk girişimlerinin nereye varacağı bi-

ABD, Fransa ve Türkiye görece aynı paralelde Kafkas devletleriyle ilişkileri artırırken Rusya da boş durmuyordu. Kafkas devletlerine coğrafi yakınlığı, ortak tarihi mirası ve sorunlara vakıflığıyla Rusya'nın adımları çok daha somut ve ileri nitelikler taşıyordu.

linmiyor fakat meselenin içinde Suriye olunca aynı Ermenistan üzerinde olduğu gibi Suriye'yi Rusya'dan uzaklaştırıp Batı'ya çekme politikaları akla geliyor. Diğer yandan İsrail'in Ortadoğu'da kendini güvenceye almaya çalıştığı da biliniyor. Zira İsrail'in istikrar ve güvenliği Batılı emperyalistler için büyük önem taşıyor. Özellikle de Rusya'yla Kafkaslar'da enerji savaşları başlamışken. Fransa'nın Ortadoğu'da olduğu gibi Kafkaslar'da da Türkiye'nin girişimlerine ilgi gösterdiği görülüyor. Fransa'nın bu adımları Türkiye'den rol kapmaya çalıştığı yorumlarını getirirken Rusya'nın karşı atakları bu planların o kadar basit ve kolay yol alamayaçağını da gösterdi.

ABD, Fransa ve Türkiye görece aynı paralelde Kafkas devletleriyle ilişkileri artırırken Rusya da boş durmuyordu. Kafkas devletlerine coğrafi yakınlığı, ortak tarihi mirası ve sorunlara vakıflığıyla Rusya'nın adımları çok daha somut ve ileri nitelikler taşıyordu. Ermenistan ve Azerbaycan'la üçlü görüşme kararı alan Rusya, bu iki devlet arasında bir anlayışa ihtiyaç olduğunu, kendisinin de cazip tekliflerle ortaya çıkması gerektiğini çok iyi biliyordu. Rusya, Ermenistan'ı geri adım atmaya ikna etmek karşılığında Azerbaycan'dan Dağlık Karabağ'da yeni bir savaşın hiçbir zaman başlamayacağı sözünü istedi. Dağlık Karabağ görüşmelerinde ciddi sorunlara neden olan Laçın Bölgesinin (D. Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan ilçe) statüsü konusunda yeni teklifler de gündeme geldi. Plana göre Laçın Bölgesi Azerbaycan'a bağlı kalacak, Ermenistan'a ise özel ulaşım statüsü tanınacak. Rusya'nın Azerbaycan'ı yanına çekebilmek, en azından "tarafsız" kıla-

bilmek için ortaya attığı teklifler bunlarla da sınırlı değil. Rus gaz şirketi Gazprom da Azerbaycan'ın tüm doğalgazını uluslararası fiyattan satın almaya hazır olduğunu belirtti. Ki bu öneri, ABD ve AB'nin büyük önem verdiği NABUCCO projesini rafa kaldıracak bir özellik taşıyor. Azerbaycan'ın kendisiyle dayanışması için Rusya'nın askeri konularda da talep ve teklifleri vardı. ABD geçen yıl Azerbaycan'dan Hazar'da yabancı askeri güç bulunmasına karşı yazılı bir yasak istedi. Karşılığında da askeri işbirliğini artırıp askeri araç ve silah satışında Azerbaycan'a özel tarife önerdi.

Kafkaslar'a ilişkin diplomasi, başka bir deyişle de pazarlıklar devam edecektir. Fakat bu gelişmelerin gösterdiği bir gerçek de İran'ın hem bölgedeki hem de petrol konusundaki konumu. Kafkas krizinin ardından bir de ekonomik krizle sarsılan ABD'nin İran'a yönelik saldırı planını hızlandıracığı yorumları yapılıyor. Diğer yandan bunun basit bir konu olmadığı da biliniyor.

ABD-Rusya, karşılıklı ataklar

Emperyalist devletler arası karşılıklı ataklara bakıldığında her bir adımın diğer tarafta karşılığını bulmakta gecikmediği görülüyor. Örneğin ABD bir alanda harekete geçtiğinde başka bir alanda ise Rusya'nın hareketine istemeden de olsa açık kapı bırakıyor ya da onu harekete sevk ediyor. **Bu durumun oluşmasında devletlerin ortak sömürgeci sınıf özleri önemli bir etken. Ancak şu an belki daha önemlisi dünya ekonomilerinin ve karşılıklı askeri dengelerin birçok açıdan iç içe geçmiş olmasıdır.** Askeri ve ekonomik alanda karşılıklı bazı açıklama ve adımlar incelendiğinde bu durum rahatlıkla görülüyor. ABD öncülüğünde Batılı kimi emperyalistler Rusya'nın NATO ile ilişkilerini kesmeye yönelirken Rusya da örgütle ilişkisini belli ölçüde askıya alıyor ve "NATO'nun bize daha çok ihtiyacı var" diyordu. Gelişmelere bakıldığında Rusya'nın içi boş bir söylemde bulunmadığı anlaşılıyordu. NATO ile ilişkilerini altı aylık süre için donduran Rusya, yapılması planlanan ortak

tatbikatları durdurdu, NATO gemilerinin Rus limanlarına girişini yasakladı, NATO yetkililerinin Rusya'ya girişini ve Rus subaylarının NATO kurslarına katılımını askıya aldı. Ayrıca taraflar arasında askeri istihbarat paylaşımının durdurulabileceği ve Rusya'nın "Barış için Ortaklık Planı"na katılımının sona erebileceği belirtiliyor. Rusya'nın tüm bu karşı cevapları içinde asıl dikkati Afganistan konusu çekiyor. Taliban karşısında Afganistan'da ciddi bir yenilgi içerisine giren NATO güçleri, askeri ve lojistik konularda Rusya'ya büyük ihtiyaç duyuyorlar. Rusya'nın Afganistan Büyükelçisi Zamir Kabulov'un "Afganistan'a gidecek yüklerin Rusya'dan geçmesi anlaşması, NATO'nun tutumu nedeniyle geçerliliğini yitirdi" açıklaması NATO güçlerini kara kara düşündürecek nitelikteydi. Çünkü Afganistan'a taşınacak yüklerin Pakistan sınırından taşınması ciddi sorunlar barındırıyor. Taliban'ın sınır hattında ve Pakistan içlerinde etkisinin her geçen gün artması bu halıyla Pakistan'dan geçişlerin bir alternatif olamayacağını gösteriyor. Afganistan'daki Amerikan askerlerinin Taliban saldırılarını bahane ederek Pakistan içlerinde saldırı ve operasyonlarını artırması ve Pakistan'da yönetime gelen ABD kuklası Zerdari hükümetinin uzun ömürlü olmayacağını anlaşılması, ABD ve NATO'nun Pakistan işgali olasılığını ortaya çıkarmıştı. Rusya'nın NATO'ya karşı adımlarının ABD'yi bölgede çok daha zora sokması ve söz konusu olasılıkları hızlandırması beklenebilir.

Rusya'nın askeri alanda ABD ve NATO'ya cevapları bunlarla sınırlı değildi. ABD Baltık Denizi ve Karadeniz üzerinden Rusya'yı sıkıştırırken Rusya da ABD'nin "arka bahçesine" yöneliyordu. Rusya ve Venezüella orduları Karayipler Denizi'nde ortak askeri tatbikata girerek ABD'ye karşı birliktelik mesajlarını da orta koydular. Böylece Rus ordusu ilk defa Latin Amerika'ya açılmış oldu. Venezüella Başkanı Chavez'in Latin Amerika ülkelerine hitaben "Amerika'nın bölgedeki etkisine karşı Rusya'nın yardımına ihtiyacımız var" yönündeki açıklaması, bu işbirliğinin sınırlı kalmayıp gelişeceğini de gösterdi. Rusya'nın Latin Amerika dışında da sıcak denizlere yönelik önemli adımları vardı. Rusya, Suriye'nin Tartus ve Las-

kiye limanlarında üslere sahip olmak için önemli bir mesafe almış durumda. Rusya'nın Karadeniz'de Ukrayna'nın Sivastopol limanındaki üssünün kirası 2017'de sona eriyor. Ukrayna ise Rusya'nın bu üssü hemen terk etmesini istemişti. Bu durumda Tartus limanı, Rusya'nın Akdeniz'e yönelimi için tek atlama taşı haline geliyor. Rusya'nın burada SSCB döneminden kalma bir tesisi de bulunuyor.

Birçok ciddi sorunla birarada uğraşmak zorunda kalan ABD, o kadar yoğun askeri girişimlerde bulunamasa da Karadeniz üzerinden Rusya'ya gözdağı vermeye devam etti. Gürcistan'a yardım ve askeri tatbikat bahanesiyle ABD ve NATO gemilerinin Karadeniz'e olduğu biliniyor. ABD, NATO üyesi altı ülkeyle birlikte (Macaristan, Litvanya, Romanya, Letonya, İsveç, Ukrayna) Karadeniz'de ortak askeri tatbikat gerçekleştirdi. Ancak askeri konularda AB'yi istediği gibi yanına çekememesi ABD için ciddi bir sorun olarak duruyor.

Askeri alanda karşılıklı bu ataklar olurken ekonomik alanda da "ilginç" bazı girişimler dikkat çekiyordu. AB'nin petrol ve doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığının dış politikadaki etkisine değinmiştik. Yine benzer bir durumun Türkiye açısından geçerli olduğu biliniyor. Fakat daha dikkat çeken ABD ile olan ilişkiler oldu. ABD'nin "Rusya'nın DTÖ üyeliği sıkıntıya girebilir" yönündeki açıklamasına, Rusya Başbakanı Putin aynı netlikte yanıt vermiş, bu üyeliğin dondurulabileceğini açıklamıştı. DTÖ üyeliği çerçevesinde Rusya'yla imzalanan 60 anlaşmadan 10'unun yürürlüğünün durdurulması olasılıklar dâhilinde. Bu konuda en önemli adımı ise Rusya'nın ABD'den et ve tavuk ürünlerinin ithalatına uygulayacağı kısıtlamalar oluşturuyor. ABD'den alınan et ve tavuk ürünleri Rusya'nın et ithalatının yüzde 75'ini kapsıyor. Rusya'nın bu karardan sonra ABD'deki et üreticileri Bush'a mesaj yollayarak Rusya politikasını bir kez daha gözden geçirmesini istediler. **Bu da gösteriyor ki kapitalist devletlerin dış politikalarında çeşitli hamleler geliştirmeleri her zaman istenilen sonucu vermiyor. Bazı hamleler içeride yeni çelişkiler yaratarak askeri ve siyasi başarıların te-**

PARTİZAN 67

mel dayanağı ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açabiliyor.

ABD'nin son Kafkaslar krizinde ve sonrası gelişmelerde yeterli bir ağırlık oluşturamamasında birçok neden sayılabilir. Afganistan ve Irak'ta her geçen gün inisiyatif kaybına uğrayan ABD, birçok alanda AB ve özellikle Almanya-Fransa'ya anlaşmazlıklara düşüyor. ABD, Gürcistan'la ilgili olarak NATO'yu harekete geçirememiş, Doğu Avrupa devletlerinin desteğine rağmen, Rusya'ya karşı Gürcistan hava sahasını NATO'ya ait Awacs savaş uçaklarının koruması teklifini kabul ettirememişti. Bunda Almanya, Fransa ve Türkiye'nin karşı çıkması belirleyici olmuştu. Türkiye'nin karşı çıkışında kuşkusuz ki korkuları belirleyici oldu. Gürcistan nezdinde olası NATO girişimlerinde asıl yükü Türkiye'nin üstleneceği gerçeği yanında Rusya'nın açık hedefi haline gelme gibi bir durum da vardı.

Kafkasya krizinde AB'nin Rusya'yla sağladığı uzlaşma ABD'nin inisiyatif yitirdiği bir konuyu daha oluştuyordu. Gürcistan'ın G. Osetya ve Abhazy'a karşı güç kullanımından vazgeçtiğine dair yasal bağlayıcılığı olan bir belge imzalaması bir yana, 200 AB gözlemcisinin 1 Ekim'den itibaren Gürcistan'da konuşlanacağına kabul edilmesi ABD'yi geri plana iten girişimlerdi. Nitekim NATO Genel Sekreteri Scheffer, AB aracılığıyla yapılan bu anlaşmayı "kabul edilemez" olarak değerlendirecekti. NATO'yu rahatsız eden bir başka gelişme de Moldova'nın NATO üyeliğinden vazgeçmesi karşılığında **Trans-Dinyester** sorununun kendi "toprak bütünlüğü" çerçevesinde çözümünde Rusya'dan destek almasıydı. **Trans-Dinyester, Rus nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ve Rusya'ya katılmayı isteyen bir bölge.** Moldova'yla Rusya arasındaki bu uzlaşma, ulusal sorunların devletler açısından önemini ve emperyalistler arası pazarlıklardaki yerini bir kez daha gösterirken bu gelişmede de inisiyatif yitiren yine ABD oldu. Bütün bunlar yanında **ABD'yi asıl sınırlayan ise kapitalist ekonomileri sarsan kriz oldu.** Ekonomik kriz nedeniyle en çok sarsılan emperyalist devlet ABD olurken bu sorun şimdiden Kafkasya krizini gölgede bırakmışa benziyor.

“Soğuk savaş” mı bölgesel savaşlar mı?

2. Emperyalist Paylaşım Savaşı'ndan '90'lı yıllara kadar, hegemonya mücadelesinde dünyanın iki başat aktörü durumunda olan ABD ve Rusya, Kafkasya'daki savaşın ardından geçmişteki gibi tekrar karşı karşıya gelmiş oldular. Askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda karşılıklı girişimler artınca "soğuk savaş" şeklindeki tanımlamalar da arttı. Askeri terminolojiden hareketle bugünkü gelişmeleri soğuk savaş şeklinde tanımlamak mümkün. **Ancak görünüşe aldanmamak, daha da önemlisi emperyalist rekabetin bugünkü temellerini ve tabi gidişatını doğru değerlendirmek gerekiyor.** Böyle bakıldığında soğuk savaş dönemiyle şu an biçimsel bir benzerlik bulunduğu, var olan durumun sıcak çatışma ve savaşların koşullarını hazırladığı görülebilir. **Bir karşılaştırma yapıldığında ilk görülecek şeylerden biri, bugün sosyal emperyalist kampın bulunmayışıdır.** Çin hala "sosyalizm" örtüsünü tümüyle ortadan kaldırmaya da kapitalist-emperyalist yarıştaki varlığını gizlemiyor. Dolayısıyla Çin'e dünün sosyal emperyalist devletlerinden biri gibi bakmak mümkün değil. **Rusya ise açıkça emperyalist bir güç ve bu konuda kendini dizginlemek gibi bir sorunu da yok.** 2. Emperyalist Savaş sonrasında SSCB'de ve ona bağlı devletlerde revizyonist iktidarların henüz ülkenin sosyalist temellerini yıkamadıkları ve daha önemlisi halktaki sosyalist bilinçlenmeyi bir anda tersine çeviremedikleri biliniyor. 1970'lerin ortalarından sonra aynı şeyi Çin için de söylemek gerek. Bu gerçeklik, söz konusu sosyal emperyalistleri dizginleyen bir özellik gösteriyordu. Dahası dünya üzerinde bir "denge durumu" mevcuttu ve savaşları da belirleyen bazı konularda SSCB ve Çin'in dâhil olduğu bir uzlaşma söz konusuydu. Ancak bugün bunların hemen hiçbirini bulunmuyor. 90'lardan itibaren emperyalist saflaşmalarda görece bir "denge durumu" dahi mevcut değil. Tersine bugüne kadar ABD'nin tek taraflı hakimiyeti hüküm sürüyordu ve bu henüz tümüyle ortadan kalkmış değil. Bu durum başta Rusya olmak üzere birçok devleti ABD'ye karşı kıskır-

tan bir etki gösteriyor. Mücadele biçimleri farklı olsa da bunlara Çin, bazı AB devletleri ve kimi bölgesel devletler de örnek verilebilir. Diğer yandan Çin de dahil bugün hiçbir devleti dizginleyecek içsel kaygılar, daha doğrusu kendi halkından çekince esasta bulunmuyor. Bunu sosyalist bilincin kırılması olarak da adlandırabiliriz. **Dolayısıyla bugün kapitalist-emperyalist devletlerin, güçleri oranında aynı iştah ve pervasızlıkla hegemonya mücadelesinde yer alacakları ve yine aynı "oyunun kurallarıyla" hareket edecekleri söylenebilir.** Bu durum bir tarafa en azından yöntem ve taktikler bakımından ayrıcalık tanınmayacağı için son kertede sorunların savaşa dönüşeceği öngörülebilir. Bu özellikleriyle, eğer bir benzerlik kurulacaksa, sürecin soğuk savaş döneminden daha çok I. Emperyalist Paylaşım Savaşı öncesine benzediği söylenmelidir. Soğuk savaş dönemi esasta kapitalist-emperyalist ekonomilerin büyüdüğü ve genişlediği bir sürece denk düşüyordu. Bugün ise tam tersi bir gelişme var. Ekonomik krizin yarattığı tahribatlar ve emperyalistlerin "neo-sömürgeci" politikalara yönelimi birlikte ele alınırsa sürecin I. Emperyalist Savaş öncesiyle benzerliği daha iyi anlaşılabilir.

Emperyalistler arası rekabetin yeni savaş ve çatışmaları başlatacağı rahatlıkla görülüyor. Ancak bunun emperyalistler arasında, en azından bugün, doğrudan bir savaş olarak ortaya çıkmayacağı da söylenebilir. Bu koşullarda, Gürcistan'da olduğu gibi bölgesel savaşların ortaya çıkması daha olası. Başka bir deyişle tek tek ülkeler bazında veya bölgesel çapta ilhak ve işgaller gelişebilir. ABD öncülüğünde NATO güçleri bunu zaten yapıyordu. Buna şimdi artan oranda Rusya da dâhil oldu. Başka devletler özgülünde de yeni dâhil oluşlar yaşanabilir. Ki bunun gerçekleşmesi için büyük emperyalist devletlerden birinin olması gerekmiyor. Onlarla işbirliği halinde kimi bölgesel devletler ya da yarı-sömürge yönetimler de yeni ilhak ve işgallere yönelebilirler. Diğer taraftan ise ilhak altındaki bölgelerde, gelişmelerden etkilenerek ya da emperyalist taraflardan birinin kışkırtmasıyla ulusal hareketler ve bu temelde çatışmalar gelişebilir. **Birbirini ta-**

mamlayan bu her iki durumda da olası savaşların bölgesel niteliği ve emperyalist mücadelelerle ilişkisi açıktır. Daha açık söylemek gerekirse, emperyalistler arası mücadele, çeşitli bölgelerde halklar üzerinde oynanacak kanlı senaryolar olarak yaşam bulacaktır. Bu noktaya ayrıca değineceğiz ancak söz konusu bölgesel savaşların öne çıkardığı bir konu var. O da bölgesel çapta ekonomik veya askeri olarak güçlü devletlerin artan önemi. Bölgesel politik dengeler olarak da literatüre geçen bu konu, farklı kıta ve bölgelerde söz konusu devletlerin daha fazla hesaba katılmasını içeriyor. Son gelişmelerle birlikte ABD; Avrupa'da AB ve Rusya'yı, Asya'da ise yine Rusya'yı ve Çin'i dikkate almak zorunda olduğunu daha iyi anlamış oldu. Aynı konuda Ortadoğu'da İran ve petrol zengini Arap devletlerinin, Latin Amerika'da Brezilya ve Venezüella'nın, Afrika'da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin vb. hesaba katılması gerekliliği belirtiliyor. Farklı çaplarda olsa da bu denkleme Hindistan, Türkiye gibi devletler de dâhil edilebilir. ABD emperyalizminin önemli bir süredir Ortadoğu politikalarında Türkiye, Katar gibi devletleri öne çıkarttığı biliniyor. TC cumhurbaşkanı ve başbakanlarının ABD Dışişleri Bakanı gibi ülke gezilerine çıkması ya da kimi girişimlere ev sahipliği yapması hatırlanacak olursa son dönemde bu politikaların artan rolü daha iyi görülebilir. Bu politikanın hayata geçirilmesinde ABD emperyalizminin teşhir olmuşluğunun perdelenmesi önemli bir etken. Nitekim A. Gül'ün Ermenistan gezisinde olduğu gibi, temel amaç ABD çıkarlarına hizmet olduğu halde konu iki ülkenin barışması, halkların kaynaşması olarak sunulabiliyor. Ki bilinçli veya bilinçsiz önemli bir kesim de gerçekmiş gibi bu konuya sarılabiliyor. Emperyalizmi perdeleme işlevinden daha önemli olarak, siyasi ve askeri güçleriyle bazı devletlerin, emperyalizmin bölgesel politikalarında asıl somut işlevleri üstlendikleri söylenebilir. Bunun ileriki zamanda nasıl biçim alacağı tartışmaya açık olmakla birlikte arka plandaki asıl emperyalist gücün ekonomik ve askeri olarak bu devletleri kollamaya çalışacağı da belirtilebilir.

İlerleyen dönemde neden soğuk savaşın mümkün görünmediğine ilişkin askeri-teknik bir noktayı daha belirtmek gerekiyor. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte başta ABD olmak üzere belli başlı tüm devletler, ordularında değişime gittiler. Önceki dönemde orduların temel yapısında "ülke savunmasına" dönük askeri ve teknik konumlanmış önemli bir yer tutuyordu. Ancak gelişen teknolojilerle birlikte ve tabii dünya üzerinde politik hedefler temelinde ordular daha modern, profesyonel ve esnek bir yapıya kavuşturuldu. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki işgal ve müdahaleler için bu gerekliydi ve sonuçta en çok kazanan da bunu en iyi başaran ABD oldu. "Füze savunma sistemleri" adı altında saldırı ve savunmaya dönük projeler hayata geçirilse de bugün belli başlı emperyalist devletlerin orduları özgülünde şu an söz konusu esnek yapı daha hâkim durumda. Bu durum bölgesel savaşlara uygun bir özellik gösteriyor. Diğer yandan büyük emperyalistler arası doğrudan savaş yönelimlerini de gemleyici bir etki yapıyor.

Emperyalistler ve onlara bağımlı devletler arasında ele aldığımız tüm ilişkiler, devletlerin dış politika çizgilerinde önemli değişikliklerin de habercisi niteliğindedir. Daha da önemlisi söz konusu ilişkiler, hegemonya mücadelesinde gelişen eğilimin yeni işgaller ve bölgesel savaşlar olacağını gösteriyordu. Bunun hayata geçeceği coğrafyaların enerji alanları ile beraber yeraltı zenginlikleri ve besin kaynaklarının yoğun olduğu bölgeler olacağını öngörmek zor değil. Diğer yandan bu işgal ve savaşların ulusal ve bölgesel temelde kışkırtmalarla yol alacağı da anlaşılıyor. Emperyalizmin karakteri gereği, değişen dengelerle birlikte devletler arası verili uzlaşma ve çatışmalar da değişiklik gösterecektir. Dünyanın düşman tarafları dost, dost tarafları ise düşman olabileceklerdir. Kapitalizm ve emperyalizmin tarihi bize bunu gösteriyor. Şüphesiz ki bu ciddi sarsıntı ve krizlerle, onların basıncıyla gerçekleşecektir. Fakat kesin olan bir şey var ki; emperyalistler arasında temel ve değişmeyen asıl uzlaşmazlıklar ezilen uluslara ve halklara karşı olacaktır. Bu yönüyle Kafkaslar'da yazılan kanlı senaryoların, gelecekte halklar üzerinde oynanacak da-

ha büyük oyunların ön provaları olduğu görülmelidir.

Tarihin penceresinden emperyalist gericilik ve ulusal sorunlar

Kafkaslar'da patlak veren savaşın emperyalist güçlerin sömürgeci ve yayılmacı siyasetleriyle olan ilişkisi yeterince açık. Onun kadar açık bir diğer nokta ise bu sömürgeci ve yayılmacı siyasetin halklara mal olduğu yıkım, katliam ve acılardır. Tarihten bu yana çeşitli din, mezhep ve kavimden onlarca halka beşikletmiş bazı bölgeler vardır. Balkanlar, Mezopotamya (Kürdistan) ve tabii Kafkaslar bunlara en iyi örnektir. Değişik halklar buralarda yüz yıllarca barış içerisinde yaşamış, tüm farklılıklarına ve dış kışkırtmalara karşın en güzel kardeşlik örneklerini sergilemişlerdi. Büyük despotik devletlerin kıyım ve baskılar karşısında bu bölgeleri yurt edinen çoğu küçük halk, çok kere de sömürgeci çıkarlara alet olmuş, birbirlerine karşı talan ve yıkımlara başvurmuşlardı. Karşılıklı bu talan ve kıyımlar tarihsel bir takım önyargıları doğursa da halkların kardeşlik köprülerini ortadan kaldıramamıştı. Fakat kapitalistlerin sömürgeci siyasetleriyle birlikte haklar arasında tafisi mümkün olmayacak şekilde düşmanlık tohumları ekilmiş, halklar sürekli olarak birbirine kırdırılmıştı. Toprak, din, mezhep, milliyet, aşiret vb. tüm özellikler emperyal çıkarların bir manevra alanı olmuştu artık. Emperyalizmin tarihi bu yanı sıra talanın, kıyımların, aldatmaca ve alçaklığın da tarihidir. Bunu daha iyi anlamak ve Kafkaslar için ders çıkarabilmek için 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Mezopotamya'da izlenen emperyalist siyasetlere ve yaşanan bazı olaylara bakmak yeterlidir.

Çarlık Rusya'sının 19. yüzyılda Avrupalı sömürgecilere karşı yayılma siyasetinde **sıcak denizlere** inmek önemli bir yer tutuyordu. Bunun en kısa yolu da Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne inen düz çizgiydi. Bu çizgi üzerindeki Kürt, Asurî, Ermeni azınlıklar ise Rus yayılmacılığıyla sıçrama noktalarını oluşturuyordu. Aynı amaçla çeşitli mezhepleriyle birlikte Hıristiyanlık ve Müslümanlık da kullanılıyordu.

Osmanlı ve İran egemenliğinde ezilen halkların haklı taleplerini, ikiyüzlüce kullanan Rusya, çıkarlarına geldiği yerde bu halkları “destekliyor”, çıkarlarına gelmediği yerde ise onları yüzüstü bırakıyor ve egemen devletlerce kıyımlara uğramalarının yolunu açıyordu. İngiliz ve Fransızlar Osmanlı'yı istedikleri gibi yönetmelerine karşın Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesini zayıflatan ve Rusya'ya yarayan Kürt, Ermeni ve Asurî isyanlarına karşı çıkıyorlardı. Ulusal bilinçlenmeyi engelleyemediklerinde ise yine Osmanlı'nın yanında yer alarak bu halkları birbirine düşürüp parçalıyor ve eziyorlardı.

Klasik sömürgecilik döneminden emperyalizme geçildiği aşamada Avrupalı kapitalistler aniden Doğu'da “Hıristiyan Kardeşleri” olduğunu hatırlamışlardı. Bunlar Ermeniler ve Asuri kökenli Süryaniler, Nasturiler, Yakubiler ve Keldaniler'di. **Sömürgeciliğin en önemli siyasi ve kültürel araçlarından biri olan misyonerlik faaliyetleri, Mezopotamya'nın kadim halklarından olan bu toplulukların yok oluş sürecini de başlatıyordu.** Çarlık Rusya'sı Trans-Kafkasya'ya yerleşmiş, Asurîlerin yaşadığı topraklar Rus-İngiliz rekabetinin kızışma alanı olmuştu. İngilizler bölgede hâkimiyet sağlamak için yeni bir Asur ulusu yaratmayı ve onlara devlet kurmayı hedefliyorlar-

dı. Bu temelde Asurî topluluklara vaatlerde bulunuluyor; diğer devletlere ve halklara karşı düşmanlıklar geliştiriliyordu. Ancak vaatler gerçekleşmeyecek, İngiliz planları değişecek ve yüzüstü bırakılan Asurîler birçok düşman kazanmış olarak ortada kalacaktı.

Avrupalı kapitalist devletler Osmanlı, Rusya'ya karşı savaştığı müddetçe ona karşı “böl-yönet” politikalarını ağırdan alıyorlardı. Osmanlı, Rusya'ya karşı istedikleri gibi karşı durmadığında ise ulusal isyanları kışkırtma yoluna gittiler. 19. yüzyılın sonlarında Ermenilerin haklı mücadeleleri, başta İngiltere olmak üzere Avrupalılarca tezgâhlanan oyunların kurbanı oluyordu. Kışkırtılan Ermeniler Kürdistan'ın önemli bir bölümünü kana buladılar. Avrupalılar bundan bir sonuç çıkmayacağını biliyorlardı. Tek amaçları Osmanlı'ya karşı isyan başlattırmaktı. Bunu başardıklarında ise artık Ermenileri unutmuşlardı. Bu sefer ortada kalan Ermeniler'di ve Osmanlı'yla birlikte Kürtlerin boy hedefiydiler.

Osmanlı-Rus savaşlarında her yenilgi, bu devletlerin birinin yanında yer alan halklara felaket getiriyordu. 1915'te Ruslar gerilediğinde bu, Ermeni ve Asurîler için tam bir felaket olmuştu. Rus birlikleriyle birlikte Kafkasya'ya giden Asurîlerin sayısı 50-70 bini buluyordu. Rusların ikinci hamlesi ve sonraki geri çekilişte gidenlerin sayısı ise 35 bini geçiyordu. Bu arada Rus birliklerinin yanında savaşan Nasturi birliklerine karşı Kürt/Türk saldırısıyla Osmanlı-İran sınırında 20 bin Nasturi öldürülmüştü. 1916'da Ruslar yeniden Kürdistan'ı ele geçirince bu sefer Asurîler ve Ermeniler intikam amacıyla Kürt köylerinde katliama girişmişlerdi. Kıyımdan kurtulan Kürtler ise açlıktan ölmüştü. Çarlık Rusya'sının yıkılması ve Rus birliklerinin çekilmesiyle Kürtler yeniden hareket geçip Asurîleri kılıçtan geçirmişlerdi. İttihat ve Terakki hükümeti ise bunu fırsat bilmiş, Asurî ve Ermenileri bir daha geri gelmek üzere tehciye zorlamış ve imhaya başlamışlardı. Bu yıllarda Asurîlere yardım vaadinde bulunan Rus ve İngiliz birlikleri en küçük olaylarda bile Asurî köylerini bırakıp gidiyorlardı. Köylüler, baskın yapacak Türk, Kürt, Arap birliklerinin insafındaydı artık. Sonuçta kimse sağ

PARTİZAN 67

kalmayacak, birçok Asuri köyü haritadan silinecek, bu birkaç yıla sığan kanlı çatışmalarda 500-600 bin Asuri öldürülecekti. İttihat ve Terakki'nin Ermenilere yönelik kıyımında ise 1,5 milyon Ermeni soykırıma uğratılacaktı.

Tehcir ve soykırıma uğrayan sadece Asuriler ve Ermeniler değildi. 1919'da Osmanlı'nın 2. Ordusu'nda erzak ve yiyecek sıkıntısı başlayınca Diyarbakır ve yöresindeki Kürtlerden asker ve siviller Musul'a göçe zorlanmıştı. Bir bölümü Halep'e sürgün edilmişti ve 700 bin Kürt'ün göç ettirildiği o yıllarda bunların çoğu açlık ve hastalıktan ölmüştü. Batı'ya sürülen 650 bin Kürt'ün durumu da bundan daha iyi olmamıştı. Sonuçta Kürtler, kendi topraklarındaki petrol ve diğer zenginlikler için savaşa tutuşan emperyalistlerin kurbanı olacak, savaş yıllarında 1 milyon Kürt ölümüne sürüklenecekti.

İngiltere, Rusya'nın savaştan çekilmesinin ardından Asurilerin tek "koruyucusu" olarak kalmıştı. Ancak Hindistan'daki çıkarlarını korumak için Alman yayılmacılığının önüne set çekmek zorundaydı. İngilizler 1918'de, Nasturileri kullanmak ve bu yolla Bağdat-Tiflis demiryolunu savunmak için harekete geçmişlerdi. Bu savunmayı Ermeni ve Asuri birliklere yaptırıyorlardı. Kimi Kürt aşiretleri de İngilizlerle işbirliği halindeydi ama sonra Türk birliklerinin yanına geçmişlerdi. İngilizler ise Asurileri (Nasturileri) kendi saflarında çarpışmaya zorlamışlardı. "Özerk ya da bağımsız bir Asuristan" sözünü vermekten de geri durmamışlardı. Plana göre İngilizler ve Asuri birlikler Sin kalesine saldırıp ele geçireceklerdi. Asuriler Sin kalesi için Türk, İran ve Kürt birlikleriyle kanlı bir çatışmaya girmişlerdi ancak yanlarında hiçbir İngiliz'i bulamamışlar, cephaneleri bitince ise Kürt-Türk birliklerine teslim olmuşlardı. Yakın cephelerde savaşan başka Asuri birlikleri ise çemberi yararak yakındaki İngiliz birliklerine ulaşmaya çalışmışlar ancak olmaları gereken yerde İngilizleri bulamamışlardı. 19 günlük uzun bir yürüyüş, tuzaklı saldırılar ve kırıp geçiren hastalıklardan sonra İngiliz askeri üssüne ulaşan perişan haldeki 100 bini aşkın insan, İngilizler tarafından da Bağdat yakınındaki Bakuba'ya sürülecek ve mülteci kampına yerleştirileceklerdi.

Emperyalist devletlerin sömürgeci çıkarları için halkları felakete sürükledikleri olaylara hemen her bölgeden onlarca örnek gösterilebilir. Kafkaslar'ın tek başına kendi tarihi bile bunun acı örnekleriyle doludur. Emperyalistlerin bir bölgeye müdahaleleri için o bölgede en azından bir halkın desteğine ihtiyaçları vardır. Bu yüzden halklar birbirine karşı kıskırtılır ve sonra "koruma" bahanesiyle işgaller gerçekleştirilir. Ki gerçekten de yaşanan çatışmalarla halklardan biri muhtaç hale gelmiştir artık. Bosna ve Kosova'da bunun "modern" örnekleri sergilenmişti, G. Osetya ise son örneği oldu. Afrika ise tarihsel geri kalmışlığının bedelini ödercesine, birçok bölgede 20. yüzyıl başlarında yaşanan kitlesel soykırımları, 20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyıl başlarında hala yaşıyor.

Yakın zamanda 1994'teki soykırımla ilgili olarak Ruanda Araştırma Komisyonu'nun bir açıklaması olmuş ve Fransa soykırıma katılmakla suçlanmıştı. Ruanda'da çoğunluğu oluşturan ve Fransa-Belçika'nın desteklediği Hutular, 1994 yılında 1 milyona yakın Tutsi ve ılımlı Hutu'yu katletmişlerdi. Soykırımın planlayıcısı ve askeri destekçisi Fransa'ydı. Çünkü emperyal çıkarlar söz konusuydu ve karşısında Tutsileri kullanmaya çalışan ABD vardı. Kongo'da ve Sudan-Darfur'da son on yıl boyunca yaşanan katliamların ve kitlesel tecavüzlerin sayısı da yine milyonlardaydı.

Yıllarca birbirine karşı kıskırtılan ve soykırım dahil birçok kanlı hesaplaşma yaşatıldıktan sonra NATO'nun müdahale ettiği Yugoslav ülkelerinde de benzer örnekler vardı. Yugoslavya halklarının yüzde 64'ü NATO bombardımanını yüzünden geçici veya kalıcı olarak evlerini terk etmek zorunda kalmış, yüzde 53'ü işini kaybetmişti. Katliamları seyreden emperyalistler "kurtarma" bahanesiyle işgale giriştiklerinde de halklara yıkımdan başka bir şey getirmemişlerdi. Hatta bununla da sınırlı kalmayıp yeni askeri teknolojilerini halklar üzerinde denemişlerdi. NATO bombalarının çok kere sivil halkı vurduğu, misket bombalarının hastane ve pazar yerlerine düştüğü, yolcu otobüslerinin, trenlerinin, köylerin ve mülteci konvoylarının ("kazayla") vurulduğu hafızalardadır. O dönem NATO şemsiyesi altındaki saldırılara katılan

bir İspanyol pilot şu itiraflarda bulunuyordu: "Gazetecilerin hiçbiri Yugoslavya'da neler olduğunu bilmiyor. ABD bu ülkeyi yok ediyor. Yeni silahlarını deniyor. Zehirli sinir gazlarla, paraşütlü yüzey mayınları, uranyumlu bombalar, napalm bombaları, kimyasal sterilizasyon maddeleri kullandılar. Tarladaki ürünleri yok etmek için gökten zehir sıktılar. Bunların dışında ne olduğunu bilmediğimiz silahları da kullandık." Aynı vahşet uygulamalarının Irak ve Afganistan'da da hayata geçirildiği biliniyor.

Tüm bu örnekler emperyalistlerin ezilen ulus ve halkların sorun ve çelişkilerine çözüm olamayacağını gösteriyor. Emperyalizm, tam tersine bu sorun ve çelişkilerin yaratıcısı ve kıskırtıcısıdır. Emperyalist çıkarlarla ezilen ulus ve halkların çıkarları arasında gerçek hiçbir ortaklık yoktur. Onların "stratejik ortaklarının" yine kendileri gibi emperyalist devletler olduğu, yarı-sömürge devletlerin ve birçok ulusal hareketin bu stratejik çıkarlar için kullanılan ve çatıştırılan asıl güçler olduğu tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır. Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'da halkların kanla yazılan tarihi hafızalardan çıkarılmamalıdır. Bugün bu nokta, özellikle de ulusal hareketler özgülünde önemlidir. Emperyalist dengeler arasında sıkışıp kalan ulusal hareketler, emperyalist taraflardan birini tercihe zorlanıyorlar. Büyük güçler karşısında görece güçsüz konumlarıyla bu eğilimin geliştiği biliniyor. Ancak tersinden emperyalist planlara karşı ulusal hareketlerin ortaya koyacağı tavrın belirleyiciliği de vurgulanmalıdır. Ezilen ulus ve halkların birlikteliği temelinde sergilenen direnç, emperyalizmin krizini daha da derinleştirecek ve onun yok oluşuna giden yolu açacaktır. Kosova, Güney Osetya ve Abhazya'nın "tercih ettiği" emperyalistlerle işbirliği yolu ise ezilen ulus ve halkların özgür gelişimini sağlamayacak ancak yeni çelişkiler ya da düşmanlar yaratacaktır. Söz konusu işbirliği dar anlamda bu ulusların gelişimine hizmet etse de dünya çapında nesnel gerçeklerin etkisine girmekten kurtulamayacaktır.

Kafkasya, ulusal sorunlar ve görevler

Kafkaslar'daki ulusal yapıya bakıldığında birçok ulus ve ulusal topluluğun devlet sınırla-

rıyla ayrıştırılmayacak kadar iç içe coğrafi ve demografik bir yapıya sahip olduğu görülür. Bağımsızlığını elde eden G. Osetya ve Abhazya dışında Kafkas devletlerine bağlı Yukarı Karabağ, Acaristan, Çeçenistan, Dağıstan, Adige, Kabardin-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kuzey Osetya gibi özerk cumhuriyet ya da özerk bölgelerin varlığı, Kafkasların hassas dengelerini gösterir niteliktedir. Ayrıca bunlara İran ve Türkiye Kürdistanı'nı, yine İran Azerbaycanı'nı ve adı anılmayan onlarca ulusal topluluğu da eklemek gerekir, ki o zaman söz konusu dengelerin tüm Kafkas devletlerini içine alan karmaşık yapısı daha iyi anlaşılabilir.

I. Emperyalist Savaş yıllarında bölgede İngiltere'nin üstlendiği rolü bugün yeni dengeler üzerinde ABD üstlenmiş durumda. Kafkaslar şu an Rus ve Amerikan emperyalizminin bir numaralı mücadele alanı olarak öne çıkıyor. Ancak sadece onlar değil, bölgedeki gerici devletler de bu mücadeleye kendi çıkarları özgülünde dâhil oluyorlar. Savaşın taraflar dışında Ermenistan ve Azerbaycan'ın kaygı ve beklentileri önemli oranda gündeme geldi. Bölgedeki ulusal sorunlar konusunda özellikle sessiz kalanlar Türkiye ve İran'dı. Kafkaslar'daki istikrarsızlık, aynı Irak'ta olduğu gibi bu iki devleti ortak çizgilere itiyor. Son gelişmelerde İran'ın adı doğru düzgün anılmasa da bu devletin Kafkasları yakından izlediği ve Türkiye'ye yakın bir siyaset izlemeye çalıştığı biliniyor. Kafkaslar'da istikrarsızlığın derinleşmesi halinde bunun Türkiye İran içlerinde de etkileri olacaktır. Kafkasya'daki devletlerin varlığı bu her iki devlet için de belli oranda "tampon" işlevi görüyordu. Söz konusu devletler zayıflar ve emperyalist taraflardan biri bölgede daha doğrudan müdahalelere girişirse bu, Türkiye ve İran'ın konumlarını da zora sokan bir özellik gösterecektir. Irak örneğinde olduğu gibi en büyük emperyalist güçlerden biriyle "sınır komşusu" olunacaktır ki bu, hareketlerini zayıflatan bir etken olacaktır. Zaten ABD'nin enerji savaşları verirken ulusal sorunları kullanması, bölgesel dengeleri bozan bir etki gösteriyor. İran ve Türkiye gibi devletlerin tepkisini çekiyordu. Şimdi buna bir de bölgede köklü bir geçmişe sahip olan Rusya eklendi, ki söz

PARTİZAN 67

Kafkaslar'da kanlı senaryolar...

konusu kaygıların büyümesi kaçınılmazdı.

TC, Gürcistan'ı işgali nedeniyle Rusya'yı kıs-
men eleştirse de G. Osetya ve Abhazy'nın ba-
ğımsızlıkları konusunda açıktan bir şey söyleye-
medi. Bu bağımsızlıklara karşı görüş belirtmesi
halinde Rusya'nın KKTC'yi gündeme getireceği-
ni iyi bilen TC'nin temel bir konusunu da Tür-
kiye Kürdistanı oluşturuyor. Söz konusu bağım-
sızlık kararlarını kurcalaması halinde ister iste-
mez T. Kürdistanı tartışmaya dâhil edilecektir.
Bu konuda Rusya'yla aşık atılmayacağını TC
çok iyi bilmektedir. Keza Rusya da Kosova'nın
bağımsızlığından bugüne Gürcistan, Moldova,
Ukrayna örneklerinde olduğu gibi gerektiğinde
ulusal sorunları kışkırtmaktan geri durmayaca-
ğını herkese gösterdi. Tüm bu nedenlerle TC,
aynı Kosova'nın bağımsızlığı sonrasında olduğu
gibi sorunu hızla geçiştirmeyi ve hiç tartışma-
mayı tercih etti. Ki bunu Türkiye'de yaşayan 6-
7 milyonluk Kafkasya kökenli nüfusun beklenti-
lerini de yanıtsız bırakarak yaptı. Kafkas der-
neklerinin kutlama ve eylemlerine medyada çok
sınırlı bir yer verilirken kimi yerlerde planlanan
kutlamalar da iptal ettirildi. Kafkaslar'daki sa-
vaşta Gürcistan'a arka çıkan Türkiye'nin kendi
içinde ise Abhazy'yı ve G. Osetya'yı destekle-
yen girişimlere kapıyı açık tutması mümkün de-
ğildi. Aksi halde ABD'li büyüklerinin tepkisini
çekerek Türkiye'nin temel bir derdi büyük
güçlere sataşmadan bu süreci kazasız belasız at-
labilmekte.

Kafkasya'daki krizin doğurduğu sonuçlar;
ABD'nin Afganistan ve Irak çıkmazları, adım

adım batağa çekilen Pakistan ve ABD'nin he-
defte tuttuğu İran ile birlikte ele alındığında
Kafkasya ve Ortadoğu açısından sıcak gelişme-
lerin devam edeceği söylenebilir. Bunun çeliş-
kileri daha da derinleştirmesi ve henüz günde-
me gelmeyen bazı senaryolara yaşam kazan-
dırması da düşünülmelidir. Ortadoğu'da verili
dengeleri altüst edecek önemli konulardan bi-
rini Kürt ulusal sorunu oluşturuyor. Türkiye,
İran, Irak ve Suriye'yle olan çıkar ilişkileri kay-
naklı şu an bu konuda emperyalist taraflardan
herhangi birinden aykırı bir politika oluşmuş
değil. Hatta Irak Kürdistanı'na tanınan sınırlı
toleransı saymazsak, bu konuda emperyalistler-
in ve bölge devletlerinin farklı çıkarlarla da ol-
sa Kürt sorunu karşısında görece ortak bir
yaklaşımına sahip oldukları söylenebilir. Irak
Kürdistanı'nın elde ettiği hakların, Irak'ın iç
dengelerinde olduğu kadar Türkiye, İran ve
Suriye'de de yarattığı etkiler düşünülürse bu-
gün hiçbir gücün, Kürt sorunu bağlamında ve-
rili dengeleri bozacak bir adımı göze alamadı-
ğı, buna hazırlıklı da olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir.
Ancak bunun sonsuza kadar(!) böyle
gitmeyeceği de biliniyor. Düne kadar Rus-
ya'nın ABD ve AB'yi karşısına almak pahasına
Gürcistan'daki gibi bir işgale girişeceği de dü-
şünülmüyordu ancak bu gerçek oldu. Emper-
yalistler arası ekonomik ve askeri rekabet kı-
zıştıktı, dahası bölgesel krizler derinleştikçe
Kürt sorunu bağlamında da yeni senaryoların
devreye gireceği şimdiden akılda tutulmalıdır.
Daha 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sı yüzbaşı L.
Y. Avyarofa ait aşağıdaki sözler bu

***Kafkaslardaki
savaşta Gürcistan'a
arka çıkan
Türkiye'nin kendi
içinde ise Abhazy'yı
ve G. Osetya'yı destek-
leyen giri şimlere
kapıyı açık tutması,
mümkün değildi.***

açıdan dikkate değerdir: “Rusya 19. yüzyılda Osmanlı’yla dört, İran’la iki savaşa tutuşmak zorunda kalmıştır. Kürtler, Kafkas bölgesindeki bu savaşlara aktif biçimde katıldılar. Başlangıçta düşmanımız, daha sonra müttefikimiz olduklar. Kuşkusuz ileride Küçük Asya’da katılacağımız muhtemel bir savaşta, içinde bulunduğu mevcut ortamdan memnun olmayan ve özgürlüğe susamış Kürtlerle yeniden, belki de defalarca karşılaşacağız... Önemli olan, İran ve Osmanlı’yla çatışma gibi kritik anlamda, onların (Kürtlerin –Faik Bulut) Rusya’ya yönelik tutumlarını belirlemelerine yardımcı olmaktır.” Bugün de özgürlüğe susamış on milyonlarca Kürt’ün varlığı düşünülerek bu sözlerin öz itibarıyla aynen geçerli olduğu söylenebilir.

Tartışmasız olan şu ki, süreç ulusal sorunları büyüterek ilerleyecektir. Bu ilerleme ezilen uluslar için çok çeşitli avantaj ve riskleri de içinde taşıyacaktır. Böyle bir dönemde ulusal hareketlerin, tarih bilincine sahip doğru önderliklerce yönetilmesinin halkların geleceği açısından yaşamsal önemde olduğu belirtilmelidir. Bugün çok yetersiz güçlere sahip olsalar da yine komünist ve devrimcilerin tarihsel rollerine vurgu yapılmalıdır.

Emperyalizm açısından sürecin I. Emperyalist Savaş dönemine olan benzerliği, ulusal ve sömürgeci sorunlar açısından da aynı benzerliği kurmamıza olanak sağlar. Marksizm-Leninizm Maoizm’in emperyalizm ve ulusal sorunlar konusundaki temel teorilerinin var olan sorunların çözümü bağlamında I. Emperyalist Savaş yıllarında oluştuğu hatırlanmalıdır. Yine 1905 Devriminden başlayarak Ekim Devrimi’ne uzanan süreçte Lenin ve Bolşevikler önderliğinde büyüyen mücadelenin, ezilen ulus ve halkların kurtuluş yolunu açtığı akıldaki tutulmalıdır. Bugün de komünistlere düşen görev, ezilen ulusların ve sömürge halkların mücadelesini dünya devrim mücadelesinin vazgeçilmez bir parçası kılmaktır. Ulusal ve sömürgeci baskının yok edilmesi için en ön safta mücadele verilmeden bunun mümkün olmayacağı bilinmelidir. Emperyalist gericilik kendini sürekli olarak bu bağımlılık ilişkileri üzerinden üretmektedir. O nedenle bu ilişkiler kopartılma-

dan dünya devrim mücadelesinin başarısı da düşünülemez. Aynı şeyi yerel gericilikler özgünlükte de söylemek gerekir. Emperyalizmin işbirlikçileri olarak ulusal baskı siyasetini kendi sınırları ya da bölgeleri dâhilinde hayata geçiren yerel gericiliklere karşı da Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve her türlü ulusal baskı ve eşitsizliğin giderilmesi uğruna kararlı bir mücadele verilmelidir. Bu olmadan değişik uluslardan halkların ortak mücadelesi ve sosyal kurtuluşu (devrim) da olamaz.

Kosova’dan sonra Güney Osetya ve Abhazya ulusal sorunlara ilişkin tartışma ve kaygıları alevlendiren bir etki yarattı. Yine de sürecin henüz başında bulunduğumuz, bu tartışma ve kaygıların yeni gelişmelerle birlikte daha da artacağı söylenmelidir. Ulusal sorunlardaki politikaları nedeniyle Sovyetlere ve sosyalist devletlere saldırıların arttığı, tarihi gerçeklerin tahrif edildiği böyle bir süreçte komünistlerin sessiz kalması beklenemez. Sorun, tarihi gerçeklerin açığa çıkarılmasından öte dünya halklarının ve devrim mücadelelerinin geleceğiyle ilgili bir sorundur. Bugüne kadar ulusal sorunlarda en demokratik çözümleri üretenler Sovyetler ve sosyalist devletlerdi. Emperyalist gericilik koşullarında bunun tersi bir olasılık söz konusu bile olamazdı. Ulusal sorunlarda en doğru çözümleri geliştirmek halen komünistlerin omuzlarındaki bir görev olarak duruyor. Emperyalist devletlerin himayesi ve denetimi (“neo-sömürge”) altında ilhakçı devletlerin sınırları dâhilinde ya da ulusal kurtuluşçu mücadeleler ve devrimler özgünlükte ulusal sorunların ve UKKTH’nin alacağı her türlü biçim, tarihi ve somut bir incelemenin konusu yapılmalıdır. Birçok ulus ve ulusal topluluğun yanyana yaşadığı Kafkaslar gibi coğrafyalarda ise özellikle Sovyetler tarzı çözümler ve bölgesel federasyonlar üzerinde durulmalıdır. **Geleceğe ilişkin politik çözümlerin, söz konusu tarihi ve somut koşullar içerisinde çıkarılabileceği unutulmamalıdır. Ulusal sorunlar nezdinde bunun çok daha geçerli olduğu ve gelecek projesi olmayanların devrimci dönüşümlere öznellik yapamayacağı da özellikle vurgulanmalıdır.**

Üretken emek, işçi sınıfı ve kamu emekçileri değiş(mey)en ne?

Sınıf ve sınıflar mücadelesinin genetiğiyle ideolojik planda oynanması anlaşılabilir. Sınıf mücadelesinin en şiddetli ve belirleyici biçimlerde yürütüldüğü alan olma özelliği kıyametlerin ideolojik alanda kopmasının nedenidir. Suların en fazla bulandırıldığı yer sınıflar sorunudur. Bu, sınıf mücadelesiyle doğrudan ilişkili biçimde yapılmaktadır.

Kapitalizmin insanlığa refah ve mutluluk getirdiği görüşü günümüzde kapitalist sınıfın kendisi tarafından dahi cesurca savunulmuyor. Ekonomik, demokratik, politik alanda mevcut gerçekliği vaatlerle, demagojilerle bile kabul edilebilirlikten uzaktır. Emperyalizmin doğasına uygun bir ekonomik, politik süreç yaşanmıştır. Tekelleşme gerçekliği üst yapıdaki yansımaları siyasi gericiilikte somutlayalı yüzyıldan fazla bir zaman oluyor ve o dönemden bu yana burjuvazi demokrasinin, hak ve özgürlüklerin baş cellâdıdır artık. İşçi sınıfının, emekçilerin mücadele tarihi ortadadır. Demokratik kazanımlar için, basit hak ve özgürlükler için nasıl bir bedel ödediği, her türlü burjuva, burjuva-feodal iktidarlar karşısında demokrasinin ve özgürlüklerin tek ve hakiki savunucusu, sahiplenicisi olduğu açıktır. Emperyalist-kapitalistlerin, komprador patronağaların tükendiği yerde imdada takviye kuvvetleri yetişiyor.

Bizim ülkemizi alalım; AKP gibi gericiliği üzerinden akan bir faşist parti özgürlükçü hatıta bütün despotik, diktatoryal güçlere karşı demokrasiyi cesurca savunan, koruyan(!) olarak propaganda edilebiliyor. Peki, kim bunlar, bu takviye kuvvetler ülkemizde hangi maskeyi takıyor? Özgürlükçü demokratlar, özgürlükçü sol, liberal sol diyorlar kendilerine, sahip oldukları ve kendilerine sunulan olanaklarla (TV, basın, yayın vb.) kitleleri emperyalist kölelik, yarı-feodal sömürü altında tutmak için çalışıyorlar. Misyonları budur. Faşist devletin, onun şiddet kurumlarının işi de bu değil mi? Her biri en iyi yaptığı işi yapıyor! Faşist örgütlenmeler şiddetle, bu özgürlükçü demokratlar faşist ideolojiyi demokrasi ve özgürlük şifresiyle yeniden üretmek için kitleler üzerinde tahakküm kurmaya çalışıyorlar. Emperyalist-kapitalizmin çıkarları adına özgürlükçü demokratlar olarak misyon yüklenenlerin bugünkü platformlarından biri olan Taraf Gazetesi'ne bakalım, eskimiş tüfek ve cephanelerini, onlardan daha düşük, daha kalitesiz olanlarla takviye ederek nasıl bir heyecanla saldırıya geçtikleri dikkatlerden kaçmamıştır. Mesele-

leri sınıf sorunu ve sınıflar mücadelesidir. Mesele emperyalist kapitalizmin her yandan çürümüş sistemini koruma meselesidir. Bu yüzden bilinçlere yöneliyor, yığınların bilinçlerini dumura uğratmaya, özgürlükçü, demokrat, sol, liberal sol vs. vs.lerle derin karmaşalar yaratmaya çalışıyorlar.

Sınıf ve sınıflar mücadelesinin genetiğiyle ideolojik planda oynanması anlaşılmalıdır. Sınıf mücadelesinin en şiddetli ve belirleyici biçimlerde yürütüldüğü alan olma özelliği kıyametlerin ideolojik alanda kopmasının nedenidir.

Suların en fazla bulandırıldığı yer sınıflar sorunudur. Bu, sınıf mücadelesiyle doğrudan ilişkili biçimde yapılmaktadır. Sınıf olgusunun değişime uğradığı, özünün farklılaştığı iddiasıyla başlayıp gelişen teknolojinin, zenginliklerin paylaşımının sınıf farklılaşmasını ortadan kaldırdığı "Komünist Manifesto"nun yükseldiği temel olan sınıf gerçeğinden bugün bahsedilemeyeceği, sınıflar arasındaki kutuplaşmanın yok olduğu vb. cümlelerle devam eden saldırılar söz konusu.

Öte yandan yine aynı meselede sınıf ve sınıflar mücadelesi meselesinde, işçi sınıfının kapsam ve içeriğiyle birebir ilgili yeni kavramlar geliştirme suretiyle de saldırılar yaşanmaktadır. Negri'nin "çoğul" kavramı ya da sosyal reformistlerin "çalışanlar"ı bu niteliktedir. Sorun kavramlar arası ikame diye elbette basitleştirilemez.

Biz bu konular üzerinde gereğinden fazla durmayarak esasen sermaye ile ilişkisi içerisinde işçi sınıfının kapsam ve içeriğini ele alacak, buradan ilerleyerek üretken-emek meselesine değinerek, kamu emekçilerinin de içerisinde bulunduğu kimi emekçi kesimlerin sınıfsal konumunu değerlendireceğiz. Kamu emekçilerinin sınıfsal durumu hakkında oldukça farklı değerlendirmeler söz konusu. Biz asıl olarak işçi sınıfının ve sermayeyle olan ilişkisinin anlaşılmadığını buradan kaynaklı muğlaklığın sınıf tahlillerine yansıdığını düşünüyoruz. Bu meseledeki netleşmenin diğer sorunlara ışık tutacağı düşüncesiyle yazımızın ağırlık merkezini burası oluşturacak.

Kapitalizmde iş süreci

İnsanın insanla ve insanın doğayla ilişkisi kapitalist toplumda ücretli işçi, sermaye arasındaki ilişkide kristalize olmuştur. Üretim, üretim süreci öz ve karakterini, biçimini bu temel ilişkiyle ele almıştır.

Toplumsal yapının kuruluşu ve toplumun gelişme dinamikleri birbirine bağımlı ve birbirini karşılıklı üreten bu iki sınıfa dayanır. Kapitalizmde kendisinden önceki sınıflı toplumlar gibi karşıt iki kutbun birliğidir. Nasıl köle olmadan kölecü üretim biçimi veya serf, köylü olmadan feodalizm düşünülemezse işçi olmadan da kapitalizm olamaz.

Aynı toplumsal formasyon içerisinde yer alan fakat birbirinden bağımsız, rastgele ya da birbirine kayıtsız bir ilişki değildir bu. Sözünü ettiğimiz ilişki birbirinin koşulu olan ve kendisini üretirken karşıtını da üreten bir ilişkidir. Sınıflara dayalı bir kutuplaşmanın olmadığı ücretli emekçinin nitelik değiştirdiği görüşleri bu açıdan birer safsatadır. Birer fasarya olan bu tür iddiaları bir yana bırakıp Marks yoldaşa başvuralım; bakın o durumu nasıl resmediyor: “*Şu halde, sermaye, ücretli-emek varsayımına, ücretli-emek de sermaye varsayımına dayanır. Bunlar birbirlerinin koşuludurlar; karşılıklı olarak bir-*

birlerini yaratırlar. Bir pamuk fabrikası işçisi, yalnızca pamuklu kumaşlar mı üretir? Hayır, sermaye üretir. Kendi emeğine yeniden komuta etmeye ve onun aracılığı ile yeni değerler yaratmaya hizmet edecek değerler üretir.” (Marks/Kapital C.1, Sayfa 552)

Ücretli işçinin içerisinde yer aldığı ilişki Prometheus’la onu tüketen kartalın ilişkisine benzer. Efsanede kayaya zincirlenmiş Prometheus’un ciğeri, bütün gün bir kartal tarafından gaganıp parçalanarak tüketilir; ama ertesi güne Prometheus kendini yenilemiş olarak girer ve yine kayaya vurulmuştur ve yine zincirle bağlıdır.

İşçi bir çalışma günü boyunca iş yapar, meta üretir; kendisinde bulunan canlı özü tüketerek, onu ürettiği metada maddileştirir, öldürür. Bunun karşılığında aldığı geçim araçlarıyla ertesi gün için kendini yeniden üretir. İşçinin Prometheus’tan bir farkı değer üretmesidir ki bu da onu modern Prometheus yapar.

Şimdi işçinin kendisini ve sermayeyi yeniden üreten sürece, üretim sürecine dönelim. Bu süreç para formundaki sermayenin meta formuna dönüşmesiyle başlar. Kapitalist parasermayesinin bir kısmıyla iş-gücü bir kısmıyla üreteceği meta için gerekli hammaddeyi ve bir kısmıyla da iş için gerekli araçları satın alır.

Marks yoldaş bunu iş sürecinin üç ögesi olarak tanımlar, yani iş-gücü, işin konusu (hammadde) ve iş araçları.

İş sürecini oluşturan üç unsur da metadır. Bu ögeler üretim faaliyeti içerisinde buluşacak ve iş-süreci sonunda başlangıçtaki metalden farklı bir meta oluşacağı gibi yine başlangıçtaki toplam değerden daha fazla bir değerde yaratılmış olacaktır. Kapitalistin üretime kalkışmasında, iş sürecine sermaye yatırmadaki amacı da fazladan üretilmiş değerdir. O toplumsal fayda filan dinlemez, onun meselesi yatırdığından daha fazla bir değer sahibi olmak, kâr elde etmektir. Marks bu gerçeği şu çarpıcı sözlerle ifade ediyor: Kapitalistin amacı “yalnız kullanım değeri değil, onunla birlikte meta üretmektir; yalnız kullanım değeri değil, değer üretmektir; yalnız değer değil aynı zamanda artı-değer üretmektir” (Age, Sayfa 188) Sonu değerle, artı-değerle biten bir iş süreci, üretim süreci olmasaydı, kapitalizmde olmazdı. Kapitalist sınıfın yaptığı bu özellikteki üretim süreciyle kendisini ve sistemini üretmek, yeniden üretmektir.

Birbirinden bağımsız olarak duran üretici güçlerin hareketlenmesini, birbirleriyle ilişkilenmesini sağlayan sermayedir. Ve bundaki esas amacı da artı-değer üretmektir; bunu söylerken aslında kapitalist üretim ilişkisini de belirtmiş oluyoruz. Üretici güçlerle gerçekleştirilen bu tarz bir ilişki kapitalist üretim ilişkisidir.

Bu ilişkide her şey metadır, yani alınıp satılır. Kapitalist iş için gerekli olan öğeleri satın almakla elindeki para-sermaye (P)yi meta(M)ya dönüştürür. Değeri üzerinden satın aldığı metalarla yeni bir kullanım değeri olan metalara (örneğin deriden çizme, undan ekmek vb. üretmek) dönüştürüldüğünde, sürece başlarkenki değerden daha fazla değer, meta artı-değer(M') yaratmış olması, kendi değerlerini ürüne olduğu gibi aktaran üretim araçları (hammadde, iş araçları vb.) sayesinde değil, iş sürecinde kendisine ödenen değer (ücret) kadar bir değer üretmekle kalmayıp, çalışmaya, üretmeye devam ettirilmesi ve bu fazladan çalışma sırasında harcadığı iş gücünün, ürettiği

metalarda öldürdüğü, nesnelleştirdiği emeğin yani değerın kendisine ödenmemesiyle, el konulmasıyla oluşmuştur.

Bu bize şunu gösteriyor, bu ilişkide karşılığı ödenmemiş emek, karşılığı ödenmemiş artı-emek var. Fakat biliyoruz ki işçi iş gücünü sermayeye değeri üzerinden satmıştır. İş gücünün değeri nedir, neye göre belirlenmiştir? “İşçinin, her gün almadığı takdirde yaşamsal enerjisini yenileyemeyeceği meta değeri ile yani fiziksel bakımdan vazgeçilmesi olanaksız geçim araçlarının değeri ile belirlenir.” (Age sayfa 176) Kapitalist ilişkide bu ücret biçimindedir. Bununla iş sırasında tükettiği, harcadığı enerjisi, kas-sinir yıpranmasını yerine koyacak, yenileyecektir. Anlaşma buna göre yapılmıştır. Bu bakımdan bir aldatılma söz konusu değildir. Fakat yine de aldığıyla, yarattığı arasında, yarattığı/ürettiği değer lehine bir değer farkı vardır. Bunun cevabı üretirken tükettiğiyle (metalarda maddeleştirdiği, öldürdüğü canlı öz ile-emek ile) tükettiğini üretirken aldığı değer arasındaki (gerekli emek zamanına denk gelen değer-ücret) farktır. Yani? Yani şu; meta olarak işgücünün değeri de tüm metalar gibi “... O metanın normal nitelikte olacak şekilde üretilmesi için gerekli emek zamanı ile belirlenir.” ( ) iş gücü metasının değeri olarak ödenen ücret, iş gücünün yeniden üretilmesi, yani bir günlük çalışmada kaybettiği, tükettiği potansiyeli, enerjisi yeniden üretmesi için tüketeceği geçim araçlarının karşılanması içindir. Diyelim ki bu geçim araçlarının üretilmesi için gerekli zaman yarım gündür; bu durumda işçi yarım günlük bir değer karşılığı bir gün çalışmaktadır, bir günlük zamanın yarım günle değiştirilmesi demektir. Bu aynı zamanda çalışma gününün öteki yarısının karşılığının ödenmemesi, patron tarafından el konulması demektir.

Özetlersek; iş süreci işçiye ödenen değere (ücrete) ek olarak artı bir değerın üretilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu iş sürecinde iş gücü harekete geçmiş, makineler çalışmış ve işin konusu (hammadde) işlenerek meta üretilmiştir. “...emek maddeleştirilmiş, konu dönüştürülmüştür. İşçide hareket olarak ortaya çıkan şey,

şimdi üründe hareketsiz, sabit bir nitelik olarak görülür. Demirci döver ve ürün dövülmüş demirdir.” (Age, sayfa 183)

Yeni bir metanın üretimiyle (ve bununla ilişkisi içerisinde) değer üretimiyle sonuçlanan kapitalist iş süreci, paranın sermayeye dönüşmesinin yanı sıra özgür emekçinin de ücretli işçiye dönüşmesinin sürecidir.

Üretken emek üzerine

İşçi sınıfının kapsam ve içeriği hakkındaki yanılgılardan biri tam da buradan başlıyor. Bu yanılgının özünde üretken emeği maddi nesnelere ve bununla ilişkisi içerisinde değer üretimi olarak görmek yatmaktadır. “Mavi yakalı” ve “tulumlu” soyutlanması üretken emeğin anlam ve sınırlarının nasıl çizildiğine bir örnektir. Makine, fabrika algısına sıkıştırılmış bir üretken emek... İşçi sınıfının değiştiğini, ortadan kalktığını söyleyenler, Marks yoldaşın bilimsel olduğu kadar şiirsel de olan “zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlar” sözleriyle, akli sıra dalga geçmeye çalışanlar, şu ya da bu düzeyde suyu bulandırmada başarılı oluyorsa; bunda üretken emekle ilgili yaratılan yanılsamanın payı da var.

Oysa üretken emek değer üreten, artı-değer üreten emek olarak içeriklendirilmeli ve işçinin de kapsamı buna göre belirlenmeliydi. Örneğin, “Emek ancak kendi karşısını ürettiği ölçüde üretkendir” (Marks) sözünü alalım ya da “üretken olan tek emek sermaye üreten emektir”i (Marks) alalım. Burada maddi nesnelere üretimi dolayımında bir değer üretimi ve üretken emek anlatımı yoktur. Maddi nesnelere ya da onlarsız değer üretmedir üretken emek Marks’ın aforizmalarında da vurgu bunadır.

Marks yoldaş tehlikeyi önceden görmüştür. Kafa karışıklıklarını aşmak istercesine dipnot düşme gereği duyup şöyle demiştir: “Üretken emeğin ne olduğunu yalnız emek süreci açısından belirlemeye yarayan bu yöntem hiçbir zaman kapitalist üretim sürecine doğrudan uygulanamaz” (Age, Sayfa 184) Üretken emeği maddi nesnelere üretimi koşuluna bağlamadaki probleme işaret ediyor Marks. Çünkü kapitalizm öylesine karmaşık ve öylesine kompleks bir sistem ki sermayenin maddi nesnelere üretimi dışında da yeniden üretildiği, değer üretildiği iş süreçleri mevcuttur. Çünkü “kapitalist üretim yalnızca meta üretimi değil,

esas olarak artı-değer üretimidir... Bir tek, kapitalist için artı-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi, üretkendir.” (Age, Sayfa 485)

O halde üretken emek de kavranılacak halka onun artı-değer üreten emek olduğudur. İşte bu nitelik, bu öz parayı sermaye özgür emekçiyi işçi yapar. Kapitalizmin şekillendiği üretim tarzına,

sınıf ve sınıf ilişkilerine var oluş kazandıran da bu özelliktir.

Üretken emeği maddi nesnelere üretimiyle daraltığımızda karşımıza çıkan sorunlardan biri de işçi yalnızca meta sanayi üretiminde yer alan, sermaye de yalnızca imalat sanayi sermayesinden ibaret görme olacaktır. Peki, üretim ve tüketim araçları üretimi dışındaki alanlarda artı-değer üretme koşulu yok mu? Dolayısıyla bu alanların dışında ücretli işçi ve sermaye olmaz mı?

Biliyoruz ki var! Bu konu üzerinde biraz duralım.

İşçi: Artı-değer üreten ve gerçekleştirme sürecinde yer alan ücretli emekçi

Meta üretimine köleci ve feodal dönemde rastlanır, kapitalizmde meta üretimi genel, egemen bir üretim-ekonomidir. Kapitalizmin şiddetli devinimi, büyük alt-üst oluşları, henüz oluşmuş olanların bile kemikleşmeden eskimleri (Marks) üretimin pazara bağlanması ve meta karakteri kazanmasının sonucudur! Bütün o sökün eden gelişmeler yaşanan büyük karmaya bu "küçücük" olguya, meta ekonomisine bağlı olarak doğmuştur. Marks bunun için metayı burjuva toplumunun ekonomik hücre-sine benzetiyor. Kapitalizmin genel anatomisini bu hücre üzerinden çözümlüyor. Kapitalizme mahsus çelişki ve yasaların kendisi de bu hücre dolayımında oluşmuş, şekillenmiştir.

Temelinde meta üretiminin olduğu bir ekonomi Pazar ekonomisidir. İnsanla insan, insanla doğa arasındaki ilişki bu ekonomide Pazar eksenli kurulur ve kapitalist üretim tarzının öz karakteri burada biçimlenir. Ücretli işçi ile sermaye arasındaki ilişki de bunun bir parçasıdır.

Ayrıntıya girmeden sorunu sermaye ve ücretli işçi ilişkisi ve bu ilişkinin yeniden üretimi sınırlarında tutup, genel yönleriyle değerlendirmeye devam edelim.

Marks yoldaş sermayenin oluşum sürecindeki tarihsel koşullardan bahsederken, paranın ya da metanın varlığının yeterli olmadığını söylüyor. Hem para hem de meta tarih içinde epeyi önceleri ortaya çıkmıştı. Fakat paranın sermaye olması için "...ancak üretim ve tüketim araçlarının elinde bulunduran kimse ile emek gücü satan özgür emekçilerin pazarda karşı karşıya gelmesi gerekiyor" (Age, Sayfa 173) bu tesadüfi değil zorunlu olan, birbirinin karşısı olduğu ölçüde birbirinin koşulu olan, alıcı ile satıcı arasında yaşanan bir karşı karşıya gelmedir.

Sürecin devamının nasıl geldiğine iş süreci başlığı altında değinmiştik. Para-sermaye (P) formundaki değer, büyümek, fazlalaşmak amacıyla pazarda metalar satın alır; yani para (P) meta(M)ya dönüşür. Bu, sermayenin büyümüş

olarak kendisini üretmesinin ilk aşamasıdır. O halde birinci aşama P-M hareketidir. Para iş gücü ile birlikte üretim sürecinin diğer iki ögesi olan metalara (hammadde ve iş araçlarına yani üretim araçlarına) dönüşmüştür. Bu durumda $M = \text{İş gücü (E)} + \text{üretim aracı(ÜA)}$ dir.

İş gücünün kendisini gerçekleştirmesi üretim araçlarını (ÜA) tüketerek yeni bir nesne üretmesi sürecin ikinci aşamasıdır. Burada işin konusu dönüşmüş, yeni bir kullanım değeri üretilmiş, bununla birlikte sürecin birinci aşamasındaki meta-değerden daha fazla bir değer üretilmiştir. Bu bakımdan, ikinci aşama meta (M)'nin, meta + artı-değer(M')e, M-M'ye dönüşmesidir. Birbirinden bağımsız halde bulunan iş gücü ve üretim araçları para-sermayenin sahibi olan kapitalist tarafından aynı üretim sürecinde, aynı etkinlik içinde meta-değer olarak tek bir nesnede bütünleşirken artı-değer üretilmiş olur.

Üretimin kesintiye uğramadan sürmesi üretim unsurlarının hazır bulunmasını bu işe likit durumda sermayeyi gerektirir. Bunun için üretilen ve meta formunda bulunan sermaye değerlerin para-formuna ve dolayısıyla sürecin başlarkenki biçimine dönüşmesi gerekiyor. Bu aynı zamanda sürecin üçüncü aşaması demektir. Bu aşama M' (meta + artı-değer)'nin P' (para + artı-değer)'ye, M'-P'ye çevrilmesidir. Bütünü açısından alırsak süreç P-M-P' biçiminde formüle edilir. Üretim sürecinin birbirine bağlı, birbirinin içindeki aşamaları olduğu kadar bu, sermayenin genel formülüdür.

Yukarıdaki biçimde gerçekleşen üretim sürecinde üretken emek maddi nesnelere de gerçekleşmiştir, artı-değer bu yolla üretilmiştir. Fakat bu yolu üretken emeğin ve artı-değer üretiminin tek biçimi/yolu değildir.

150 yıl önceki kapitalizm ve onun gelişmişlik düzeyiyle kapitalizmin bugünü mukayese kaldırırsak gibi değildir, o koşullarda Marks yoldaş üretken emeği üretimin üç ögesine bağlı üretim süreciyle sınırlamamak gerektiğini bize söylemişti. Bunu bir dipnota düşmüş kayıttan sınırlı tutmadı, daha ayrıntılı bilgiler verdi. Aşağıya alacağımız sözler üretken emek, işçi sınıfı

PARTİZAN 67

nın kapsam ve içeriği sorununa netlik kazandıracak özelliktedir. “Bir tek, kapitalist için artı-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi üretkendir.” Bu sözlerin sahibi Marks hemen devamında şu çarpıcı açıklamayı yapıyor: “Maddi nesnelere üretiminin dışında kalan bir alandan örnek alırsak, bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanı sıra, eğer okul sahibini zenginleştirmek için de eşek gibi çalışıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine, öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez.” (Age, Sayfa 484) Anlaşılacağı gibi Marks yoldaş üretken emeğe yani işçiye meta üretimi dışında (aslında ‘bunun yanısıra’ dememiz gerekiyordu, yani meta üretimiyle sınırlamaya gitmeksizin) başka bir açılım sunuyor, o artı-değer üretimi ve gerçekleştirilmesi bağlamında üretken emeği (işçiyi) ele alıyor, içeriklendiriyor.

Metallerin üretimi dâhilinde artı-değer üreten üretken emekle, bunun dışında kalan iş süreçlerinde artı-değer üreten üretken emek arasında hiçbir fark yoktur, fark, artı-değerin üretilme biçimindedir. Birinde artı-değer üretilmekle sınırlı kalırken (meta-değerde donmuş olarak kalırken) diğerinde artı-değerin üretilmesi ve realize olması aynı anda yaşanmaktadır.

Sözünü ettiğimiz tür üretim sürecinde üretken emeğin gerçekleşmesi, para sermaye (P)nin iş gücü ve iş araçları satın alması yani meta-sermaye (M)ye dönüşmesiyle başlar. Üretim sürecinin iki ögesi (iş gücü ve iş araçları) üretken bir tüketim içerisine girmelerine rağmen süreç meta artı-değer (M¹) üretimi gerçekleşmeden doğrudan para artı-değer (P¹)le sonuçlanmaktadır. Paranın sermayeye dönüşmesi ya da üretim süreci bu özgül biçimde üç ardışık aşamadan değil, P-M ve P¹olarak iki aşamadan ibarettir. Bu üretim sürecine özgünlük kazandıran M-M¹ aşamasının olmayışıdır. Fakat bu yüzden üretken bir sürecin, üretken emeğin yaşanmadığı sonucu asla çıkartılamaz. Meta üretilmemiştir bu doğru. Fakat P'nin M'ye dönüşmesi ile sürecin P¹ bi-

çiminde son bulması arasında bir üretken süreç, diğer bir ifadeyle üretken sermaye (R) söz konusudur. Bu üretim sürecinde artı-değer hem üretilmekte ve aynı anda da realize olmaktadır. “Demek oluyor ki, üretken emekçi kavramı, yalnızca iş ile yararlı etki arasındaki, emekçi ile emek ürünü arasındaki bir ilişkiyi anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda tarihsel gelişmeden doğan ve işçiye, doğrudan artı-değer yaratma damgası vuran özgül bir toplumsal üretim ilişkisini de anlatıyor.” (Age, Sayfa 484) Demek oluyor ki üretken emekçi doğrudan meta üreticisidir. Fakat aynı zamanda o bu kapsamdan çok daha geniştir.

Marks'ın örneğinde geçen, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırım yapan, sermayesini bu tür bir üretim sürecinde değerlendiren kapitalist, üretken emek olarak öğretmenin iş gücünü satın alıyor. Neden? Elbette artı-değer elde etmek için. Öğretmenimizin sınıfsal konumu işte bu ayırt edici özellik nedeniyle işçidir. Bu konuya daha sonra tekrar döneceğiz. Başka bir örnek alalım: Taşıma, ulaştırma, haberleşme işkollarını düşünelim, örneğin kargoda, ambarlarda çalışan işçileri alalım. Yapılan işin bir diğer adı da hamallıktır. Bir kapitalistin alışveriş sepetini taşıyan veya ağırlıklarını taşıyan ve bunun karşılığı bir miktar para alan emekçiyle söz konusu kapitalist arasında gerçekleşen bu ilişkide ücretli emekle sermaye arasındaki bir ilişki yoktur. Hamal için yükünü taşıdığı insan herhangi biridir, bu ilişki sermaye üretmek için değil, kapitalist için gelirinden bir miktar tüketmeye dönük kurulmuştur vs. vs. Aynı emekçi aynı kapitalistin kargo şirketinde veya nakliye ambarında taşıyıcı olsaydı bu ilişkide işgücünün sermayeye dönüşmesi ve artı-değer üretmesi bütün gerekleriyle gerçekleşmiş ve ilişkinin niteliği ücretli emekle sermaye arasındaki ilişki olacaktı. Paranın metaya (işgücü ve iş araçlarına) dönüşmesi, her iki ögenin, üretkenlik üzerinde sentezlenmesi, artı-değer üretimi ve gerçekleşmesi yaşanacaktı.

Bu ve benzer işkollarında ücretli işçiyle sermaye arasında artı-emeğin gasp edilmesine

artı-değere el konulmasına dayalı bir üretim ilişkisi mevcuttur.

Bir başka örneği de metaların üretiminde değil metaların satışında çalışan emekçiler üzerinden verebiliriz! Günümüzde bu iş alanının nasıl geliştiğini, dev marketlerde, marketler zincirinde yüksek sayıda emekçilerin çalıştığı biliniyor. Devrimci-demokrat çevrelerde bu emekçiler işçi sınıfının dışında “hizmet sektörü” gibi apayrı bir kategoride gören anlayışlar mevcut. Açıkçası ne denildiği, neye karşılık geldiği pek anlaşılmayan, altı doldurulamayan bir “hizmet sektörü çalışanı” kavramı var, bu “çalışan”ın sınıfsal konumu her nedense bir türlü somutlandırılmıyor. Şimdi biz bıraktığımız yere geri dönelim.

Üretilen metaların tüketiciye ulaşması, kullanım değerlerinin tüketilmesi için toptan ve perakende satış süreçlerinde yer alan ücretli emekçilerin, bir değer, artı-değer üretmedikleri doğrudur.

Metaların üretilmesiyle, gerçek tüketiciye ulaşması tek bir sürecin, üretim sürecinin iki ayrı parçasıdır. Bu iki aşama arasında geçen süre üretim devrini, dolayısıyla paranın sermayeye dönüşmesini, kendisini genişletmiş ola-

rak yeniden üretmesinin hızını belirler. Dolaşım süresi kısaysa üretim devri fazla, ucuzsa az olur vs.

Nitelik olarak sermayeye yapışıp kalan bir etiket olmadığını belirtelim. Mesela sanayi sermayesinin mutlaka hep sanayi sermayesi olarak veya ticari sermayenin de mutlaka ticari sermaye olarak kalacağı gibi bir zorunluluk yoktur. Sermaye için bütün mesele karlılıktır. Bu nedenle ticari alanların karlılığı cezp edici olduğunda sanayi sermayesinin o alana el atması kaçınılmaz bir durumdur.

Metaların tüketiciyle buluşturulması halkası demek olan ticari sermaye görülmemiş bir gelişme kaydetmiştir. Dünyanın pek çok ülkesinde sayısız perakende mağazaları, mega marketlerin bulunan dev tüccar perakendeci tekel, şirketler söz konusudur. Metro, Wall-Marts, Carofuer...

Milyonlarca işçi çalıştırmaktadır. Yakın zamana kadar komprador Koç'a ait olan MİG-ROS dahi binlerce işçi çalıştırıyor. Sermaye, üretim gibi metaların tüketim kanallarını da merkezileştiriyor. Uluslararası dev tüccar perakendecilerin raflarında kendi üretimleri metaların olup olmadığı çok önemli değil, her ha-

PARTİZAN 67

lükarda bu satış alanları, M'-P'ye dönüştüğü alanlardır. Diğer bir ifadeyle bu süreç metalara yeni bir değer katmayan, bir değer üretmeyen ama meta formundaki sermayeyi ve artı-değeri para formundaki sermayeye çeviren bir süreçtir.

Ticari sermaye tıpkı sanayi alanlarındaki sermayeler gibi sürece para (P) olarak girer. Para sermayenin bir kısmını iş gücü metasına yatırır. (Bu işgücünün fiyatı da diğer işçiler gibi kendisini yeniden üretmek için, gerekli geçim araçlarının değeri kadardır.) İşgücünün bu iş sürecindeki yeri artı-değer üretmek değil, artı-değer yüklenmiş metaların satış sürecine katılarak paraya dönüştürmektir. Bu momentte işgücü, artı-değerin gerçekleştirme sürecinin bir parçasıdır. Bu sayede P ile başlayan süreç P' ile sonuçlanmış oluyor. Şayet bu aşamada olmasaydı kapitalist meta üretimi de olmazdı. İşçilerin parçası olduğu bu aşamada ticari sermayenin değerlenmesi, büyümesi satışı gerçekleşen metaların maliyet fiyatıyla, değeri arasındaki farktan, yani artı-değerden kendi payına düşen kısmı almasıyla oluyor. Tam da bu nedenden dolayı “*Ve bu nedenle, tüccar sermayesinin satın aldığı emek de kendisi için aynı şekilde doğrudan doğruya üretken emektir.*” (Kapital, Cilt 3, Sayfa 265)

Marks yoldaş ticari sermayenin satın aldığı işgücü için “*ticari üretici işçi*” tanımını kullanıyor, daha tam olarak “*Bir bakıma bu gibi ticaret işlerinde çalışanlar, diğerleri gibi ücretli işçilerdir*” (ibid). Kapitalizmin o günkü koşullarında “*ticari ücretli işçiler*”in tüccarın büro personeli olduğunu Marks’tan okuyoruz. Belli vasıfları olan personeldir. Böyleyken artı-değerin gerçekleştirilmesindeki yeri nedeniyle üretken emek, işçi olarak değerlendiriliyor. Bugünkü koşullarda bu iş kollarındaki “*reyon görevlileri*”, “*satış elemanları*”, “*tezgâhtarlar*” çok ucuz iş gücü olarak, artı-değeri realize etmek için, ticari, sermaye adına tam bir üretken emek konumundadır. (Bir milyondan fazla işçiyi çalıştıran Wall-Marts’ın 2007 cirosu 340 milyar dolar civarındadır.)

Kamu emekçilerinin sınıfsal konumuna dair

Üretim içerisindeki yeri ve rolü, üretim araçları karşısındaki konumu, bölüşümde aldığı payın miktar ve biçimi, toplumsal grupların sınıfsal durumunu belirleyen başlıca özelliklerdir. Sermayeye özgür emekçi olarak ilişkilenen ve üretim süreci içerisinde artı-değer üreten/gerçekleştiren emekçinin sınıf niteliğini tanımlayıp üretken emeğin, kimin için üretken ve hangi anlamda üretken vb. meseleleri üzerinde durduk, yazımızı kamu emekçilerinin durumunu ele alarak sonuçlandıracağız.

2007 yılı rakamlarına göre ülkemizde kamu çalışanları sayısı 2 milyondan fazladır. Devletin bütçe gelirlerinden maaşlarını alan ve en üst görevlerde bulunanlardan en alt görevlere kadar bütün çalışanlar kamu çalışanları kavramı içindedir.

Buradan da anlaşılacağı gibi üstlendikleri görev, gerçekleştirdikleri hizmet, rol ve aldıkları maaş bakımından kendi içerisinde farklı katmanlara ayrılan, ayrışan bir kitle söz konusudur. Dolayısıyla kamu çalışanlarına bütünlüklü bir sosyal grup, yekpare bir sınıf konumu atfedilemez. Sosyal, siyasal işlev ve rollerindeki derin ayrışma, kutupsal farklılaşma bir yana salt ekonomik açıdan dahi o büyük farklılık hemen görülmektedir.

2004 tarihli bir araştırmada “*ülkemizde çıplak maaşlar üzerinden yapılan karşılaştırmaya göre en düşük maaş alan kamu çalışanlarıyla en yüksek alan arasında yaklaşık 6 kat bir fark var. Ödenen tazminatlarla bu fark 20 katına kadar çıkabiliyor.*” (THS broşüründen—23 Aralık 2004)

En düşük maaşlı kamu çalışanıyla yüksek maaşlılar arasındaki bu gelir farkına, çalışma sürecine dâhil olma ve bu süreçte birbiriyle ilişkilene biçimini eklediğimizde sınıf ve çıkar ilişkileri olarak karşıt, birbirinin düşmanı katmanlar karşımıza çıkar.

Aşağıdaki tablo 30.06.2006 tarihlidir. Kamu çalışanlarının genel durumunu ve kendi içerisindeki farklılaşmayı rakamlar üzerinden daha net izleyebiliriz. Bu tabloda ordu personeli yoktur. Yalnızca bütçedeki kuruluş çalışanlarını kapsamaktadır.

Aylık Maaş	Kamu Çalışanları Sayısı	Oranı (%)
610 YTL'ye kadar	15.338	0.99
611-750 YTL arası	258.323	16.71
751-900 YTL arası	595.818	38.55
901-1000 YTL arası	270.454	17.50
1001-1200 YTL arası	233.866	15.13
1201-1500 YTL arası	128.548	8.32
1501-1800 YTL arası	19.413	1.26
1801-2000 YTL arası	4.563	0.30
2001-2250 YTL arası	7.321	0.47
2251 YTL ve üstü	11.903	0.77

Buna göre her 4 çalışandan üçü 610 ila 1000 YTL aralığında maaş almaktadır. Aynı dönemde Türk-İş'in yaptığı yoksulluk sınırı tespiti 1.861 YTL'dir. Komprador patron-ağalar emperyalist efendileriyle elbirliği içerisinde emekçi halkımızın kanına ekmeğini doğruyor. İşçi, köylü, kent küçük burjuvazisi hep aynı yoksulluğu yaşıyor. Kamu çalışanlarının bu ezici çoğunluğu da emekçi sınıf ve katmanlar gibi yoksuldur, fakirdir. Bu katman kamu çalışanları içerisinde emekçi tabakayı oluşturmaktadır. Kamu emekçileri dışında kalan ve iş koşullarıyla, konumları ve girmiş oldukları ilişkileriyle emekçi değil doğrudan ya da dolaylı olarak egemen bürokrasi, sömürücü sınıf içerisinde dirler.

"Emekçi" kavramıyla karşılanan ekonomik bir katman, karşıtıyla birbirini var eden, üreten bir sınıf elbette yok. Geçimlik üretim yapan küçük köylü, topraksız (yarıcı, ortakçı vb.) köylü, mevsimlik tarım işçisi, kendi işgücünü sermayeye dönuşen işçi gibi kendisinin ve ailesinin geçiminin sağlanmasında işgücünün başat olduğu, toplumun ezilen, sömürülen sınıf ve tabakaları içermektedir "emekçi" kavramı.

Alt gelirli kamu çalışanları geçimlerini işgücü karşılığında devletten aldıkları maaşla sağlamaktadır. Esasen işgücü dışında mülksüzdürler. Geçim araçlarına sahip olmadıkları için işgücünün kullanımını belli bir maaş karşılığı satmışlardır. İşgücünün değeri (ya da maaşları), elbette kendisini yeniden üretmesi için gerek-

li geçim araçlarının değerine göre belirlenmiştir. Bu özellikleriyle iş sürecine bir bakıma özgür emekçi (her iki anlamda özgür, yani hem üretim araçlarından kopmuşlardır, geçim araçlarına sahip değiller; hem de kişisel bağımlılık içerisinde olmayıp iş güçlerinin sahibidirler.) olarak girerler.

Burada bir anti parantez açıp şu kaydı düşmeliyiz: Ülkemiz nüfusunun 1/3'ü köylerde feodal, yarı-feodal üretim ilişkileri içerisinde yaşamaktadır. Ülkemizde tarımsal üretim, kapitalizmin kendisi olan ücretli emek ve sermaye ilişkisi üzerinde gerçekleşmemektedir. Kapitalist tarımın genel dinamiği ve karakteri olan toprak rantı, ülkemiz tarımında söz edilemeyecek düzeydedir. Köylü-toprak ağası ilişkisi, ağırlıklı olarak ise geçimlik üretime dayalı küçük köylü tarımı söz konusudur. Kırların, feodal, yarı-feodal üretim biçimi bütünden kopmuş, kendi doğal ekonomisine hapsedilmiş gibi değildir, olamaz da. Sadece Pazar ilişkileri bakımından değil demografik olarak da bir kır-kent diyalektiği söz konusudur. Bunun bir sonucu olarak da kent yaşamının, daha da daraltırsak işçi ve kamu emekçilerinin (bütünüyle olmasa bile) kır iktisadiyla ilişkisidir. Unutulmasın ki daha 10-15 yıl öncesine kadar ülkenin çoğunluğu kırlarda yaşıyordu, yani geçimlerini ücretli emek sermaye ilişkisi dışında gerçekleştiriyorlardı. Bu kuşaklar boyu (ve halen) feodal, yarı-feodal köy ekonomisi ve ilişkisi

içerisinde bulunmak demektir. Oysa aynı durum kentler için söz konusu değildir. Türkiye’de baba-dededen beri işçi olan sayı son derece sınırlıdır; yarı-feodal ekonomik yapının bu bazı sonuçları, kamu emekçileri ve işçilerini şu ya da bu ölçüde kırlarla sosyo-ekonomik ilişkiye, küçük köylünün üretim araçlarıyla (geçim araçlarıyla) bağlantısına götürür. Kamu emekçilerinin sınıfsal konumunu değilse bile diğer sosyo-ekonomik, politik yaşamını etkileyen, etkileyecek olan bu gerçeğe kısmen d olsa işaret etmek durumdaydık. Şimdi konumuzu kaldığı yerden devam ettirebiliriz.

Kamu emekçilerinin iş sürecine kendi cep-helerinden özgür emekçi olarak girmeleri ve iş içerisindeki emekçi konumları nedeniyle, bu kesim işçi sınıfı içerisinde değerlendirilemez mi? Ayrıca son 30 yıllık ekonomi politikaların, özelleştirme ve devleti küçültmelerin, hizmetlerde ticarileşmenin ve diğer bir dizi gelişmenin sonucu olarak devlet ve kamu emekçileri arasındaki önceki ilişkinin farklılık yaşaması, kamu emekçilerine işçi niteliği kazandırmaz mı? Bu soruya cevabımız şu nedenlerden dolayı “hayır”dır.

Emperyalist sermayenin uluslararası krizine, sermayenin yeniden yapılanması biçiminde cevap olan neo-liberalizm; kapitalist ülkelerden itibaren uygulanmaya sokulmasına rağmen, sermayenin yeniden üretimine ve onun hareketlerine göre yapılanmış ve egemen bir sosyo-ekonomik, siyasal sistem mevcut olduğu için “yeni ekonomik politikalar” a entegrasyon ve buna tam uyumlu yapılanma meselesi, asıl olarak yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerin gündemine sokuldu.

Ulaşım ve iletişim alanında gelişme muazzam oldu. Emperyalist tekeller için alt-yapı hazırlığı bunlarla sınırlı kalmadı; finans sermayenin değerlendirilmesi için piyasa ve engelsiz hareket koşulları hazırlandı. Maksimum değer transferi için devletin küçültülmesi ve meta üreticiliğinin yani patronluğun patronlara bırakılması, hizmetlerin metalaştırılması vb. gibi iktisadi, sosyal ve siyasal alanda süren bir yapılanma gidildi.

Neo-liberalizmin getirdiği “yenilikleri” ve yol açtığı sonuçları burada özetlememiz mümkün değil, ayrıca şu anki konumuz da değil. Yalnız emperyalizmin yeni ekonomik politikası yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerin yapısında özüne ilişkin değil, ama yüzeysel, derinliksiz, biçimsel anlamda değişiklikler getirdiğini bilmeliyiz. Bunun ötesinde sonuçlar beklemek, sosyo-ekonomik yapıda nitel değişiklikler olduğunu sanmak büyük bir yanılgı olur. Neo-liberal politikaların böyle bir hedefi olmadığı gibi yetenek ve gerçekliği de yoktur. Dolayısıyla üretim ilişkileri ve sınıf yapılanmasında mevcut durum, kendisini ana çizgileriyle korumuştur. Esasında neo-liberal politikalar bağımlı ülkelerde iç dinamikleri kötürümleştiren, felç eden, gelişmeyi prangalayan bir rol oynamıştır; özü budur. Dolayısıyla kamu emekçilerinin sınıf yapısını değiştirecek bir gelişme mevzu bahis dahi olmamıştır.

Kamu emekçilerinin içerisinde bulunduğu iş süreci, bir yanıyla her ne kadar özgür emekçi ve işgücünün satılması biçiminde başlamışsa da, ne bu sürecin karşıt kutbu sermayedir ve ne de kamu emekçisi değer üretimi veya onun gerçekleştirilmesi sürecinin parçasıdır. Bu gerçek dün olduğu gibi bugün de aynen geçerlidir. Peki, durum dünden hiç mi farklı değil? Konu, kamu emekçilerinin sınıf konumuysa evet hiç farkı yoktur. Sağlık, eğitim gibi iş kollarında hizmetlerin fiyatlandırıldığı doğrudur. Fakat bu artı-değer üretme/gerçekleştirme ve dolayısıyla ücretli-işçi-sermaye ilişkilenmesinden çok uzaktır.

Sorunlu ele alışlardan biri: “Teoride Doğru”

Kimi devrimci-demokrat yapı ve çevrelerce, kamu emekçileri işçi sınıfının bir parçası, işçi olarak değerlendiriliyor. MLM sınıf teorisi bu anlayışı bilim dışı görür. Kamu emekçilerini onure etme midir, yoksa işçilere bir güzelleme mi?

Kamu emekçilerine toptan olarak, şıpın işi sınıf değiştiren dostlarımız dışında, bir de, kamu emekçilerinin bazı bölüklerinin değişiklik

yaşadığını, işçi görülmeleri gerektiğini söyleyen dostlarımız var. “Teoride Doğrultu” buna bir örnektir. TD’de “Memurların Sınıfsal konumu ve Emekçi Memur Gerçeği” (TD, Sayı 7, Mayıs/Haziran 2002) başlığıyla yayınlanan yazıyı işçi sınıfını artı-değer üretimi ve gerçekleştirilmesi üzerinden tanımlaması, üretken emeği maddi nesnelere (ve değerlerin) üretilmesiyle sınırlandırmaması, kamu emekçileri sorununa da buradan yaklaşması açısından önemli bulduğumuzu belirtmeliyiz. Yazıya ilişkin olarak TD’nin yapmış olduğu sunumda bu çalışmayla beklenen teorik ihtiyacın karşılanmış olduğu belirtilerek devamında “*oldukça derin sayılabilecek kafa karışıklıklarının söz konusu olduğu bu konu işçi ve memurlar arasında yürütülen devrimci politik çalışmada ciddi yön kaymalarına neden oluyordu*” deniliyor. Yazı incelendiğinde, genel planda bir doğru yerde duruşun olduğunu görüyoruz; işçi ve kamu çalışanları arasındaki ayırım noktasını artı-değer üretimi/gerçekleştirilmesi üzerinden belirlemesi bunu gösteriyor. Fakat “...sosyal devletin tasfiyesi, sosyal, yararlı kamu hizmetlerinin kâr konusu haline getirilmesi”nin genel eğilim haline geldiğini belirterek; “...sağlık, eğitim, bilim emekçileri... yukarıda sayılan nedenlerle işçi konumuna evirilmişlerdir” (Ağd. Sayı 37) diyerek gerçeklerden kopmakta, genel doğruların ortasında kocaman bir gri alan açmaktadır.

“Eğitim, sağlık, bilim vb. alanlarda devlet kâr ve verimliliği esas almaya başlamıştır. Bu nedenle bu alanlarda çalışanlar eskisi gibi ele alınamaz” (ibid) diyor dostlarımız. Böyle bir politikanın olduğu ve belli bir sınırlılık içerisinde uygulandığı doğrudur. Sağlık ve eğitim alanıyla ilgili, “devletin sırtında bir yük” olduğu ve bundan kurtulup bu alanın bütünüyle sermayeye terk edilmek istendiği, böylesi bir hedefin olduğu sır değildir. Lakin konuştuğumuz kamu emekçilerinin 1/3’ünü oluşturan, sağlık ve eğitim emekçilerinin artı-değer ürettikleri/gerçekleştirdikleri dolayısıyla, buraya yatırılan sermayeyi büyüttükleri iddiasıdır. Dostlarımız herhangi bir veri sunmamışlar, örneğin eğitim alanında devletin kâra geçtiğine nasıl inanalım? Bura-

da çalışan emekçilerle devlet arasında artı-değer üretimine dönük bir ilişki mi kurulmuş? Bu alanda iş sürecinde artı-değerin üretimi/gerçekleşmesi nasıl oluyor? Devlet okullarına giden yüz binlerce öğrenciden alınan eğitim harçları ne kadardır? Değişen ve değişmeyen sermaye değerlerin tutarıyla yaratılan değer ilişkisi nasıldır? vs. vs. Benzer soruları sağlık alanına da yöneltebiliriz. Ve bu soruların cevapları dostlarımızın görüşlerini doğrulamaktan uzaktır.

Kârlılık derecesine göre sermaye, birçok yere el atıyor. Daha önce devletin işlettiği, yüklendiği işler sermayeye devredildi. Kimi iş kollarındaki kamu emekçilerinin örneğin ulaşım alanındaki kamu emekçilerinin durumunun ayrıca değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu alanlarda artı-değer üretilmekte/gerçekleştirilmektedir. Otoyollar, köprüler buradaki turnikelerde çalışan emekçiler, artı-değerin gerçekleşmesi sürecinin parçasıdır. Fakat eğitim ve sağlık alanı şu dönemde henüz artı-değer üreten, gerçekleştiren iş alanı durumunda değildir.

TD’nin sözünü ettiği alanlardaki emekçilerin, işçileştiği görüşü gerçeğe rağmen oluşturulmuş, zorlama, aşırı abartılı bir görüştür. Genel çizgilerde yakaladığı doğru halkayı zayıflatan, zaafa uğratan bu anlayış, iddia edildiği gibi perspektifiyle berraklığa değil tutarsızlık ve muğlâklığa götürür.

TD’nin aynı yazıda ele aldığı sorunlardan biri de “kamu emekçileri” kavramı yerine “emekçi memurlar”ı neden tercih ettiğini vb. açıklıyor. İlginç olan “kamu emekçileri” kavramının reddine dönük sunulan nedenlerin (gerekçelerin) tümünün “emekçi memur” kavramı içinde geçerli olduğudur. Biz yapılan değerlendirmeyi elbette yanlış görüyoruz. Şimdilik bu kadar deyip TD’nin sözünü ettiğimiz yazıyla ilgili yazacaklarımıza nokta koyuyoruz.

Tayin edici olan iş sürecinin kuruluşudur

Bu başlığı şundan dolayı atma gereği duyduk: Aynı iş gerçekleştirilmesine rağmen sınıf-

PARTİZAN 67

sal köken farklılaşabilir, örneğin devlet okullarındaki öğretmenler kamu emekçisi iken özel okullardaki emekçi öğretmenler işçi konumundadır. Keza devlet hastanelerindeki sağlık emekçileri ile özel sağlık kuruluşlarındaki sağlık emekçilerinin sınıfsal durumları da aynı farklılığı taşıyor. Yazı boyunca sorun etraflıca işlendiği için burada ayrıca açmayacağız. Şu vurguyu yapıp başlığı kapatalım.

Özel okul, özel dershaneler, özel hastane ve sağlık kuruluşları sermaye sınıfı tarafından özellikle kâr etmek için işletilmektedir. Sağlık ve eğitim emekçileriyle sermaye arasında kurulan üretim ilişkisi artı-değer üreten/gerçekleştiren bir ilişkidir. Bu işyerlerindeki sağlık ve eğitim emekçilerinin gerekli-emek zamanı dışında patronlarca gasp edilen artı-emek zamanları ve bu sürede yarattıkları/gerçekleştirme sürecinde buldukları artı-değerleri söz konusudur.

İş süreci burada bütün yönleriyle kapitalist karakterdedir. Kapitalist ülkelerde sermayenin bu işkollarına el atması 19. yüzyıl ve öncesine dayanır, ülkemizde ve benzer yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde ise genel olarak 20. yüzyılın son çeyreğine rastlar. Yani diyeceğimiz bu kârlılık alanında sermaye emekçi öğretmenin, emekçi doktor ve hemşirenin işgücünü sermayesini büyötmek üzere satın alıyor, bu emekçilerin üretken iş süreçlerinin sonunda sermaye kendisini büyötmüş olarak, yeniden üretmiş olarak çıkmaktadır. Ve bu böyle devam eder.

Lonca sistemi içerisinde yer alan kalfa ve çırak ve usta neden işçi değildi? Ayakkabı loncasındaki çalışanla ayakkabı manifaktüründe çalışan arasındaki fark nereden geliyordu? Soruların cevabı biliniyor, lonca ve manifaktürde iş sürecinin kuruluş amacı farklıydı. Biri esas olarak kullanım değeri üretmek için üretti diğeri mübadele değeri için; biri basit üretim yapardı diğeri artı-değer için genişletilmiş yeniden üretim vs. vs. Sonuçta aynı işi yapanlar farklı üretim ilişkisi içerisinde yer aldıkları için sınıf konumları da farklılaşmıştır. Lonca çalış-

nı manifaktür üretime dâhil olduğu andan itibaren işçi kimliğini kazanmıştır.

Günümüzde eğitim ve sağlıktaki kamu emekçisi için de bu durum geçerlidir. Artı-değer üreten iş sürecine dâhil olduğu andan itibaren o eğitimci işçi, sağlıkçı işçidir.

Yakın zamanda Tez Koop-İş'in Danıştay'da süren bir dosyası sonuçlandı. Bir özel okulda görev yapan öğretmenler bu işçi sendikası tarafından örgütleniyor, işverenin itirazı üzerine iş mahkemesine ve nihayetinde Danıştay'a kadar gidiyor. Danıştay kararı Tez Koop-İş'in lehine verdi. Buna göre özel okuldaki öğretmenler işçi sendikasında örgütlenbilirdi. Biz elbette burjuva hukuku referans almıyoruz. Onun 657'sine bağlı olarak kamu emekçilerini tanımlamayız. Tek referansımız MLM sınıf tahlilidir. Özel okullar, dershaneler, hastaneler, sağlık kuruluşları, yaşlı yurtları gibi yerlerde bir örgütlenme sorunu daha doğrusu bir örgütsüzlük durumu olduğu biliniyor. Tez Koop-İş'in örneği olmasaydı bile vakit geçirmeksizin saydığımız iş yerlerinde bulunan eğitim, sağlık emekçilerinin işçi sendikalarında örgütlenmesine gidilmeli, koşullar zorlanmalıdır.

Kapitalist emperyalizmin bu defa ki işi zor, züccaciye dükkânına girmiş fil gibi her hareketi kırmaya, yıkmaya yol açıyor. Kısırılmış durumdadır. Can alıcı darbeleri ancak karşıtı olan sınıflar vurabilir, bu yüzden öncelikle ve ağırlıklı olarak bu sınıfların gardını bozmaya, düşürmeye çalışıyor, pusulası şaşan, sınıf rotası bozulan bir hareketin enerjisi hava-cıva olmuş demektir. İdeolojik, politik donanıma duyulan ihtiyaç çok daha büyümüştür. Suları bulandırıp, bulanık suda balık avlamaya çalışan (yüzündeki) özgürlükçü demokrat, liberal sol, çağdaş sol (makyajı kazıdığı anda altından en diktatör, en gerici, en ilkel bir öz çıkan) kesimlere karşı amansız olmamız, bunun dışında kimi dostlarımızdaki ideolojik, politik zafiyetlere karşı uyarıcı olmamız kaçınılmazdır. Görevimizi gerçekleştirmeye devam edeceğiz.

Teori Politika'ya Yanıt

Partizan'ın 65. sayısında yayımlanan ve amacı Ulusal Sorun konusunda Yürüyüş'ü eleştiren Atılım'ın hatalarını açığa çıkartıp UKKTH konusunda kimi doğru fikir ve ilkeleri tekrarlamak ve aynı zamanda çarpıtmaları veya doğruyu gizleme çabalarını bertaraf etmek olan yazımız Teori ve Politika dergisinin 46. sayısında Serhat Yıldırım tarafından kısa bir yazıyla eleştirilmiş bulunmaktadır.

PARTİZAN 67

Partizan'ın 65. sayısında yayımlanan ve amacı Ulusal Sorun konusunda Yürüyüş'ü eleştiren Atılım'ın hatalarını açığa çıkartıp UKKTH konusunda kimi doğru fikir ve ilkelere tekrarlamak ve aynı zamanda çarpıtmaları veya doğruyu gizleme çabalarını bertaraf etmek olan yazımız Teori ve Politika dergisinin 46. sayısında Serhat Yıldırım tarafından kısa bir yazıyla eleştirilmiş bulunmaktadır.

Yazıyı okuyunca, bizlerin önemli bir sorununun da karşımızdakilerin bazı kavramların önemini anlamamalarını ihmal etmemiz olduğuna inandık. Nihayetinde biliyoruz ki, kavramlar oluş biçimlerinden ayrı olarak idrak edilmeleriyle de tartışma konusu olabilmektedir. Bizim olmazsa olmaz veya çok önem atfettiğimiz bir kavram bir başkası tarafından hiç hem de hiç önemsenmeyebilmektedir. Kuşkusuz bu ideolojik duruştan ötürüdür. Bir kavramı olduğundan farklı anlamak, ihmal etmek, görmezden gelmek ideolojik bir tercihtir. Karşımıza geçerek eleştirilerini sakınmayan Serhat Yıldırım da tercihi doğrultusunda hareket etmiş. Açıkçası bizler yazarken bu tercihleri biraz daha önemsemeliyiz herhalde!

Serhat Yıldırım'ın yazısını okuyanlar ve aynı zamanda Partizan'daki yazıdan haberdar olanlar, eğer dikkatli okuyucularsa bu yanıtın pek de gerekli olmadığına karar vermiş olabilirler. Ancak unutulmamalı ki yanıtlanmayan her eleştiri gereğinden/değerinden daha çok itibar görme olasılığına sahip olur. Ne yazık ki Serhat Yıldırım imzalı yazı bunu en geri düzeyde olsa da hak etmiyor!

Serhat Yıldırım kısa eleştiri yazısında ele alabileceğimiz düzeyde üç eleştiri yapıyor:

1- "Demek ki Partizan yazarı Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkını her koşulda savunmamaktadır." (Sf: 194-195)

2- "Partizan yazarı gerek Atılım'ı gerek Yürüyüş'ü eleştirirken bazen Yürüyüş ile aynı argümanlardan hareket etmektedir ve aynı kavramlar üzerinden 'işçi ve emekçilerin arasına ulusal çitler çekmek' gibi saptamalarla Atılım'ı eleştirmektedir." (Sf: 195)

3- "Durum böyle iken, Partizan yazarı,

Barzani yönetimine ilişkin, AB ve ABD tarafından desteklendiği gerekçesi ile Kaypakkaya'nın görüşlerinin ve tutumunun tam tersini salık vermektedir." (Sf: 198)

Birinci eleştiriye kaynak olarak söz konusu yazıdan şu alıntılar yapıyor Serhat Yıldırım: "Her koşulda Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nı savunmak komünist olmanın bir gereğidir. Ancak bu, her koşulda ulusların ayrı bir devlet kurmasını savunmak değildir."

"Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nı ayrı bir devlet kurmak biçiminde formüle etmek düpedüz burjuva çıkarılara göre davranmaktır."

"(İ)şçi ve emekçiler arasına ulusal çitler çekmek komünistlerin savunacağı bir yaklaşım olamaz."

Bu alıntılardan Partizan'ın UKKTH'nı koşullu savunduğunu çıkararak Serhat Yıldırım Kaypakkaya'nın ise koşul öne sürmeyen tavrını açıklamak için şunları yazmış:

"Kaypakkaya, ulusal sorun ile ilgili yazısının bütün bölümlerinde 'kendi kaderini tayin hakkı' ile 'ayrı devlet kurma hakkı'nı sürekli birlikte kullanmaktadır. Onun, kendi kaderini tayin hakkı ibaresinden ayrı devlet kurma hakkından başka bir şey anlamadığı belirsizliklere yer vermeyecek kadar açıktır." (Sf: 195-196) Çok doğru!

Biz başka bir alıntıyla Kaypakkaya'nın Serhat Yıldırım tarafından anlaşılmayan yaklaşımını tamamlayalım:

" 'Kendi kaderini tayin' ile 'kendi kaderini tayin hakkı' farklı şeylerdir. 'Kendi kaderini tayin hakkı' veya 'kendi kaderini tayin etme' **ayrılma, bir devlet kurma** anlamına gelir. Oysa 'kendi kaderini tayin hakkı' biraz önce de işaret ettiğimiz gibi **ayrılma hakkı**, ayrı bir **devlet kurma hakkı** anlamına gelir. Komünistlerin her şart altında ve kayıtsız şartsız savundukları şey, 'kendi kaderini tayin hakkı' yani ayrı bir devlet kurma **hakkı**'dır. 'Kendi kaderini tayin hakkı' ile 'kendi kaderini tayin' veya başka bir deyişle 'ayrı bir devlet kurma hakkı' ile 'ayrı bir devlet kurma' asla birbirine karıştırılmamalıdır. Komünistler birincisini her şart altın-

da savundukları halde ikincisini şartlara bağlı olarak savunurlar.” (İ. Kaypakkaya, Seçme Yazılar, Umut Yayıncılık, Sf: 306)

Şimdi dönüp Partizan’daki yazıda güya Kaypakkaya ile çelişen alıntıya bir daha bakalım. “Her koşulda Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı’nı savunmak komünist olmanın bir gereğidir. Ancak bu, her koşulda ulusların ayrı bir devlet kurmasını savunmak değildir.”

Biraz dikkat, tartışmaya en azından bu biçimiyle son verecektir. Partizan’daki yazı Kaypakkaya’nın alıntısını yaptığımız ayrımını vurgulamaktan başka bir şey yapmıyor burada. Kendi Kaderini Tayin Hakkı ile Kendi Kaderini Tayin Etme’nin farklı şeyler olduğunu, birincisinin kayıtsız şartsız savunulduğunu, ikincisinin ise şartlara bağlı olarak savunulabileceğini söylüyoruz.

Serhat Yıldırım tam burada apaçık “hak” kavramını görmüyor. “Hak sahibi olmak” ile “hakkını kullanmak” gibi bir ayrımı anlamıyor!

Bu, pek sık karşılaştığımız bir anlamazlıktır. Bu anlamama nedeniyle haksız eleştirilere maruz kaldığımız olmuştur! Serhat Yıldırım’a tavsiyemiz yaşadığımız anlamamanın ötesinde ideolojik bir problem olduğunu düşünmesidir.

“Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” ilkesi, içinde taşıdığı “hak” kavramıyla anlaşılmadığında, çözümlenmediğinde gerçekten sorunlu olmaktadır... Belki de bu nedenle Kaypakkaya yoldaş ve onun ilham aldığı, referans kabul ettiği ustalar bu ifadeye daima

önem verme gereği duydu- lar!... “Hak” kavramını bir şekilde vurguladılar. Oysa biz yazarken onlar gibi vurgu yapma gereği duymamışız; en azından boldlayabilirdik, değil mi?

Ulusların Kendi Kaderini Tayini, ulusların ayrı devlet kurmasıdır. Söz konusu ilke de tüm ulusların eşitliğinden yola çıkarak bunun tüm ulusların hakkı olduğunu belirtiyor. Bu hakkı hangi yön- de gerçekleştireceğini de sa-

dece, evet sadece ulusun kendi iradesi belirler. Diyebiliriz ki dünyada ne kadar ulus var ise o sayıda devletin de var olma olasılığı vardır. Eğer ulus devlet kurmaya karar verirse hiçbir gücün bunu inkar etmeye, engellemeye “hakkı”, “yetkisi” yoktur. Komünistler bu gibi her müdahalenin açıkça düşmanıdır...

Serhat Yıldırım’ın kabullenemediği nedir? Neyi kabullenemiyor da “hak” kavramını göremeyecek kadar körleşiyor?

Onun kabullenemediği mevcut durumda, bizzat bu hakkın kullanımında veya bu hakkın ayrılma yönünde gerçekleşmesinde Partizan’ın “aykırı” düşünce belirtmesidir. “Aykırı” ifadesini Serhat Yıldırım’a uymama anlamında kullanıyoruz. Kaypakkaya da zamanında görüşünü bu yönde belirlemiştir. Ancak gene de hangi durumda ayrılma kararını destekleyeceklerini de tüm açıklığıyla anlatmıştır... Ondan önce Serhat ve benzeri arkadaşların anlamama ihtimallerine dayanarak bir açıklama daha yapalım; önceki yazıda yaptığımız gibi: Ayrı devlet kurma kararı ulusun iradesi olduğu durumda komünistlerin bu kararın uygulanmasına hiçbir itirazı olamaz! Desteklememek onu engellemek anlamına gelmez/getirilemez!

Partizan, Kaypakkaya ve tüm komünistler UKKTH’nin kayıtsız şartsız savunucusu olmuşlardır. Buna karşın Partizan, Kaypakkaya ve tüm komünistler kendi devletini kurmaya şartlı yaklaşmışlardır. Çünkü bu konuda so-

PARTİZAN 67

mut şartların incelenmesini ve özellikle ezilen ulusun işçi ve emekçilerinin kurtuluş sürecinin bundan nasıl etkileneceğini açığa çıkarmayı gerekli görmüşlerdir.

Serhat Yıldırım ve benzerlerinin, bu tutum UKKTH'na şart koşma olarak yorumlaması bir tür cehalettir. Komünistler UKKTH'nı "ille de ayrılık", "ille de ayrı devlet kurma" olarak görenleri eleştirmektedir. Gene UKKTH'nı "ayrı bir devlet kurma hakkı" olarak görmeyenleri de eleştirmiştir. Partizan da Kaypakkaya gibi UKKTH'nın ille de devlet kurmak olmadığını savunmaktadır. UKKTH devlet kurma hakkıdır. Bu hakkın devlet kurmak biçiminde tecelli edip etmeyeceğine sadece ama sadece ulus karar verebilecektir. Devlet kurmanın sonuçlarından tümüyle bağımsız olarak bu yaklaşım ulusların eşitliğinin kabulüdür. Kimilerinin devlet kurmanın proletaryanın veya bölge halklarının çıkarına uygun olmayabileceği ve bu nedenle de bu hakkın "görece" kısıtlanması gerektiğine ilişkin fikirleri asla savunulabilir değildir. Partizan bu gibi "imtiyaz"lara, ulusların eşitliğini bozan yaklaşımlara, bir ulusun kendi kaderini tayin etme hakkını başka ulusların veya sınıfların veya başka herhangi "önemli" bir unsurun çıkarına endeksleyen duruşlara karşıdır. Partizan, eğer bir ulus kendi devletini kurmaya karar vermişse buna karşı durmaz. Karşı duranları da en ileri derecede eleştirir, hatta onları baştan "şoven" ilan eder! Mesele, bu konuda nettir...

Peki bu netlik, Partizan'ın bir ulusun kendi kaderini tayin hakkı hususunda ayrı bir devlet kurma hakkını kullanmamasını, yani kendi devletini kurmamasını ve aynı devlet içinde eşit uluslar olarak yaşamayı tercih etmesini propaganda etmesine engel midir? Biz Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ilkesini savunduğumuz halde bu ilkenin bir devamı olarak, onunla çelişmeden "ayrı bir devlet kurma"yı eleştiremez miyiz? Ulusun bu yönde karar kılmasına engel olmamak ile bu yönde karar kılmaması için onu ikna etme çabasında olmak çelişki midir? Bizim kendi fikrimizi sunmamız,

bu yönde politika belirlememiz UKKTH ilkesinin gerçekleşmesi sürecine taş koymak mıdır? Bu anlamda, bu bir koşul mudur?

Açıkça ifade ediyoruz: Hiç de değil!

Serhat Yıldırım çok doğru olarak Kaypakkaya'nın UKKTH ilkesini "ayrı devlet kurma hakkı" ile hep bir arada, aynı anlamda kullandığını açıklıyor. Bu, gerçekten de önemlidir. Zira UKKTH'yi devlet kurmak hakkı olarak görmeyen, devlet kurmayı bu ilkenin dışında konumlandırılanlar çok olmuştur. Kaypakkaya bu konuda pürüzsüz bir tutum olarak en doğru, sağlam tahtaya ayağını güçlü bir şekilde basmıştır. Peki ama Serhat arkadaş gene Kaypakkaya'nın UKKTH ilkesini ille de devlet kurmak olarak yorumlamamak gerektiğine dair görüşünü niye aynı derecede önemsemiyor? Tam da bu noktada "hak" kavramının belirleyici önemini neden yadsıyor?

Demek ki Kaypakkaya da (Partizan'ın, şimdi tam da onun yaptığı gibi) UKKTH'nı ille de ayrı devlet kurmak olarak yorumlamıyor. O UKKTH'nın ayrı devlet kurmak hakkı olduğunu belirtip, bunun ayrı devlet kurma talebi biçiminde belirmesi durumunda komünistlerin desteğinin şartlara bağlı olarak değişeceğini açıklıyor. Ancak her şeye rağmen bu hakkın ulus tarafından kullanılacağını vurgulamayı asla ihmal etmiyor...

Yani komünistlerin her durumda "ayrı devlet kurma" fikrini savunmalarını veya bu yöndeki bir ulus talebini/kararını her durumda desteklemelerini İbrahim Kaypakkaya olumsuzluyor, tartışma konusu yapıp eleştiriyor. İbrahim söz konusu hakkın devlet kurmak biçimindeki tezahürünün desteklenmesi için "şart" koşuyor; biz bu hakkın gerçekleşmesine şartlı yaklaşmayız ama gene aynı hakkın gerçekleşmesine destek olmamız için bir şartımız vardır, diyor! Burada mesele, komünistlerin ulusun iradesinin gerçekleşmesine koşulsuz sahip çıkarken, bu gerçekleşmeye destek olmaya koşulla yaklaşım göstermeleri arasındaki farkı kavramaktır!

Bilinen bariz örnek boşanma hakkıdır. "Boşanma hakkı her şart altında ve kayıtsız şartsız

savunulduğu halde, bizzat boşanma meselesi, bilindiği gibi bazı şartlarda savunulur, bazı şartlarda ise savunulmaz.” (Age, Sf: 306)

Mesele öz olarak budur Serhat Yıldırım arkadaş. Partizan UKKTH ilkesini savunmak için aynı Kaypakkaya gibi bir şart öne sürmüyor. Ama bu hakkın ayrı bir devlet kurma biçimindeki tecellisine destek olmak konusunda gene İbrahim Kaypakkaya gibi şart koşuyor. Destek olmaya şart koşarken de ulusun ayrı devlet kurmasına engel olabilecek hiçbir gerekçeyi de kabul etmiyor...

Serhat Yıldırım'ın “devlet kurmak” ile “devlet kurma hakkı” arasındaki ayrım üzerine düşünmesi gerekir. Ayrıca hangi durumda komünistlerin “devlet kurma”ya destek verecekleri üzerine de düşünülmelidir. Nihayet Serhat Yıldırım “hak” kavramını idrak edememesi üzerine de özenle kafa yormalıdır. Unutmamalı ki açık, ortada olan bir şeyi görememek ideolojik probleme işarettir. Serhat Yıldırım ezilen ulusun burjuvazisi ile arasındaki bağı sorgulamalıdır...

Bu konu birinci hesaplaşmamızdı. Şimdi de ikincisine geçelim.

Serhat yıldırım kullandığımız kavramların ve argümanların şoven tutuma sahip Yürüyüş ile aynı olduğunu belirtiyor ve bu durumu eleştiriyor. Verdiği örnek de “işçi ve emekçi-

lerin arasına ulusal çitler çekmek” ifadesi!

İlk önce kullanılan argümanın veya kavramın Kaypakkaya'da, Stalin'de ve Lenin'de bulunduğunu belirtelim. Yani bu ve benzeri argümanlar biz ve Yürüyüş'ün ortak argümanı olmaktan çok komünistlerin argümanıdır. Eminiz ki bu argümanları eleştirdiğimiz Atılım da kullanmaktadır. Biz İbrahim'den bir alıntı yaparak bu faslı hiç uzatmayalım; zira çok iyi bilindiğinden kuşkumuz yok bu kavramların/argümanların kullanıldığını!

“... milli azınlığın burjuva ve toprak ağalarının milliyetçi emelleriyle de mücadele edilmese, bu kez bir başka milliyetçilik, Kürt milliyetçiliği güçlendirilir; Kürt proletaryasının sınıf bilinci, burjuva milliyetçiliğinin sisleriyle karartılır; Kürt işçileri ve köylüleri milliyetçiliğinin kucağına itilir; Kürt işçi ve emekçileriyle Türk işçi ve emekçileri arasındaki birlik ve dayanışma baltalanır.” (Age, Sf: 295)

Sanırsız Serhat Yıldırım bu konuda Kaypakkaya ile hesaplaşmamız gerektiğinde ısrar etmez...

Bu pek de önemli olmayan faslı kapatalım.

Bundan önemlisi Serhat Yıldırım'ın bu argümana/kavrama neden tepki duyduğudur, neden bu argüman/kavramdan kaygı duymaktadır. Eğer o bir devrimci ise, komünist fikirleri benimsiyorsa ya da en azından bizleri komünist fikirlerle uyuşmamız nedeniyle eleştiriyor tabi tutuyorsa bu tepkisi, kaygısı anlamsızdır!

İşçi ve emekçilerin birliği ve dayanışmasını merkezde tutmak, olaylara, olgulara bu merkezden bakmak eleştirinin aksine temel duruşumuz olmalıdır. Yürüyüş bu argümanı/kavramı şovenizme alet ettiğinde biz bunlardan vazgeçmeyi mi benimseyeceğiz? Olur mu öyle şey. Yürüyüş'ü gene aynı argümanları/kavramları doğru ve yerinde kullanarak eleştiririz, o kadar!

Belli ki Serhat Yıldırım daha çok Atılım'ı eleştirmemizi sindirememiş. Evet, daha çok Atılım'ı eleştirdik. Bunun nedeni Atılım'ın Yürüyüş'ü eleştirmiş olmasıdır. Biz eleştirinin doğru yapılması gereğinden hareket ettik. Aksi durumda hem şoven fikirler kendilerine gelişim alanı bulur hem de ezilen ulus milliyetçiliği! Yürüyüş ile hemfikir olduğumuz konu "ortak mücadeledir". Ancak bu ulusal sorunun can alıcı yanı değildir. Asıl can alıcı mesele UKKTH'dir. Bu konuda ise Yürüyüş ile ortaklığımız sınırlıdır; hatta esasen ortak değiliz. Serhat Yıldırım'ın kaygısı anlamsız, üstüne vazife olmayan bir kaygıdır! O, ezilen ulus milliyetçiliği karşısındaki boynu büküklüğüne çare aramalıdır önce; böyle gereksiz kaygılarla "işçi ve emekçiler arasına ulusal çitler çekmek" gibi çok temel bir önermeyi küçümsememelidir!

Şimdi de üçüncü hesaplasmaya açıklık getiririm.

Serhat Yıldırım bu kez daha olmadık bir hareket tarzı izlemiştir: Barzani yönetimine ilişkin, emperyalistlerin desteği olduğundan Kaypakkaya'nın görüşlerinin ve tutumunun tam tersini salık verdiğimizizi iddia ediyor.

Bu çok garip bir iddia! Serhat Yıldırım'ın okuduğunu anlamama sorunu yaşadığına yukarıda dikkat çektik. Buna güçlü önyargılarla hareket ettiğinden olmadık şeyler üretmeyi de eklemeliyiz!

"Ulusal baskının sosyal tabanı burjuvazidir, ülkemizde de burjuvazinin siyasi bakımdan en geri kesimleri ve feodal artıklardır, emperyalizm değildir. Ancak emperyalizm dışsal bir güç olarak genellikle ezen ulus milliyetçiliğini (desteklediği halde ezilen ulus milliyetçiliğini) de destekleyebilir. Rus Sosyal Emperyalizm

mi'nin bu yönde epey politikası olmuştur. Son zamanlarda Ortadoğu'da, Balkanlar'da küçük devletler kurulmasını teşvik eden ABD ve AB politikaları bu yönde yaklaşımlar göstermektedir. Bosna-Hersek, Kosova, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi..." (alıntıda paranteze konan kısım dergide yer almamıştır. Bir dizgi hatasından ileri gelmiştir –yn) (Syf: 23)

Serhat Yıldırım'ın Partizan'ı "Barzani yönetimine ilişkin (...) Kaypakkaya'nın görüşlerinin ve tutumunun tam tersini salık ver..." diye iddia ettiği bölüm bundan ibarettir. Okuyan herkes burada Serhat Yıldırım'ın iddia ettiği "salık verme"nin olmadığını görür. Burada Partizan ulusal baskıyı dışsal bir olgu olarak değerlendirip ülke egemen sınıflarını temize çıkaran Yürüyüş'e açmazını gösteriyor; çünkü bu yaklaşım emperyalizmin yer yer ezilen ulus milliyetçiliğini de desteklediğini kavrayamaz!

Bununla yetinmeyelim ve Serhat Yıldırım'ın olası merakını da giderelim: Peki Partizan Barzani yönetimi için ne diyor?

Partizan Barzani yönetimini desteklemiyor! Ama bunun nedeni emperyalizm desteği değil. Partizan Barzani yönetimi özgülünde Irak'taki Kürt Ulusal Mücadelesi'nin gerilediğini görür ve mevcut yönetimi eleştirir. Ama bunun nedeni de emperyalizmin desteği değildir. Partizan her şeye rağmen mevcut bölge yönetimini Irak Kürt ulusunun iradesi kabul eder ve onun üzerindeki her türden ulusal baskıyı da eleştirir. Bunun nedeni de emperyalizmin verdiği destek olamaz! Kısacası Partizan Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin varlığını UKKTH'nin bir gerçekleşmesi olarak görmemekle beraber ona yönelen ulusal nitelikteki baskıların karşısındadır.

Bu Serhat Yıldırım'ın yanıtını aradığı tutum olsa gerek.

Ancak bu belirleme ile yetinmeyelim, onun canını sıkacak tutumu da açıklayalım:

Irak'ta Kürt ulusu "Kendi Kaderini Tayin Hakkını" elde edememiştir. Herkes bilmektedir ki ne BAAS rejimi ne de şimdiki işgal yönetimi bir Kürt devleti kurulmasına rıza göstermemişlerdir. Dün olduğu gibi bugün de

bölgedeki tüm gericilik bu hakka kesinkes karşıdır. Mevcut Kürt yönetimi de bu hakkın çiğnenmesine (en azından şimdilik) razı olmuştur! Dolayısıyla Barzani yönetimi özgülünde savunulacak bir “ulusun kendi kaderini tayin hakkı” yoktur. Biz bu hakkı bu yönetim için değil ama ona da karşı olmayı göze alarak tüm Kürt ulusları için savunmaya devam ediyoruz! UKKTH ilkesini reddeden bir irade emperyalizmin desteğini aldığı için değil, bu ilkeyi reddettiği için eleştirilmelidir. Bu tutum aynı zamanda Kürt ulusunun kendi geleceğini tayin etme özgürlüğünün onu yönetenlere karşı da savunulmasıdır.

Serhat Yıldırım iddiasının temelsizliğine dair kendini bir kez daha sorgulamalıdır. Bununla beraber Irak Bölgesel Kürt Yönetiminin varlığını UKKTH çerçevesinde çözümlenmeye tabi tutmalıdır. Irak ulusunun henüz “Kendi Kaderini Tayin Hakkı”nın çiğnenmekte olduğu görmelidir. Partizan mevcut Kürt yönetimi üzerindeki her türden dış baskıya karşı dururken onun UKKTH’ni Irak Kürt ulusu özgülünde rafa kaldırmayı kabul etmiş olmasını da eleştirmektedir. Mevcut yönetimin ulusal baskılara boyun eğmesini onun geriliği olarak açıklamaktadır...

Son bölümde ise mevcut durumda Türkiye’de Kürt ulusunun Kendi Kaderini Tayin Hakkı’nı hangi yönde kullanması gerektiğine dair görüşü(müzü) irdeleyelim.

“Partizan yazarı, ‘işçi ve emekçiler arasında ulusal çitler çekmemek’ onların mücadelede bütünlüğü ve birliğini savunmak adına Kürt hareketinin ayrılma talebine karşı çıkmaktadır.” (Sf: 196- T ve P)

Serhat Yıldırım Partizan adına yanıt oluştururken olguyu karikatürize etmektedir. Partizan yukarıdaki gibi bir yanıt oluşturmamıştır. Evet Partizan Kürt ulusunun “kendi kaderini tayin hakkı”nı savunduğu halde, onun “kendi kaderini tayin etmesini, yani ‘kendi devletini kurmasını’ proletaryanın sınıf çıkarlarına uygun görmediğini açıklamaktadır. Partizan meseleye devrimin gelişimine etkileri merkezli bakar ve ona göre olası ayrılma talebine des-

teğini açıklar... Serhat Yıldırım “işçi ve emekçilerin birliği” adına Kürt hareketinin ayrılma talebine karşı çıktığını, iddia ediyor! Bu onun kendi yakıştırmasıdır. Üstelik eleştirdiği yazıda, her ne olursa olsun ulusun vereceğe kararın geçerliliğini teyit eden yaklaşımı da görmezden gelip “Oysa Partizan yazarının, ‘işçilerin ve emekçilerin birliği’ gibi sebeplerle, Kürt ulusu adına ayrılmama kararını çoktan vermiş olduğu anlaşılmaktadır.” (Sf: 197) diyebiliyor. Aksine, Partizan çok açık olarak böylesi bir tutumu mahkum ediyor: “... Elbette ulusal burjuvazinin belirlediği bir ulusal iradeye de, eleştiri hakkı olmakla beraber karşı durmak, onun gerçekleşmesine engel olmak komünist bir tutum olamaz; olsa olsa ezen ulus milliyetçiliğinin devrimci kılıf giymiş hali olur.” (Partizan 65, Sf: 20-21)

Sanırız durum açık ve nettir.

Halihazırda Kürt ulusal hareketinin bir ayrılma talebi olmadığından ve halen devrimin gelişimi ayrılma ile beraber ileri seviyelere çıkmayacağından Partizan Kürt ulusunun ayrılması yönündeki politikaları eleştirmektedir!

Serhat Yıldırım daha 1972’de Kaypakka-ya’nın ayrı devlet kurmaya hangi durumda destek olunacağını açıkladığını ama Partizan’ın bugün bile ayrı devlet kurmaya olumlu yaklaşmadığını anlatıyor! Bu garip bir yaklaşım. Oysa Serhat Yıldırım’ın bugün ayrı devlet kurmanın neden doğru politika olduğunu açıklamaları gerekirdi. Kaypakka-ya’nın belirlediği kıstasın geçerliliğini ortaya koymalıydı! Ancak hayır, o koşullardan bağımsız “ayrı devlet kurma”ya destek olmamız gerektiğini düşünüyor. Yani ille de boşansınlar diyor! Kaypakka-ya’dan yola çıktığını iddia eden Serhat Yıldırım onun yanından bile geçmiyor!

Partizan objektif şartlardan yola çıkarak “ayrı devlet kurma”nın devrimi ilerletmeyeceğini savunuyor. Bırakalım ayrı devlet kurmanın Kürt halkının kurtuluşunu hızlandıracağını tartışmayı, halihazırda ayrı devlet kurmanın koşulları da oluşmamıştır. Kürt ulusu, onun siyasal örgütleri, belki de en önemlisi PKK da ayrı bir devlet kurma yönünde ilerlemiyor. Ayrı bir devlet kurmanın ciddi bir olasılık olmadığı

PARTİZAN 67

koşullarda komünistler nasıl olur da Kürt ulusunu “ayrı bir devlet kurma”ları yönünde destekleyebilir ki? Halihazırda bırakalım bu konuda destek olma tartışmalarını belki de Kürt ulusunu yaratılan “yeni paradigmalara”ın etkisinden koparmaya dönük olarak Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı ilkesi hakkında aydınlatmak gerektiği ilkesinin gayri eskidiğini ve geçerli olmaktan çıktığını iddia ediyorlar! Buna düne kadar “ayrı devlet kurma” yönünde mücadele eden örgütler, liderler de dahildir. Kuşkusuz bu ilkeyi “ille de ayrı devlet kurmak” biçiminde yorumlayanların başarı şanslarının ortadan kalktığını düşündüklerinde varacakları sonuç bu olacaktır!

Şimdi soralım Serhat Yıldırım hangi somut koşuldan hareketle ve talebe dayanarak “ayrı devlet kurma”ya destek olmak gerekiyor. Ayır bir devlet kurma yönelimi mi var göremediğimiz? Ayır bir devlet kurmanın Kürt halkının çıkarına olup olmayacağına karar vermek için ilkin ayrı bir devlet kurmanın şartlarının oluşması gerekmez mi? Bunun için de en azından bu yönde bir irade gerekmiyor mu?

Açıkçası, eğer şimdi görece güçlü bir ulusal hareket ayrılık yönelimini ortaya koysaydı, Partizan gene bu yönelimi desteklemeyecekti.

Çünkü içinde bulunduğumuz koşullar ayrı bir devlet kurmanın Kürt halkının kurtuluşunu sağlamada ileri derecede bir gelişime neden olmayacağını göstermektedir. Hem yerel gericiğin hem de emperyalist gericiğin olası bir Kürt devletini cendereye alacağını ve Kürt halkının özgürlük mücadelesine darbe vuracağını öngörmek gerçeğe uygundur.

Kürt ulusu/halkı sınıf bilinci bakımından bölgedeki halklardan, Türkiye'deki diğer halk kesimlerinden üstün bir avantaja sahip değildir. Kimileri Kürt halkının ulusal bilincini, bu bilinç odaklı devrimci duruşunu, hareketliliğini hatalı bir biçimde sınıfsal bilinçle karıştırmaktadır. Oysa Kürt ulusu içinde sınıfsal bilincini durumunu araştıran herkes bu hatayı hemen tespit edebilir... O nedenle ayrı bir devlet kurmanın Kürt halkının kurtuluşunu ciddi derecede ileriye taşıyacağını varsaymak yanlış bir yargıdır.

Serhat Yıldırım her defasında Kaypakaya ile hesaplaşmamıza vesile olacak argümanları önümüze koymuşsa da, tüm konularda ya bizi ya da onu yanlış anladığını/kavradığını kabul etmelidir. Kuşkusuz eleştiriye ihtiyacımız var. Eksiğimiz pek fazla. Ancak Serhat Yıldırım henüz o noktalardan çok uzakta durmaktadır!

Mısır Sanatı üzerine...

Buzul çağının bitimiyle, yaklaşık 10.000 yıl önce “kültürel değişim sonucu” Kuzey Afrika’dan Nil Vadisine yerleşenler bugünkü Mısırlıların ataları olmuştur. O zamandan bu yana Mısırlılar Nil’i asla terk etmemişlerdir. Şehirlerini Nil’e göre kurmuşlar, Nil yatak değiştirip onları terk ettiğinde, şehirlerini sırtlanıp Nil’in peşinden gitmişlerdir. Günümüz Venedik’inden çok daha iç içe yaşamışlardır Nil’le.

PARTİZAN 67

Mısır deyince herkesin aklına en az şu üç şey gelir; firavunlar, piramitler ve Nil nehri. Yersiz de değildir bu algılayış. Bu üç şey ve biraz daha fazlası binlerce yıl boyunca Mısır'ı Mısır yapan unsurlar olmuştur.

Buzul çağının bitimiyle, yaklaşık 10.000 yıl önce "kültürel değişim sonucu" Kuzey Afrika'dan Nil Vadisine yerleşenler bugünkü Mısırlıların ataları olmuştur. O zamandan bu yana Mısırlılar Nil'i asla terk etmemişlerdir. Şehirlerini Nil'e göre kurmuşlar, Nil yatak değiştirip onları terk ettiğinde, şehirlerini sırtlanıp Nil'in peşinden gitmişlerdir. Günümüz Venedik'inden çok daha iç içe yaşamışlardır Nil'le. Nil ölçer diye bir sistem kurmuşlar, takvimlerini bu ölçütlere göre örgütlemişlerdir. Nil sadece tarımın ve gündelik ihtiyaçların giderilmesi için bir damar olmamış, aynı zamanda Mısırlıların mitoloji ve dinlerine de konu olmuştur. Ölümsüzlüğü temsil eden tanrı **Osiris** kiskanç kardeşi **Seth** tarafından bir sandığa kilitlendikten sonra Nil'e atılmıştır. Tanrı Osiris ve karısı tanrıça **İsis**'in Horus adında bir çocukları oldu: Söylenceye göre Osiris öte dünyanın, **Horus** ise bu dünyanın temsilcisiydi. Horus, 14 parçaya bölünerek 14 farklı yere gömülen babasının intikamını Seth'ten aldı ve kral oldu. Bu yüzden bütün krallara Horus'a duyulan saygının aynısı duyulmaktaydı. İ.Ö. 3800 yıllarında yaşadığı bilinen ilk Mısır Firavunu Normer'dir. Bu dönem tarımın başlama dönemine denk gelmektedir. Firavunlar kendilerini hep tanrı olarak gördüler. Bütün bir halkın yaşamı firavunun etrafında ve onun emrine uygun örgütleniyordu. Buna karşın baskı ve işkencenin, sömürünün ve her türlü vahşetin acı tadından bir an olsun mahrum kalmıyordu Mısır halkı. Bilindiği kadarıyla 32 (belki de daha fazla) firavun yaşadı. Firavunların ilki güneş tanrısı Ra'nın oğlu biçiminde tanımlandı. Firavun içerideki ve dışarıdaki olaylarla ve ülke güvenliğiyle ve de ordunun durumuyla bizzat ilgilenirdi. Onun sözleri yasaydı. Fakat rahipler devlet içinde ve ülkenin geleceğiyle ilgili kararları etkileyebilecek hatta kralı tahtından edebilecek denli güç idiler. Dahası; onlar taçsız krallardı.

Firavunlar sağlıklarında, dinsel inançlarına uygun olarak mezarlar yaptırılırdı. Bu mezar-

lardan, her bakımdan şaşırtıcı olan piramitler, bugün bize Mısır tarihini her açıdan bilmemiz için önemli veriler sunar.

Firavun öldüğünde cesedi mumyalanıp bu piramide konurdu. Çünkü Mısırlılar ruhun ölümsüzlüğüne inanırlardı. Bedenin korunmasının ise varlığın temsili olduğu inancındandı. Tanrılar katına vardığında ölenin rahat bir "yaşam" sürmesi için çoğunlukla seramik kaplar içinde besin maddeleri piramidin bir odasına bırakılırdı. Ayrıca piramidin iç duvarlarına, firavunun sağ iken bu dünyada yaptığı işler resim ve yazılarla işlenirdi. Piramid odalarındaki heykel ve kabartmalar da yine dinsel ve dikkat çekici özelliklerdedirler.

Piramitler, firavunlar ve Nil ve Mısır'a dahil olan her şey... anlıyoruz ki dinsel bir temelde izah ediliyor. Gerçek şu ki, Mısır'da sanatın her kolu mimari, heykel, resim vd. koyu bir din inancına bağlı olarak gelişmiştir.

Mısır mimarisi

Kadim Mısır mimarisinden günümüze ulaşabilenler genellikle piramitler, tapınaklar ve de saraylardır. "Sıradan insanların" yaşamlarını sürdürdükleri evleri ahşap, kamış ve kerpiçten yapıldığı için onlardan günümüze kalan olmamıştır. Bu yüzden Mısır sanatının mimari özelliğini tanrıların onurlandırılması için yapılan tapınaklar, kralların içinde sefahatlarını sürdürmek için yaptırdıkları saraylar ve de kralın öldükten sonra tanrılar arasına girebilmek için yaptırdıkları ebediliğin sembolü piramitler üzerinden açıklamakla yetinilecek.

İlk başlarda dinsel amaçlı yapılan yapılar, çamur ve şeker kamışından yapılan mezarlıklardır. Bunlar Eski İmparatorluk döneminin ilk mimari örnekleridir. Hepimizin bildiği piramitler aslında ilk başlarda dikdörtgen olarak tasarlandı.(1) Ölümler için yapılan bu yapılar **mastaba** olarak isimlendirilirdi. Ceset, mastabanın ortasındaki derin bir kuyudan inilen bir hücrede saklanırdı ve giriş, ölünün sonsuza dek huzurlu kalması için taşlarla kapatılırdı. Sütunlu giriş koridorlarıyla geniş salonlarıyla, heykeller avlusuyla, şapelleriyle, duvarlarındaki Osiris inancını ve ölünün fani dünyadaki maceralarının anlatıldığı re-

simleriyle piramitler eşsizdir. Bunlardan öne çıkan üçü, Gize'deki IV. Sülale döneminden kalmış Keops, Kefren, Mikerinos'tur. Bu üç piramit çöllerin ortasında Mısır'ı ebediyete taşıyan semboller gibi dururlar.

Büyük Piramit Keops'un yapımında 2.600.000 blok granit ve kireçtaşı kullanılmıştır. Bu blokların her birinin ağırlığı 2 tondan 70 tona kadar değişir. Piramidin dış yüzeyindeki çıkıntılar basamak gibi kullanarak yaklaşık yarım saatte piramidin tepesine ulaşmak mümkündür. İlk başlarda bu yüzeyin kireçtaşı tabakalarıyla düz olacak şekilde kaplı olduğu ama insanın ve zamanın tahripkarlığıyla bugün o yüzeyin ortadan kalktığı da iddiadır.

Bu görkemli yapılar hemen herkes gibi tarihçileri ve bilim insanlarını da pek çok dönem hayret ve hayranlığa sevk etmiştir. Arap tarihçi Ebu Zeyd el Balkhy "Büyük Piramidin çalgı takım yıldızı Yengeç burcundayken yani Hicret'ten 2 kere 36.000 bin yıl evvel inşa edildiğini" yazar. Muhyiddin-i Arabi "Bu piramidler Nesr, Esed burcundayken bina inşa edilmişlerdir. Nesr şu anda cedi burcundadır" der. (Esed burcu günümüzde Aslan burcu; Cedi burcu ise Oğlak burcudur.) Arap tarihçi İbn-i Abd-Hükm "Tufan'dan 300 yıl öncesine dayanır" der. İngiliz astronom ve matematikçi John Grenves piramidin bir matematik

mucizesi olduğunu yazdı. İsaac Newton da hakkında bir şeyler yazmaktan kendini alamadı. Napolyon, Mısır seferinde dönemin matematikçilerine ölçümler yaptırdı. Roma kralı Sezar'ın da kendisini hayretler içinde bıraktığını ifade eden yazıları hala piramidin duvarlarında yazılı olarak durur.

Adları sayısız efsaneye konu olan, içinde hala gizler aranan ve Mısır sanatının en önemli dallarını içinde barındıran bu piramidlerin gizleri ortadan kalkmıştır. Sanat üslubu açısından sonraki bütün dönemleri adeta kendisine zincirlemiş gibi etkileyecek olan Eski İmparatorluk döneminde yapılan bu piramitler dış görünüşlerinin basitliğine karşın içi oldukça karmaşıktır. Birbirine koridorlarla bağlanan pek çok odanın bulunduğu bu yapılara girmek, bilmeyenler için içinde kaybolmak anlamına gelir.

Tapınak odasından geçildikten sonra bir adak odasına varılır. Bu odanın duvarlarında ölünün bu dünyadaki hayatını anlatan hiyeroglifler yazılıdır. Ölünün, hayatını devam ettirebilmesi için ayrılan yiyecekler de bu odada saklanırdı. Ayrıca **serdap** denilen gizli hücrelere heykeller bırakılırdı ki, burası, ölenin bu dünyadaki yerini temsil eden yerdi.

Firavunların mezarları ise ulaşılması çok daha zor bir yerdedi. Ve bu oda diğer odalara göre biraz daha küçüktü. Mumyalanmış ölünün bulunduğu sanduka yeraltındaki bir yerdedi. Buraya bir daha ulaşılması mümkün olmayıp ruhun huzuru kaçmasın diye, girişi büyük blok taşlarla kapatılırdı.

Bu mimarinin en ilgi çekici yanlarından biri de sütunlardır. Öyle ki Girit ve oradan da Roma'ya esin olmuş ve benzer örnekler çıkmıştır ortaya. III. Sülale firavunlarından Zoser devrinde kalma anıtsal eserler çıkarmışlardır Mısırlılar. Sütunlu mimarinin harikulade oymalı ve işlemeli örnekleri Dor sütun başlıklı Yunan mimarlığını hatırlatır.

V. Sülale dönemi mimarisinde süsleme sanatı başlar. Lotus ve palmye başlıklı sütunlar bu dönemde ortaya çıkmışlardır ki, bu sütunların üzerleri pek çok sembol ve yazıyla kaplıdır. Ayrıca tanrıça Hathor'un yüzünü gösteren Hathorik tipi, papirüs tipi de bu döneme aittir.

PARTİZAN 67

Eski İmparatorluktan sonra çok külfetli olan piramit sistemi terk edildi. Bunun yerine yeraltına mezarlar kazılıp, yerüstündeki tesislerden vazgeçildi.

Mısır inancına göre ölen sadece bedendi ruh ise ebediydi. Bu durumda ölümsüz ruh için ayrılan yiyecekler olmadan bir yaşam nasıl devam edecektir? Böyle bir soru Mısır inanclarını kuşkuya düşürmüştü olmalı ki, ebediyete dayanacak başka bir şeyler aradılar. Orada da bulunan yöntem imgenin gücüydü. Böylece duvarlara, verilmek istenen mesajın onun resmi yapıyordu ve böylece de heykel ve alçak kabartma sanatının da gelişmesinin önü açılıyordu.

Mısır mimarisinde mezarlar kadar tapınaklar da önemli eserler arasındadır. Harç kullanılmadan büyük yontulmuş taşların birbiri üzerine kendi ağırlıkları vasıtasıyla yaslandırılarak inşa edilmişlerdir. Son derece simetrik yaklaşımla dış görünüş oldukça sadedir. Eski İmparatorluk dönemine ait yapılar da tıpkı piramitlerde olduğu gibi dönem özelliğine uygun olarak oldukça büyüktür. Basit görünümlerine karşın hantal görünmemektedirler. Basit planlarının olduğunu da eklemek gerek. Tanrılar için yapılan bu yapılar binlerce köle ve esirin, kavurucu Mısır sıcağında, kırbaç altında zorla çalıştırıldıkları ve binlercesinin feci ölümüne rağmen yapıldıkları tezattır.

Tapınaklara giden yollar, inanılan pek çok tanrı heykeli ve sfenkslerle donatılmıştır. Girişin iki yanındaki kapıdan birbirine bağlanan kesik piramit biçiminde iki kapı kule vardır. Buradan girişte tavansız bir alana varılır ki, bu bir tür avludur. Bu avlunun etrafı sütunlarla çevrilidir. Avludan sonra büyük salona geçilir. Burası da tıpkı avlu gibi yoğun sütunlarla doludur. Oldukça estetik bir yaklaşımla yapılmış sütunlar aşağıya doğru genişler ki, bu da yükseklik ve derinlik etkisini artırır. Lotüs ve Papirüs sütun başlarını tapınaklarda sık görüyoruz. Salonların duvarları gibi bu sütunlarda da hiyeroglifler, kabartmalar ve resimler mevcuttur.

Günümüze ulaşan tapınaklardan Kırnak'taki Amon Tapınağı, Seth I ile Ramses II'nin yaptıkları 300 hipostil salonlu yapıları da ilgi çekici-

dir. Teb'de tanrı Amon, Mut ve Konsu için yaptırılan Luksor Tapınağı da önemlidir. Bu tapınağın iç mimarisi ve dış ilaveleri Amenofis III tarafından yeniden elden geçirildi. Deyr-ül Bahri'de Mentuhotep'e adanan tapınak ve kayaya oyularak yaptırılan Hocepsut'un tapınağı orta imparatorluk döneminin özelliklerini yansıtmaya açıksından önemlidir.

Tarihte en çok mumyalama işlemini yapanlar Mısırlılardır. Cenaze törenlerinin zahmet verici yanından da dolayı, Mısırlılar için "ölümle çok uğraşıyorlar" denilir. Aslında Mısırlılar ölümle değil yaşamla, ebedi yaşamla ilgileniyorlardı. Bu yüzden bedeninin mumyalanıp korunması önemliydi.

Bedenin bozulmaması için iç organları ve beyni boşaltılıp ayrı bir kapta saklanırken beden mumyalanıp sarılırdı. Sonra da ebediyete yolculuk için piramide özel bir odaya konurdu. Ölünün bulunduğu odanın duvarlarına ruhlar dünyasına yapılan yolculukla ilgili resimler, büyüsel ritüeller ve bazı açıklamalar işlenirdi. Ölünün odasında bir takım lanetli sözler yazılırdı. Ama bu tür sözleri söylemek sadece krallara mahsustu ki, sıradan insanların lanetli sözlere başvurması ölümle cezalandırılacak bir suç teşkil ederdi. Örneğin Mediun Piramidi'nde "...ölünün ruhu, mezar soyguncusunun boynunu bir kazın boynunu burar gibi buracaktır..." şeklinde bir tablet bulunmuştur.

Tutonkhamon'un mezarında "Fıravunun rahatını bozanları ölümün kanatları ezecektir" şeklinde not düşüldüğü görülür.

Mezara zarar verecek ya da değerli eşyaları çalacak olanlar bu lanetli sözlerden korkacaklardı, böylece kral-kraliçenin piramit içindeki bedenleri sonsuza kadar huzurlu olacaktır. Ama ne kadar korunaklı olursa olsun her beden mutlaka çürüyecekti. Mumyalama bu süreci sadece geciktirebilirdi. Ki, bu da, sonsuzluk inancını düşününce yeterli bir tedbir değildi. Sadece bedeninin varlığı da yetmezdi, ayrıca dış görünümünün de korunması gerekiyordu. Tıpkı yiyeceklerin bozulmasına bulunan çare gibi bedeninin bozulmasına karşı da imge devreye sokuldu. Zamanın heykelticileri en dayanıklı taşlara ölünün portresini işliyorlardı. Böylece imge gerçe-

ği temsil ediyordu. Ve ruh imgeyle amaca ulaşıyordu.

Bütün bu açılardan bakışla oldukça anlamlı bir biçimde Mısır'da "heykelci" sözcüğü "yaşamı koruyan kişi" ile eşanlamlıydı.

İlk başlarda sadece krallara yapılan bu oldukça zahmetli işler zamanla soylu, varlıklı kimselere de yapılmaya başlandı.

Eski İmparatorluktan sonra oldukça masraflı olan (özellikle cenaze işlerinde) ritüellerin pek çoğundan vazgeçildi. Ama resim, heykel gibi sanat dalları Orta İmparatorluk ve Yeni İmparatorluk döneminde de olduğu gibi devam etti. "Olduğu gibi" diyoruz, çünkü, Mısır tarihi boyunca sanattaki hakim eğilim değişmemiştir. İktidarların el değiştirmesine bağlı olarak sanatta da bazı çizgiler değişmiştir. Ama öz olarak Eski İmparatorluk döneminde edinilen katı kurallarla çevrelenen üslup aynı kalmıştır. Öyle ki aradan binlerce yıl geçmesine rağmen sanki hiç değişmemiş, gelişmemiş ve sanki tek bir sanatçının elinden çıkmış gibidir.

Mısır heykelciliği

Tarihin bütün uygulamalarında, sanat dalları arasında heykelcilik başlıbaşına bir emek ürünü olarak bilinir-tanımlanır. Eski İmparatorluk, Orta İmparatorluk ve Yeni İmparatorluk dönemlerinde taş ahşap ve bronzdan yapılan heykeller tapınak saray ve mezar anıtlarının özellikle cephelelerinde yer alırdı. Hanedanlar değiştikçe bu sanat dalında da çizgilerde değişim olmuştur. Katı figürlerin yerini Mısır Hanedanlığı'nın son döneminde daha yumuşak çizgiler aldıysa da uzun bir süre değişim görülmez.

Mısır heykellerinde göze çarpan ilk şey ifadesiz ve geometrik düzene uygun, üstün doğa gözlemciliğiyle ele alınmış ama bir **hareketsizlik**dir. Özellikle Eski İmparatorluk dönemi portrelerinde heykelci, modelinin yaşamından bir anı ya da o andan duyulan bir duyguyu ya da portrenin ötesine geçecek bir ayrıntıyı dikkate almayıp sadece gerçeğine benzetmeyi esas almıştır. Bütün bunlara karşın eserler belli bir anlayışın kuralları içinde bütünlüklü bir birlik oluştururlar. Böylesi bir bütünlüğün kaçınılmazlığına

Mısır'da "heykelci" sözcüğü "yaşamı koruyan kişi" ile eşanlamlıydı. İlk başlarda sadece krallara yapılan bu oldukça zahmetli işler zamanla soylu, varlıklı kimselere de yapılmaya başlandı.

PARTİZAN 67

neden olan şey, üslubun dışında dinsel inançtır. Diğer bütün kollarında olduğu gibi Mısır'da heykel sanatının kökü dinseldir.

Ruhun ölümsüzlüğüne olan inanç Mısırlılardan önce de vardı. Bu dünyadaki zenginliğin ve rahatın öte dünyada da devam etmesi için acımasız, güçlü kimseler öldüğünde ölenin hizmetkarları, uşakları, köleleri ve hatta atları ve başkaca işe yarayacak olan hayvanları da öldürülüp onunla birlikte gömülürlerdi. Bunlardan hiçbirinin görevi bu dünyada bitmeyip öbür dünyada da devam edip efendilerinin hizmetini görürlerdi. İnanışa göre oldukça akla yatkın gelen bu davranış biçimi zamanla oldukça masraflı olduğundan (kimbilir belki de fazla tepki çektiğinden) bunun yerine imgeler kullanılmaya başlandı. Ölenin öbür dünyadaki işlerini görmesi için artık hizmetkarları öldürülmeyip, onun yerine yani hizmetleri görmesi için resimler ve heykeller yapılmaya başlandı.

Mısır'da heykelcilik tarihi üç bin yılı aşkın bir sanat dalıdır. Çıkışı da zaten daha önce dediğimiz gibi ölünün durumuyla alakalıydı. İlk heykeller ölüyü temsilen mezara konurdu. Heykellerde ölenin adı ve ne iş yaptığı ve bazı sözleri yazılıydı.

III. Hanedan kralı Zoser'in heykeli anıtsal heykelciliğin bilinen ilk örneğidir ve Sakkar'a'daki basamaklı piramitte bulunur. Gize'deki sfenks II. Hanedan kralları Senfru ile Keops'un heykelleri Kefren ve Mikernos'un portreleri gelişkin heykelciliğin birer örnekleridir. Bununla birlikte II. Hanedan dönemi Prens Rahotep ile karısı Norget'in heykelleri de döneminin önemli çalışmalarıdır.

Fakat V. Hanedanlar döneminde nedendir bilinmez, önemli kişiler dışında halktan insanların da heykelleri yapılmaya başlandı. "Ka-apes" adında bir köyün yöneticisini temsil eden heykelle "oturan katip" heykelleri bunlardandır.

Pepi I'in Hierakanpolis'ten çıkarılan heykelciği Eski İmparatorluk döneminden farklı olarak bakırdandı.

X. Hanedan döneminde heykel yapımı yavaşladı. XII. Hanedan döneminde ise eserin çizgisinde biraz farklılaşma görülsede köklü bir değişim değildi. Orta İmparatorluk döneminde-

ki eski arayışlara dönüldü ama pek de başarılı olduğu söylenemez. Sonra yavaş yavaş yeni ürünler ortaya çıkmaya başladı. Amenemhat III. İle Sesostris III'ün portreleri buna örnektir.

Geleneksel Mısır heykellerinde (ve resimlerinde) ifade aranmaz ya da bir duygu yansımaz. Sertlik ve hareketsizlik Mısır heykelciliğinin ayırt edici özelliği olarak öne çıkar. Bir kesinlik ve çizgi sadeliği göze çarpar. Buna neden olarak iki şey söylenebilir. Öncelikle yine din faktörü: ölünün bedenini temsil edecek olan heykellerin sadece ölen kişiye benzemesi yeterli olup başka herhangi bir duygunun (neşe, üzüntü, gurur) yansıtılması istenmezdi. İkinci bir sebep olarak da kullanılan malzemeyi söyleyebiliriz. Heykelci, heykellerini gayet sert taşlardan oyuyordu. Herhangi bir yanlış hamleye düşülmesi kolay olacağından bundan kaçınmak için pek çok teferruatından uzak duruldu. Heykel için seçilecek taşın en sert olanından olması ebediyet fikrine uygundu. Seçimde bu fikir belirleyiciydi.

Ayakta duran tek ya da grup heykellerinde figürler cepheden (frantal), sol ayak bir adım önde ve kollar vücuda yapışık olarak yontulmuştur. Oturan heykellerde ise figürler oturdukları koltukla kaynaşmış gibidir. Eller, dizler üzerindedir. Sağ el yumruk biçiminde sıkılmıştır. Bazen bir elin göğüs üzerinde durduğu da görülür. Bağdaş kurup oturan, yere yatan ve hamur açan insan heykelleri daha canlıdır.(5)

Heykelleri bir uğraş üzerindeymiş gibi gösterme durumları olsa da, görülen işin bedene yansıması (kasların zorlanması) olmadığından hareketin belirsizliğine neden olur. Yapılan işin güçlüğüne rağmen bedeninin duruşunu bozan belirtileri bile gösterme gereği duyulmaz. Buna karşın, her durumda simetri öne çıkar. Örneğin heykel adım atar biçimde gösterilse dahi vücudun üst kısmı hareketsizdir. Vücutta, adımdan kaynaklanan hareket değişimi gösterilmez, omuzlar sabit biçimde denge sürekli korunmuştur.

Kabartmalarda gövde daima karşıdan gösterilir ama bacaklar yandan ve adım atar biçimde biri ileridedir. Baş bazen yandan, bazen önden gösterilmiştir. Yandan bakıldığında da göz karşıdan bakıyormuş gibi gösterilir.

Mısırlı heykelticiler hayvan heykellerini de oldukça çok yapmışlardır. Tanrı heykellerinde genellikle baş hayvan, vücudun geri kalanı insan biçiminde yapılmıştır. Özellikle, vahşi hayvanlardan ziyade, kedi, köpek, şahin, öküz gibi evcil (ya da evcilleştirilebilen) hayvanlar tercih ediliyordu ki, bunlarda da dinsel bir neden vardı.

Mısır heykelticiliğine dair en bilinen iki örnek sfenks ve tanrı Horus heykelleridir. Sfenks'te gövde hayvan, baş insandır. Tanrı Horus heykeli ise gövde insan, baş hayvan (şahin) başı biçimindedir.

Mısır heykellerinde (ve resimlerinde) aslında birbirine kaynaştırılması zor olan bu iki unsurun yani insan ve hayvanın tek bir yapı şeklinde mükemmelen kaynaştırılması ve bunun gayet doğal bir rahatlıkla yapılması oldukça dikkat çekicidir. Aslında insan ve hayvanın sanat eserlerinde kaynaştırılması bir döneme ait olmayıp ilkel çağlarda da benzer örneklerin olduğunu görmüştük. Yine ilkel kabilelerde, yerlilerin yüzlerine hayvan ve düş gücü eseri canavar maskeleri taktıklarını da biliyoruz. Günümüz büyücüsü (sanatçısı da) hayvan başlı insanı yaratarak doğada bulunmayan, kutsal, tanrılaşmış varlıkları yaratmıştır Mısır'da.

Sonuçta kalıpların dışına çıkıldığını görüyoruz ve insan zihnindeki imgelemenin ne denli eski ve etkileyici olduğunu bir kere daha anlıyoruz. İnsanın aklına Ahmet Haşim'in "Ağaç aleladedir; öküz aleladedir; ama ağaca çıkmış öküz... İşte bu harikuladedir" sözü gelmiyor değil.

Taştan yontulan heykellerin dışında Orta İmparatorluk döneminde ahşap heykellerin çokluğuna rastlıyoruz. "Ölüye yemek götüren kadın" heykelciği bu biçim örneklerin öne çıkanlarından biridir. Vücut oldukça zariftir. Özellikle kadının vücudu, dar kalça, bir ayağı ile ride, kumaş tenine yapışık, yüzde bir sadelik... MÖ 1600'lerde yapılan heykel eski Mısır heykelticiliğinin özelliklerini yansıtır.

Mısır heykellerinde elbiselerin üsluplaştırılmış biçimde vücuda yapışık olarak verilmesi çıplak insan vücudunun güzelliğinin keşfedilmiş olduğunu gösterir. Mısırlılar gündelik hayatlarında zaten yarı çıplak vaziyettedirler. Heykellerde

giysiler birkaç çizgiyle belirtilir. Göğüs hizasından ve bacaklardaki enine çekilmiş çizgilerden anlaşılır bu. Giysinin vücuttan ayrı bir kabarması kat yerleri vb. görülmez. Kumaş vücuda bütünüyle yapışiktır. Neticede biçimi yansıtan kumaş değil vücut olmuştur. Kumaş geri plana çekilmiş hakim unsur vücut olmuştur.

Heykel deyince, Mısır tarihinin en güzel şaheseri belki de Amarna'da yapılan Nefertiti büstüdür. Bu büstün yapımında da geleneklere bağlı kalarak "şekil bozuculuk ve üsluplaştırma" görülür. Yüzde aşağı doğru bir daralma, çenenin belirgin biçimde öne çıkması, kafanın geriye eğdirilerek şapkanın (ya da peruğun) ağırlığının hissettirilmesi gayet başarılıdır. "Nefertiti'nin başı profilindeki zariflikle yüzyıllarca sonra doğacak Rönesans'ı haber verir."⁽⁶⁾

Mısır'da alçak kabartmalar (tıpkı resimler gibi) bir sanat eseri yaratma aracı değildi. Bunlar bir nevi anlatımı ağırlığı olan yazı gibi ele alınmalıdır. Zaten alçak kabartmalarda hep bir olay anlatımı canlandırılmak istenmiştir ve bu canlandırmalar yine dinsel inanca dairdir.

Heykelticilik konusunda Mısır'da ilgi çekici olarak ahşap heykeller ve heykellerin boyanması yaygınlıkla görülür ki, tarihte çok ender görülen bir özelliktir bu. Boyanın keşfedilen önemli bir işlevi de ahşabın uzun ömürlü kalmasıydı.

Hem alçak kabartmalarda hem de yüksek kabartmalarda perspektif ya da derinlik fikri hakim olmamıştır. Ayrıca bir gelenek olarak, biçim bozuculuk ve üsluplaştırmaya uygun olarak gerçeğe bağlı kalınmaz. Gerçeği bire bir yansıtmak, gerçeğin düzenine uymak zorunluluğu hissedilmez. Mısırlı sanatçı sadece gerçeği hatırlatmak için figürler kullanır ve bunu, gördüklerini değil aklındakileri eserine yansıtarak yapar.

Mısır'da resim sanatı

Eski Mısır'a dair bilgi edinmek için oldukça açık seçik biçimde tapınak ve piramitlerin duvarlarına çizilmiş resimler çok belirgin açıklamalar sunar. Çünkü o resimler güzele ulaşmak için yapılmış değillerdir. Gerçeğin hatırlanmasını sağlayacak kadar açıklık ve kesinlik yeterlidir. Tıpkı heykel sanatında olduğu gibi modele sadık kalınmaz: Modelin herhangi bir anının, herhangi

PARTİZAN 67

bir duygusunun yansıtılması için çaba harcanmaz, sanatçının zihninde canlandığı gerçeğe dair imgeler yansıtılmıştır.

Daha önce söylediğimiz gibi Mısır sanatında değişim çok az görülür. Bunun nedeni katı kurallara bağlı kalınmasıdır. Bu kurallar resim sanatı için de geçerlidir. Sanki perspektif bilmez çocukların ellerinden çıkmış gibidir resimler. Örneğin, kıvrımların rahat verilebilir oluşundan insan başı; insan figürlerinde baş yandan verilir. Bedenin üst kısmı yine karşıdan görünüşle çizilir. Bunun nedeni hareketi iyi yakalamak için olmalı. Bunlarla tezat biçimde vücudun alt kısmı yani bacaklar yandan görünüşle çizilir, ayaklar da bacağın hareketine uygun olarak yandan çizilmiştir ama ilginç bir biçimde iki bacak da dıştan değil iç kısımdan görünüyormuş gibidir. Ayak başparmaklarının ikisi de aynı tarafta görünüyordur. Yani iki ayak da sol ya da iki ayak da sağ ayakmış gibi. Sonuçta ortaya çıkan, gerçeğiyle örtüşmeyen çarpık bir figür. Ama gözden kaçmayacak kadar bariz bu çarpıklık, sanatçıyı bunu yapmaya zorlayan katı kuralların ürünüdür. Mısır'da da resim sanatı seramik üzerine işlenen süslemelerle başlar. Eski İmparatorluk döneminde bütün kollarda olduğu gibi resim sanatında da din faktörü öne çıkar. Zaten Mısır sanatının özgün üslubunu belirleyen de bu faktördür.

Kabartmalarda olduğu gibi, Mısır sanatında da perspektif yoktur. Güzellik aranmayan, katı kurallara bağlı kalınarak, tıpkı yazı gibi bir olay anlatan üsluplaştırılmış bir yüzey resmidir. Gerek hayvan gerek insan figürlerine baktığımızda doğanın gayet iyi gözlemlenmiş olduğunu görüyoruz. Fakat güzellikten ziyade bir anlatım aracı

olması, resimde zamanla bir kalıplaşmaya uğraması, gerçeği olduğu gibi vermeyi engelleyip yapıcısının kafasındaki canlandırmaları yansıtmasını ortaya çıkardı.

Kıvrak çizgi sadeliğiyle neticeye varan Mısır sanatçısı kadın tenini, açık bir renk olarak sarı ya da pembe, erkek tenini kahverengi ve kırmızı renkte gösterdi. (Yalnızca tanrıça Kathor'un teninin koyu renkte gösterilmiş olmasını bir istisna olarak görmek lazım. Bunun neden böyle olduğu ise bilinmiyor.) Fakat Orta ve Yeni İmparatorluk dönemlerinde renklerde farklılaşmalar görülür. "Mısır sanatında kral mezarlarını süsleyen resimlerden çoğunlukta olan dört ırkın yaşadığı tahmin edildi. Bunlardan Mısır'ın yerlilerini kırmızı (Rot-en-ne-roma) renkte. Asyalılar ya da sarı (Namu) renkte, Libyalıları, batılı ve kuzeylileri mavi gözlü, sarı sakallı (Tamhu) olarak nitelendirdiler." (7) Elbette bütün bu insanlar gündelik yaşamdaki yerlerini belirten kesitlerle yansıtılmışlardır. Örneğin Tutankhamon ve Ramses'in mezar duvarlarında köle-kölelerin hayatları neredeyse resimli belgesel biçiminde anlatılmaktadır.

Mısırlı sanatçının bağlı bulunduğu katı kurallar onun geleneğin dışına çıkmasını engelliyordu ama bu durum asla bir kısıtlama olarak görülüyordu. Zaten hiç kimse de ondan bu kuralları aşmasını beklemiyordu. Eğer sıraya dizilmiş hayvan ya da insanlar yansıtılacak olsa dahi en yakındakiyle en uzaktaki aynı ebatta çizilirdi. Bu perspektif yokluğuna kimse aldırış etmezdi. Örneğin krallar her zaman diğer insanlardan daha büyük çizilirdi. Resimde oturur vaziyette olanların elleri hep dizlerinin üzerindedir. Daha önce

söylediğimiz kuralları da bunlara ekleyerek söylersek, bütün bunların toplamı **oldukça katı** yasalar diyebiliriz. Bu yasaların bu kadar katı olmasının önemi, anlatılmak istenen şeyin herkes tarafından net-açık olarak anlaşılması olmasıdır. Uzun yıllara yayılan bir öğrencilik sürecinde sanatçı adayları bütün bu yasaları öğrenmek zorundaydılar. Sadece çizebilme yeteneği yeterli değildi, aynı zamanda çizilen şeyin neyi temsil ettiği de bilinmeliydi. Pek çok tanrısı olan Mısır'da ayrı ayrı her tanrının hangi tasvirle verileceği (örneğin güneş tanrısı Horus doğan ya da doğan başlı, ölüm tanrısı Anubis çakal ya da çakal başlı vb. vs.) öğrenilmek zorundaydı. Oldukça zahmetli bir öğrenme sürecine tabi tutulan sanatçı adayları ayrıca güzel yazı yazmayı, her türlü imgeyi ve hiyeroglifleri de anlaşılır biçimde işleyebilme yeteneğini de kazanmalıydılar.

Bugün, Mısır hakkında bu kadar çok detaydan bahsedilebiliyorsa bunun en önemli etkeni bu katı kurallardır. Tek bir yasa buyruğunca hareket edilmesi Mısır sanatında kendine özgü bir üslup yaratmıştır. Ve bu, herkesçe vazgeçilmezcesine kabul görmüştür. Mısır sanatının binlerce yıl boyunca çok az değişiklik göstermesinin nedeni de budur. *“Piramitler döneminde iyi ve güzel sayılan her şey bin yıl sonra da aynı derecede iyi sayılmaya devam edildi. Yeni modaların istendiği doğrudur, ama insanla doğanın imgeleştirme biçimi özde aynı kalmıştır.”* (8)

Ama bir firavun vardı ki, sanatta katı geleneğin kalın duvarlarını aşmayı bilmiştir. Bu firavun 18. sülaleden IV Amenofis'tir.

IV. Amenofis çocuk yaşta tahta geçti. Mısır, Amon ve Ra tanrılarını tapıyordu. Rahipler krallara rağmen ülkede etkin güçlerdi. Kral önemli bir işe koyulmadan önce tanrıların buyruğundan haberdar olmak için rahiplerden kehanetleri dinlerdi. Bu yüzden hem askeri faaliyetlerde hem de toplumun yönlendirilmesinde rahipler neredeyse tek söz sahibiydiler.

Mısır dini durağan ve gelenekçiydi. Tanrılar bir düzen yaratmıştı ve herkes o düzene uymak zorundaydı. Amon ve Ra en büyük tanrılardı. Hatta bir zaman sonra Amon-Ra-Horahte olarak birleştirildiler. Bu bile bir değişim olarak görülmelidir. IV. Amenofis tahta geçtiğinde bu di-

ne inanıyordu. Teb yakınında yaptırdığı ilk tapınaklar taş bloklar kullanılarak ve eski, nasif mimari üslubunda inşa edilmişti. İnsan ve tanrı figürleri daha yumuşaktı ama yine de gelenekçilik korunmuştu.

IV. Amenofis, Ra-Harakte tapınağını terk edip yeni güneş tanrısı Aton'a inanmaya başladı. Bu, çok bilinen, insan ya da hayvan biçiminde tasvir edilmeyip ışınlarıyla insanları esirgeyen güneş kursuyla tasvir ediliyordu.

Adının anlamı “Amon bağışlayıcısı olan Amenofis bu adı değiştirip “Aton'u memnun eden” anlamına gelen Akhenaton adını aldı. Teb'de Amon-Ra'ya tapınmayı yasakladı ama etrafı entrikacı rahipler ve subaylarla çevriliydi. Bu yüzden buradan ayrılıp boş bir alan olan Amarna'da bir şehir kurmaya girişti.

Burada tanrı Aton'a hediye olarak bir tapınak yaptırdı. Çok sevdiği karısı Nefertiti'nin (anlamı “güzel geldi” demektir) adını Nefertiti din konusunda kocasıyla aynı fikirde değildi, hatta çatışmalıydılar. Nefertiti Aton'un Amon'dan daha üstün olamayacağını söylüyordu. Zaten Nefertiti bir süre sonra kocasından ayrılıp oğlu Tutankamon ve Vezir Ay ile birlikte Amon Tapınağı'na taşınacaktır.

Amarna'da yeni bir şehir kurulurken katı kuralların zincirlerinin de birer birer kırıldığını görüyoruz. Geleneksel sanat anlayışından vazgeçildi. Eski tapınakların yekpareliğinin aksine duvarlar daha küçük taşlarla örülmeye başlanmış, süslemelerde yeni ateşli bir sanatın heyecanlı sahneleri yansıtılmıştır.

Hem Akhenaton hem de Nefertiti sanatsal yaratıcılığı destekliyorlardı. Binyılların kalıbından kurtulan sanatçı ise bunu biçimlerde abartıya kaçarak kutlar gibiydi. Sonsuza kadar değişmeyecekmiş gibi görünen ve inanılan Mısır sanatı, artık kırılmaya başlamıştı. Bilinen ezberlenmiş sahnelerin ötesinde şimdi'yi, an'ı yakalamaya çalışıyordu sanatçı. Hatta gündelik hayattan kesitler bile verilmeye başlandı. Örneğin kral bir törene başkanlık ederken, karısına dokunurken ya da yemek yerken bile görülebiliyordu ki, geleneksel sanatta bu olacak şey değildi.

Akhenaton'un karısı Nefertiti ve altı kızıyla

PARTİZAN 67

birlikte aile yaşamları halka açıldı. Resmedilebilecek kadar yakın... Nefertiti, kocasıyla birlikte dinsel törenlere katılıyor, büyük törenlerde kocasıyla birlikte savaş arabasında görünüyor ve bütün bunlar da kabartmalar-resimlerde işleniyordu. (9) Nefertiti büstü dönemin ününü yansıtır. Büstün kusursuz narinliği harikuladedir. Heykeltçi Tutmesıs tarafından yapılan büstle sonsuzluk hissi veren geleneksel sağlıklı duygusu verilmek yerine güzel ve uçucu bir izlenim yansıtılmıştır.

Dönemin canlı ve kalabalık sahneleri de işlenen temalardandır. Yüksek rütbeli memurların mezar odalarının duvarlarındaki boyalı kabartmalarında kentnin gündelik yaşamından sahneler ve din hakkında da bilgiler yer almaktaydı.

Kral ve ailesinin yer aldığı sahneler, gündelik yaşam içinde ve Aton diniyle uyum halinde gösterilmiştir. Aton, Akhenaton ve Nefertiti'ye yaşamın sırrını sunan biçimde ışık demeti saçan güneş olarak gösterilir. Kral ve ailesi doğalcı bir üslupla sıradan ortamlarda ve gelişigüzel pozlardadır.

Mezarlarda genellikle ölümden sonraki yaşam değil gündelik yaşamdan kesitler canlandırılıyordu. Resimler bölmelere ya da yatay şeritlere ayrılmayıp duvar yüzeyinin bütününe kaplar vaziyeteydi. Doğal biçimlere duyulan ilgi

doğa resimlerinin de artmasına neden oldu. Ki bu konuda harikalar yaratıldığı gerçektir.

Bütün bunlardan sonra eserlerin durağan değil geçici ve duygusal bir nitelik taşıdığını söylemeliyiz. Binyılların geleneksel kalıplaşmış üslubunun dışına çıkılan bu dönem üslubuna "Amarna üslubu" da denir. Fakat bu kültürel değişim uzun sürmedi. Firavun Akhenaton 19 yaşlarında Vezir Ay'ın da yardımıyla Amon rahiplerinin kurduğu pusuyla zehirlenip öldürüldü. Resmi kaynaklara ise "Marfan sendromu" olarak yazıldı. Adı krallar listesinden silindi. Ve kurduğu şehir yerle bir edildi ve kendisi "Akhenaton cadısı" olarak anıldı. Nefertiti'nin Amarna Üslubu'nu destekleme çabası ise rahiplerce engellendi. Akhenaton ve ailesinin mezar odalarında yine prenses Meketaton'un ölümüne yas tutan kraliyet ailesi betimlenir.

Akhenaton'dan sonra Tutankhamon'un mezarında da bu yeni üslubun izleri görülür. O da firavundu ve tanrısalı, ama o da tıpkı Akhenaton gibi insansal yanlarıyla yansıtılıyordu resimlerde. Bugün Kahire Müzesi'nde bulunan altın kaplamalı resimde, kraliçe, tahtta oturan kocasının omzuna narince dokunuyordur. Karı-koca içtenliğini yansıtan samimi bir pozdur bu. Ayrıca kral, geleneğe göre etrafındaki herkesten daha büyük resmedilirken bu resimde eşyle aynı boydadır. Hele kral, elini tahtın sırtlığına atmış gayet rahatken kraliçenin hafif öne eğilmiş vaziyeti bu rahatlığı tamamlar.

Mısır'ın bu yeni üslubunun ömrü uzun sürmedi. Eski, tutucu üslubun gücü daha Tutankhamon döneminde yeni üslubu tekrar kalın duvarlarla çevreledi. Tam aşılmamış olan geleneğe bağlılık daha bin yıl sürecekti. Amarna üslubunun can çekişmeleri de fayda etmeyecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1- Ali Nalçın- A'dan Z'Ye Mısır-Ozan Yay. Sf. 218
- 2- Ergun Candan-Antik Mısır Sırları-Sınırötesi Yay. Sf.
- 3- Age. Sf. 65-75
- 4- Zahir Güvemli-Sanat Tarihi-Varlık Yay. Sf 239
- 5- MEB AÖL Ders Notu-1-2 Sanat Tarihi. Sf 41
- 6- Zahir Güvemli-Sanat Tarihi-Varlık Yay. Sf 25
- 7- Ali Nalçın-A'dan Z'ye Mısır-Ozan Yay. Sf 218
- 8- E. H. Gombrich-Sanatın Öyküsü-Remzi Yay. Sf 39
- 9- Bilim ve Gelecek-Sayı 44 Sf. 28

Ortadoğu'nun isyancı halkları

“Aslanlar kendi tarihine sahip olana kadar, av hikayeleri avcılarını yüceltecektir.” Bu Afrika halk deyişini, ezen-sömüren sınıfların tarihe yaklaşımını özlü biçimde ifade etmektedir.

Her sömürücü sınıfın varlığı, kitlelerin manipülasyonunu zorunlu kılar. Bu yüzden, sömürücü sınıflar tarihi yeniden çarpılarak yazılır. Dolayısıyla günümüze kadar hâkim olan tarih anlayışı, bu sınıflarınki olmuştur.

Giriş:

“Aslanlar kendi tarihine sahip olana kadar, av hikayeleri avcılarını yüceltecektir.” Bu Afrika halk deyişi, ezen-sömüren sınıfların tarihe yaklaşımını özlü biçimde ifade etmektedir.

Her sömürücü sınıfın varlığı, kitlelerin manipülasyonunu zorunlu kılar. Bu yüzden, sömürücü sınıflar tarihi yeniden, çarpıtarak yazar. Dolayısıyla günümüze kadar hâkim olan tarih anlayışı, bu sınıflarınki olmuştur.

Ezilenlerin ve emekçilerin haklı mücadelesini sürdüren devrimcilerde, hala tarihin incelenmesini gereksiz bulanlar bulunmaktadır. Yani sıra, tarihe tek yanlı ve dogmatik yaklaşımlar da az değildir. Bu durum, parçası olduğumuz Ortadoğu tarihinin özümsemesini ve bundan dersler çıkarılmasını engelliyor. Dolayısıyla sömürücü sınıfların tarih anlayışı, kitlelerde daha fazla etkin olabiliyor.

Özellikle dini biçimler alan sayısız halk ayaklanması, dine sınıfsal bakılmadığı için yeterince incelenmemiştir. Bu durum sadece kitlelerin değil, devrimcilerin de sömürücülerin tarih anlayışından etkilenmelerini sağlamaktadır. Bugün, Ortadoğu'daki direnişlerin dini biçimlerine yeterince destek verilmemesi, Ortadoğu ve İslam'ın yekpare “gerici, yobaz” ilan edilmesi vb. hepsi, bu etkilenmişliğin ürünüdür.

Ortadoğu coğrafyasında hâkim din olan İslam, kendisinden önceki onlarca din gibi, sömürücülerin ve halkın dini olarak ikiye ayırmıştır. İslam, sömürücü sınıfların başlıca manipülasyon aracı iken, halkların da temel isyan motifi olmuştur. Bu ikili yaklaşımın sınıfsal temelini kavrayamamak tek yanlılığa sebep olmaktadır.

Engels, Köylüler Savaşı adlı eserinde “Feodalizme karşı devrimci muhalefet, tüm ortaçağ boyunca kendini, koşullara göre kimi zaman açık mezhep sapkınlığı, kimi zaman da silahlı ayaklanma biçiminde gösteriyordu”⁽¹⁾ demiştir. Bu belirleme, tamamıyla Ortadoğu tarihi için de geçerlidir. Bu temel yaklaşımın kavranmasındaki eksiklikler, tarihin motoru olan sınıf savaşımı

yerine görüngülerin ve biçimlerin esas alınmasına neden oluyor. Yani öz, biçime feda edilerek, egemenlerin tarih anlayışından etkilenme zemini genişletilmektedir.

Engels, aynı eserinde “Eğer bu sınıf savaşimleri, o çağda, dinsel bir nitelik taşıyor, eğer çeşitli sınıfların çıkar, gereksinme ve istemleri din maskesi altında gizleniyor ise, bu hiçbir şeyi değiştirmez ve çağın koşulları ile kolayca anlaşılabilir”⁽²⁾ demektedir. Ama bu kolaylık, Marksist olmayan yaklaşımlar nedeniyle zorluğa, tek yanlılığa, doğmalara dönüşebilmektedir. Bu sorunlu yaklaşımı günümüzün incelenmesinde sürdürenler ise geniş kitleleri anlama ve örgütlenmede zorluk çekmektedir.

Bu sorunu ve yaklaşımı ortadan kaldırmının önceliği MLM'nin dine yaklaşımını kavramak ve dinlerin tarihini sosyo-ekonomik temelde inceleyerek, kitleler ile sömürücü sınıflar tarafından nasıl algılandığını irdelemektir.

Marksizm'in dine yaklaşımını dogmatik hale getirenlerin en çok kullandığı alıntı, “din halkın afyonudur” belirlemesidir. Oysa bu cımbızla çekilen üç kelime, Marks'ın dinle ilgili değerlendirmesinin tek yanını oluşturmaktadır. Marks'ın din üzerine yaptığı değerlendirmeyi biraz daha geniş alırsak, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. Marks, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nde, dinle ilgili şunları söylemiştir: “Din, bu dünyanın genel teorisi, onun ansiklopedik özeti, manevi onuru, coşkunluğu ahlaki bakımdan onaylanması, gösterişli bütünleyicisi, evrensel avunması ve haklılığıdır... Dinsel sıkıntı, bir yandan gerçek sıkıntının ifadesi, bir yandan da gerçek sıkıntıya karşı protestosudur. Din, aklın içinden atıldığı toplumsal koşulların ruhu olduğu gibi, ezilmiş yaratığın iç çelişkisidir; taş yürekli bir dünyanın ruhudur da. Din, halkın afyonudur.”⁽³⁾ Dolayısıyla Marks, dini, sadece “afyon” olarak değil, dünyayı ve toplumu algılama biçimi olarak da ortaya koymuştur. Ancak, dogmatik bakış açısı, tek yanlı yaklaşarak, kitlelerin dine yaklaşımlarının özünü kavramaktan uzaklaşmıştır.

Bu dogmatik yaklaşım, cımbızlama işini Lenin'in eserlerinde de sürdürmektedir. Le-

nin'in, "din halkın afyonudur" belirlemesini, Marksizm'in dine yaklaşımındaki köşe taşı olarak yorumlamasını da tek yanlı ele almaktadır. Böylece Marks'tan cimbrizladığı belirlemeyi bununla kutsamaktadır. Oysa Lenin, "işçi yığınları üzerinde sonsuz baskı ve zorbalığa dayanan bir toplumda dinsel önyargıları yalnızca propaganda yöntemiyle giderilebilir sanmak aptallık olur. İnsanlığa vurulmuş din boyunduruğunu toplum içindeki ekonomik boyunduruğunun yalnızca bir ürünü ve yansıması olduğunu unutmak burjuva dar-kafallığı olur... Biz, hep bilimsel dünya görüşünü esas alacağız"⁽⁴⁾ demiştir. Lenin, dinle mücadelede felsefi-teorik mücadele ile siyasal mücadeleyi ayırtırmaya özel önem verir. Dine karış bilimsel yaklaşımı esas alırken, işçi sınıfının mücadelesinin dinsel önyargılardan arındırılmasını ve yoğunluğun ekonomik-politik sorunlara verilmesi gerektiğini vurgular. Dinin, ezilenlerin ve emekçilerin kopmaz bir parçası olduğunu unutmadan, ancak, sosyo-ekonomik kökleri kurutulunca yok olabileceğini söyler. Bu kökenin, yok edilebilmesinin temel bir koşulu da halkın dinini tarihiyle birlikte öğrenerek, buna göre hareket etmektir.

Bu temel yaklaşımın kavranmaması, ülkemizde –özellikle gençlerde-, din ve tanrı gibi konuların kısır döngü içinde tartışılmasını ve bazı kesimlerden uzak durulmasını beraberinde getirmektedir. Aynı eksiklik, Ortadoğu coğrafyasının din biçimli halk ayaklanmaları ve ortakçı-eşitlikçi cumhuriyet deneyimlerinin özümsemesini engellemektedir. Dolayısıyla emekçi sınıfların deneyimi olan teori darlaştığı için pratik de darlaşmaktadır. Bu yaklaşım, "kitlelerden kitlelere (Mao)" ve "kitlelere kendi deneyimlerinden yola çıkarak bilinç taşıma (Lenin)" ilkelerinin yeterince yaşam bulmasını engellemektedir.

Bu yazıda amacımız, MLM'nin dine yaklaşımını Ortadoğu tarihine uyarlamak ve bu paralelde çarpıcı örnekler sunmaktır. Böylece Marksizm'in dine yaklaşımını, yaşanmış olanca ayaklanmada teyit edilecektir. Bu ayaklanma ve ortakçı cumhuriyetlerden çıkarılan dersle-

rin, günümüzde nasıl hayati önem taşıdığını göreceğiz.

Bu ayaklanmaları daha iyi kavramak için dönemin sosyo-ekonomik durumuna genel olarak bakacağız. Bunun için de hem İslam öncesine hem de yayılmasına bir göz atacağız.

A. Ortadoğu'nun İslamiyetle özdeşleşmesi

I. İslamiyet Öncesi Durum

Günümüzde hem Arap yarımadasında hem de Türkiye'de resmi ve baskın olan din İslamiyet'in Sünni bağnaz kesimidir. Sünni bağnaz ideoloji kendisini yüceltmek için, İslam öncesi döneme "cahiliye devri" demektedir. Bu dönemde Arapların "kız çocuklarını diri diri toprağa gömdüğünü", kültürün esamesinin okunmadığını, inançsızlık ve ahlaksızlığın diz boyu olduğunu, savaşların hiç eksik olmadığını vb. iddia etmektedir. Oysa sayısız kaynaktan bunların yalan olduğu anlaşılmaktadır. Burada amaç, kitlelerin hâkim ideolojiyi kutsamalarını sağlamaktır.

Arapların hepsi kızlarını diri olarak (veya ölü fark etmez) gömseydi, şu anda hiç Arap olmazdı. Ancak faşist, bağnaz ideolojide mantık ve tutarlılık aramak beyhudedir. Sünni bağnaz kesim, kendi ahlakını ve "insancılığını" dünyanın en iyisiymiş gibi göstermek için, kendisinden önceki dönemi en kötüyümüş gibi göstermek zorundadır.

Arap yarımadasının, İslamiyet öncesi dönemde, dünyanın kültür merkezlerinden biri olduğu, geniş çevrelerce kabul görmektedir. Helenistik dönemle (M.Ö 4-1 yy'ları arası) birlikte, Ortadoğu, Asya ile Güney Avrupa arasında bir ticaret merkezi haline gelir. Bu durum tüm bu uygarlıkların kültürlerinin Ortadoğu'ya taşınmasını sağlar. Daha sonra Roma, Doğu Roma (Bizans, kuruluşu MS.393) ve Sasani İmparatorlukları (İran) döneminde de bu özelliğini korumuştur. Edebiyat, felsefe, matematik, astronomi, daha sonra da tıp, hukuk gibi alanlarda, dünyanın en ileri merkezlerinden biri olma özelliğini yaklaşık 11. yy'a kadar sür-

PARTİZAN 67

dürmüştür. İslamiyet'ten önce, özellikle şiir dalındaki Arapça eserler, en yaygın edebi ürünlerdi. O dönem, şiir dili Arapça olarak anılırdı. Yunan, Roma, Hindistan ve Çin kültürlerinin kaynaşımının en yoğun olduğu bölge Ortadoğu'ydu. Hal böyleyken, Sünni bağnaz kesimin bu dönemi karalaması, kendi kültürünü yüceltme çabasının ürünüdür.

İnançsızlık ve ahlaksızlığın hâkim olduğu görüşü ise, yine kendisinininkileri yüceltme aracı olarak ortaya atılmıştır. Çok tanrıcılığı, inançsızlık ve kâfirlikle eşdeğer gören Sünni bağnaz ideoloji, ahlaka da iki bacak arasından ve ataerkil zihniyetle bakmaktadır. 9 yaşındaki çocuklarla evlenmeyi, onlarca cariye ve eşe sahip olmayı "yüce" bir ahlak ürünü olarak görmektedir. Ama İslamiyet'in ilk dönemlerinden başlayarak hem ülke içinde hem de işgal edilen bölgelerde nehirlerin rengini değiştire-

cek kadar kan dökülmesini, ahlakla bağdaştırmaktadır. Sünni bağnaz kesim için, kanla beslenmek ve büyümek "yüce bir ahlak" sayılıyor.

Savaşların eksik olmaması, özellikle MS. 5. ve 6. yy'lar için doğrudur. Ama İslam-Arap devleti savaşlar ve işgaller üzerinde büyümüştür. Sünni bağnaz kesim kendi savaşlarını cihad (kutsal ve meşru savaş) olarak görürken, İslam öncesi savaşları "cahiliye" savaşları olarak nitelendirmektedir. **Günümüz sömürücü sınıflarının yaptığı gibi devletin şiddeti "meşru", devlet olmayanları "terör"dür.**

Ortadoğu'da özellikle Doğu Akdeniz Kıyıları, Basra Körfezi, Yemen, Mısır ve Mekke (Hicaz) uluslararası ticaret merkezleriydi. Gü-

ney Avrupa ve Asya ülkelerinin yanı sıra Habeşistan, Tunus, Cezayir gibi Afrika ülkelerinin de ticaret temsilcilikleri bulunuyordu. Mekke, uzun bir dönem bu merkezlerin en gelişkin olanıydı. Daha sonra, Şam, Antakya, Aden (Yemen) de birer ticaret merkezi olmuştur. Bu özellik, tüm bu ülkelerde siyasal-kültürel ilişkiyi de beraberinde getiriyordu. O dönemler Ortadoğu, dünyanın panoraması gibiydi.

Bu ortamda Arap yarımadasının en güçlü sömürücü sınıfını tüccarlar oluşturuyordu. Güney ve kuzey kesimlerde ise tarım gelişkin- di. Buralarda toprak ağası ve köylüler yoğun-

lukta idi. Bölgede, özellikle kıyı şehirlerinde zanaatçılık gelişkin- di. Esnafın yoğunlaştığı bölgeler de burardı. En alt kesimde ise köleler bulunuyordu. Köleler, tarımsal üretimden ziyade ev hizmetlerinde ve bina veya su kanalı yapımında kullanılıyordu. Gelir dağılımının en alt kesiminde

bulunan bir kesimse, kabileden dışlanmış olanlardı. Bunlar şehir ve kasabaların dilenci-berduş kesimini oluştururdu. Arap yarımadasının göçebe kabileleri de büyük bir sayısal gücü oluşturuyordu.

Göçebe kabileler, Arap yarımadasının orta ve güney kesiminde yoğundu. Çöl yaşamının bir parçası haline gelen bu kabile mensupları, birer savaşçı olarak yetişiyordu. Bu kabilelerin asıl geçim kaynağı hayvancılık ve kervanların güvenliği-kılavuzluğu idi. Çölü çok iyi bilen bu kabileler, dönemin en büyük ordularına karşı bile yenilmez bir özelliğe sahipti.

Roma, Bizans, Sasani imparatorlukları defalarca bu kabilelere karşı büyük seferler dü-

zenlediler. Ancak kabileler gerilla tarzıyla, bu orduları perişan ediyorlardı. Bu düzenli ordular, uçsuz bucaksız çölü bilmedikleri gibi, çöle dayanıklı değillerdi. Çöldeki en ufak gözevi bilen kabile savaşçılarının aksine çölde susuzluktan telef olabiliyorlardı. Bu yüzden de az sayıdaki kabile savaşçıları yenemiyorlardı. Çöl ve kabilelerin bu özelliğinden dolayı bu devletler kabilelerle genelde işbirliğine gitmeyi tercih ettiler. Roma ve Bizans'ın, Asya ile olan ticareti Arap yarımadasından geçiyordu. Hazar'ın kuzeyinden dolanan ticaret yolu hem daha pahalıydı hem de güvenli değildi. Bu yüzden Arap kabilelere bu ticarettten pay verilirdi. Bu durum, kabile sisteminin fazla değişmeden yüzyıllarca daha yaşamasında önemli rol oynadı.

Bu kabile sisteminin en çarpıcı özelliği, özel mülkiyetin gelişmemiş olmasıydı. Diğer doğu toplumlarında olduğu gibi, toplumsal mülkiyet hâkimdi. Kabile hayvanları, ortak mülkiyette olan meralarda otlatılırdı. Bu toprakların, diğer kabilelere karşı korunması da ortakça yapılırdı. Engels bu durumun doğunun "siyasal ve dinsel tarihinin özü"⁽⁵⁾ olarak ifade etmektedir. Gerçekten de İslam-Arap devletinin ideolojisi ve siyaseti, bu kabile sisteminin üzerinde biçim almıştı. Çiftçiliğin küçümsenmesi, ticaretin yüceltilerek ekonomik-sosyal sınırlarının çizilmesi, kadına yaklaşım, siyasal yönetimde şura'nın (konsey) esas alınması, bireyler ve kabileler arasındaki hukukun çerçevesi vb. hepsi, bu kabile sisteminin temelleri üzerinde yaşam bulmuştur.

İslam öncesi Ortadoğu coğrafyasını önemli ölçüde etkileyen üç gelişme olmuştur. **Birincisi** Helenistik dönemdir. Makedonyalı İskender'in Hindistan'a kadar olan coğrafyayı hâkimiyeti altına alması kültür kaynaşmasını beraberinde getirir. İskender'in ölümünden sonra İran, Mısır ve Suriye'de üç devlet kurulur. Bu devletler uzun yıllar boyunca kültürlerin yayılmasına vesile olmuştur. Bu dönem Ortadoğu mozağinin en büyük inşaatlarından biriydi.

İkinci gelişme, Roma'nın Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesinden sonra, Ortadoğu'nun, Doğu Roma aracılığıyla Hıristiyanlaştırılmasıdır. Anadolu, Doğu Akdeniz ve Mısır'da yoğunlaşan Hıristiyanlaştırma, Ortadoğu'nun çehresini değiştirmiştir. Bu döneme, Hıristiyan Bizans ile Zerdüştü Sasani imparatorluklarının 7. yy'a kadar süren savaşları damgasını vurur. Bu savaşlar özellikle Doğu Akdeniz ile Mezopotamya'nın (Bereketli Hilal Bölgesi) hâkimiyeti için oluyordu. Sasani devleti bir dönem Suriye ve Filistin'i yönetir. Bizans da uzun bir süre Kuzey Mezopotamya'yı egemenliği altında tutar. Bu durum bu bölgelerdeki kültürlerin yayılmasını ve kaynaşmasını sağlamıştır. Bu çatışmalı ortamdan en fazla faydalanan kesim Arap kabileleriydi. Her iki devletle işbirliği yaparak, gelirlerini artırıyorlardı. Ayrıca, bu devletlerin sınırlarına küçük beylikler kurma olanağı bulmuşlardı. Bu durum, hem ekonomik hem de askeri olarak güçlenmelerini sağlıyordu.

Üçüncü gelişme ise 5. ve 6. yy'larda Akdeniz Havzası'nda başlayan büyük ekonomik bunalımdır. Bu bunalım sonucu Bizans ve Güney Avrupa'nın, Asya ile olan ticareti neredeyse kesilmişti. Bundan en çok etkilenenlerin başında, bu ticarettten büyük gelir sağlayan Arap kabileleri ile Arap tüccarları olmuştur. Bu dönemde gelirleri azalan kabileler, zaten kıt olan kaynakların paylaşımı için uzun bir dönem savaşır. Bu dönem, yoğunluğu düşmekle beraber, 7. yy'a kadar sürmüştür.

İslam öncesi dönemde, hem dış hem de iç koşullar toplumsal sistemi değiştirmeye zorlamıştır. Ticaretin sönmesi, uzun yıllar süren savaşlar kitleleri yeni arayışlara itiyordu. Ekonomik durumun kötüleşmesi, kabileler arasındaki açık ve zımnî antlaşmaları da sona erdirmişti. Bunalım öncesi var olan görece istikrar iyice bozulmuştu. **Bu gelişmelerin, büyük bir değişimi zorlayacağı aşikârdır.**

İslamiyet bu koşullar altında ortaya çıkmıştır. İslam ideolojisi ve siyaseti, bu mozaik üzerinde biçim almıştır. İslamiyet, bir toplum-

sal değişimin ifadesi, biçimi olmuştur. Bu değişim, göçebe kabile-kavim sisteminden feodal sisteme geçiştir.

2. İslamiyet'in Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Hız. Muhammed, Hız. İsa gibi sınıfsal çelişmelerin olgunlaştığı bir dönemde, toplumsal sistemin değişimini temsil etmiştir. Hız. Muhammed'den önce de Arapların içinde kendisini peygamber ilan edenler olmuştur. Ama hiç birinde sınıf çelişmelerinin düzeyi, Muhammed'inki kadar uygun değildi. Dolayısıyla yeni bir toplumsal sistemi temsil edememişlerdir.

İslam peygamberinin yaslandığı sınıflar, değişimi en çok arzulayan sınıflardı. Bunlar köleler, dilenci-berduş kesimi, esnaf-zanaatkârlar, küçük tüccarlar ile bazı zayıf kabilelerdi. İlerleyen zamanlarda ise büyük tüccarlar arasındaki çelişmelerden faydalanıp bazısını kendi tarafına çekmiştir. İyice güçlendikten sonra ise çoğunu kontrolü altına almıştır.

En fazla eşitlik ve adalet isteyen köleler en fazla savaşanlardı. İslamiyet'in eşitlik söylemleri ve özgürlük vaadi, kaybedecek bir şeyi olmayan köleleri çabucak saflara çekiyordu. Kabileler arasındaki savaşlardan dolayı durumu daha çok kötüleşen esnaf, zanaatkâr ve küçük tüccarlar da, bu savaşların bitmesi umuduyla, peygambere destek verdiler. Peygamberin ticareti önemseyen yaklaşımı, bu kesimlere ayakta kalabilme ve büyüyebilme fırsatı veriyordu. Savaşlarla beraber, büyük tüccarlar tarafından daha çok ezilen bu kesimler, İslam'a ve peygambere ilk destek verenler arasında yer almıştı.

Peygamber yeteri kadar yandaş topladıktan sonra, Mekkeli kabile şeflerinin daha fazla tepkisini çeker. Bunun üzerine Peygamber, yandaşlarıyla 622 yılında Medine'ye göç eder. (Bu tarih İslami kesimlerin takvimlerinin miladidir.) Peygamber, daha önce Medine'de örgütlenme faaliyetini başlatmış olduğundan, kısa sürede şehrin siyasi ve askeri idaresini eline alır. Sonra Mekkelilerle çatışmalara girer. Biri

dışındaki tüm savaşları kazanır. Mekke'nin en güçlü kabilelerini yenmesiyle birlikte, İslamiyet'in yayılması hızlandı. Dolayısıyla bir devlet kurumu oluşturulmaya başlandı.

Peygamber 632 yılında öldükten sonra halife dönemi başlar. Halife, halef ve vekil anlamına gelmektedir. Halifeyi, selef veya seçkin bir topluluk seçiyordu. İlk dört halife olan Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin dönemleri, peygamberin hayatta olduğu dönemle birlikte "Altın Çağ" ve "Asr-ı Sadet" olarak adlandırılır. Sünni kesimin kullandığı bu sıfat, dönemin, eşitlik ve adaletin kusursuz olduğu iddiasından doğmuştu. Oysa sayısız kaynak bunun tersini söylemektedir. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Museviliğin tersine, zenginliği ve zenginleri över. Bu nedenle peygamber, halife ve yandaşlarının muazzam derecedeki zenginliği "normal" görülüyor. Bu yaklaşım, bu insanların köle sahibi olmalarını da "normal" karşılıyor. Peygamber öldüğünde büyük bir serveti ve 60 kölesi vardı. Halife Osman'ın bıraktığı miras 100 bin dirhem (altın para) idi. Peygamberin yakınlarından Talha İbn Ubeydullah el-Tayde'nin binlerce dinarı ve geniş toprakları vardı.⁽⁶⁾ Diğer halife ve yakınlarının da servetleri dillere destandı. Adaletin kusursuz olduğu söylenen bu dönemde, Halife Osman, devlet yönetimini kendi kabile insanlarıyla doldurmuş; böylece hanedan yönetimlerinin öncülüğünü yapmıştır. "Altın Çağ" döneminde kölelerin durumu iyileştirilse de kölelik kalkmamış, zenginlikler bir avuç insanda toplanmaya devam etmiştir. Ayrıca devlet ve ordu yönetimi de tamamen Arapların elindeydi. Arap olmayan Müslümanlar (Mevali) daima ikinci sınıf muamelesi görüyorlardı. İşte "Altın Çağ"ın panoraması!

Bu "Altın Çağ"a dönüş demagojisini günümüzde bazı radikal İslamcı örgütler (El-Kaide, Taliban, İslami Cihad vb.) ile S. Arabistan'da hâkim olan Vahabilik tarikatı kullanmaktadır.

Dört Halife döneminde, İslam-Arap devleti, kuzeyde Gürcistan, doğuda Horasan, batıda Nil havzası ile tüm Arap Yarımadası'nı ele geçirir.

✓ **Dört halife dönemi, Arap toprak ağası sınıfının yaratıldığı bir dönem olmuştur. İşgal edilen ülkelerde (bunun “meşru” ismi fetih oluyor) hem yönetime hem de topraklara el konuyordu.**

Bu dönemde ordu esasta merkezileşmişti. Seferlerden önce, kabile savaşçılarınin toplanması ile ordu oluşturuluyordu. Ancak bazı özel birlikler, sınır birlikleri ile bu dönemin sonlarına doğru kurulan garnizonlar, merkezi ve düzenli ordunun öncülü olmuştur. Buna müteakiben, devletin merkezileşmesi ve kurumlaşması da geri düzeydeydi. Halifenin, siyasal ve askeri erki elinde tutmasına rağmen, önemli kararları, kabile şeflerinden oluşan Şura’da (konsey) alması adettendi. Bu adet esasta kabile şefleri devletin uzlaşma aracıydı. Devlete tek başlarına hâkim olabilecek güçten yoksun oldukları için, geçmişten gelen bu adet devletin ilk dönemlerinde yaşam bulmuştu. Bu uzlaşma, Emeviler döneminde (miladi 661) sona ermiş ve hanedan yönetimleri hâkim hale gelmişti.

Dört halife dönemi, Arap toprak ağası sınıfının yaratıldığı bir dönem olmuştur. İşgal edilen ülkelerde (bunun “meşru” ismi fetih oluyor) hem yönetime hem de topraklara el konuyordu. O ülkenin yönetimi, İslam-Arap devletiyle bütünleştirilirken, toprakların büyük kısmı da Arap kabile şeflerine peşkeş çekiliyordu. Aynı dönem büyük tüccarlar gücünü artırmıştır. Batı ile Asya arasında tekrar canlanan ticaret, bu sınıfı güçlendirmişti. Batı ile Asya arasındaki ana ticaret yolu, İslam-Arap devletinin elindeydi. Dolayısıyla büyük tüccarlar, devlette önemli bir konuma sahip oldular. Hal böyleyken denilebilir ki, “Altın Çağ” halkın emekçilerin değil; sömürücü sınıfların parlak dönemlerini ifade etmekteydi.

Bu dönem MS. 661 yılında, Hz. Ali’nin öldürülmesi ile sona erer. Yeni döneme, Emevi

hanedanının yönetimi damgasını vurur. Bu dönemde, devletin merkezileşmesi artar. Yoksulların ve kölelerin durumu daha fazla kötüleşir. Buna paralel halk muhalefeti ve ayaklanmaları da artar. Halk muhalefetine artması, Emevilerin, orduyu merkezileştirmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu dönemde paralı askerlerden oluşan düzenli ordu kurulur. Böylece Emeviler dönemi, devletin kurumlaşması ve merkezileşmesini iyice geliştirdiği bir dönem olur.

Emevilerin baskıcı yönetimi ne halk ayaklanmalarını ne de rakip klikleri bastırabilmiştir. Bu dönemde, halk muhalefeti Ehl-i Beyt taraftarları olarak Şiilik adıyla ayrılmıştı. Ehl-i Sünneti oluşturan iktidar da, Sünniliğin temsilcisi olmuştur. Abbasiler gibi Emevilere rakip aşiretler, iktidarı alabilmek için Ehl-i Beyt savunucusu olarak görünmüştür. Böylece halk muhalefetine kısmen de olsa arkalarına almayı başarır, bu yolla Emevi hanedanını devirirler.

Abbasiler, miladi 750 yılında iktidara gelir ve başkenti, Şam’dan Bağdat’a taşır. İktidara gelir gelmez Ehl-i Beyt savunuculuğuna soyunur, dolayısıyla halkın istemlerine sırtını dönerek, gerçek yüzünü gösterir. Sünni bağnaz ideolojiyi esas alan Abbasiler, devletin ve ordunun merkezileşmesini artırır. İlk defa Arap olmayanlar da orduya alınırlar. 9. yy’da ilk köle ordusu oluşturulur. Bir yandan halka baskı uygulanırken diğer taraftan da işgaller devam etmiştir. En güçlü dönemine 9. yy’da erişen Abbasiler, bu dönemle birlikte zayıflamaya başlar.

Abbasileri zayıflatan en önemli gelişme, geniş halk muhalefetine silahlı ayaklanmaya dönüştürerek bağımsız, ortakçı devletler, şehirler kuran **İsmaili hareketinin** büyümesiydi. İsmaililer, MS. 890 yılında Küfe’de ilk ayaklanmayı gerçekleştirirler. Daha sonra Bahreyn, Mısır, Yemen, Tunus ve İran’da eşitlikçi cumhuriyetler kurarlar. Bu gelişmeler, Abbasilerin siyasi ve askeri olarak iyice zayıflamasına neden olur.

PARTİZAN 67

Bu zayıflık, diğer aşiretler tarafından fırsat olarak görülmüştür. İran'ın etkili aşiretlerinden **Büveyhiler** MS. 945 yılında Bağdat'ı işgal ettiler. Askeri ve siyasal yönetimi ele geçirdiler. Ancak halife kurumuna dokunmadılar. Büveyhiler, kitleleri karşlarına almamak ve halifeliğin etki gücünden faydalanmak için bir Abbasi halifeyi kukla olarak bıraktılar. Büveyhiler, Selçukluların işgaline kadar, iktidarı ellerinde tutarlar.

Selçuklular, MS. 970 yılında İslam devletini kuzeydoğusunu işgal ederler. MS.1055 yılında da Bağdat'ı işgal ederler. Arap devletinin batısında da Selahaddin Eyyubi, Mısır ve Suriye'de bir krallık kurmuştu (1171-1250). Hem Endülüs (İspanya) hem de Kuzey Afrika toprakları tamamen kaybedilmişti. Abbasi hanedanlığına son darbeyi de Moğollar vurmuştur. MS. 1258 yılında Bağdat'ı işgal ederek Abbasi hanedanlığına son verirler.

Abbasiler döneminde de, Ortadoğu, ticaret ve kültür merkezi olmaya devam eder. Kültür merkezi olma özelliği Sünni bağnaz ideolojiyi esas alan iktidar ve ulema sınıfını değil, halk muhalefetine temsil eder. Bâtınlığın ürünüdür. Kültürün geliştiği yerler Mısır, Doğu Akdeniz ve İran gibi Bâtini hareketlerin en çok geliştiği yerlerdi. Abbasiler, bu kültürlerle alternatif olarak "Altın Çağ"a dönüşü savunmuş ve bu kültürlerin temsilcilerine azgınca saldırmıştır. Ancak bu saldırganlık, kendi sonunu getirmekten başka bir işe yaramamıştır.

Abbasilerden sonra, İslam-Arap devleti, göçebe devletlerin işgali altında kalır. Selçuklular, İlhanlılar, Moğollar siyasal ve askeri erki ellerinde tuttular. Halifelik kurumunu ise kukla olarak bıraktılar. Halifeliği, kitleler üzerinde etkinlik kurmak için kullandılar.

Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'ya hâkim olması yeni bir dönemin başlangıcını ifade eder. Yavuz Sultan Selim, MS. 1516-17 yılında Memluk devletini ele geçirir. Osmanlı daha sonra Arap yarımadasının tümü ile Kuzey Afrika'yı alır. Sünni bağnaz ideolojiyi resmi din kabul eden Osmanlı, halifeliği de alır. Kendisi-

ni İslam'ın yılmaz savunucusu ilan eder. Tüm işgallerinin kılıfı olarak da İslam'ın yayılmasını gösterir. Ortadoğu'ya girişini on binlerce Şii'yi katlederek yapan Osmanlı, yıkılana kadar katliamcı özelliğini korumuştur.

İslam coğrafyasında feodalizmin aldığı biçim, daima, diğer doğu toplumlarına özgü niteliğini korumuştur. **Avrupa'da görülen biçimin aksine, İslam coğrafyasında tüm tebaa ve mülk, Allah'ın yani onun temsilcisi siyasal erkin sayılıyordu.** İslamiyet'in bu yaklaşımı, merkezi bir otorite kurmak isteyen Sünni bağnaz ideoloji tarafından, Osmanlı'nın yıkılışına kadar "şiddetle" savunulmuştur. Bu yaklaşım daha önceki işgalci devletler tarafından da olduğu gibi korunmuştur. Selçukluların da Sünni bağnaz ideolojiyi resmi din kabul etmelerinde, merkezi bir güç sağlayan bu yaklaşımın belirleyici bir rolü vardır.

Bu biçim, aşiret kültürünün ve köleliğin 20. yy'a kadar etkin olmasını sağlamıştır. Irak ve Körfez ülkelerinin resmi hukukunu 1960'lara kadar biçimlendiren, aşiret hukuku (el savadi) olmuştur. Köleliğin kaldırılması da aynı yıllara denk gelir. S. Arabistan kralı Abdullah'ın ise 1970'lerin sonlarına kadar köleleri vardır. Emevi ve Abbasi döneminde biçimlenen ve gelişen Sünni bağnaz ideoloji de günümüze kadar hâkimiyetini korumuştur. Ortadoğu'nun günümüze damgasını vuran bu niteliği, tarihinde gizlidir. Sınıf mücadelelerinin aldığı biçimler, bu üst yapı kurumlarını belirlemiştir.

Ortadoğu, iktidarlarının despot yapısı da günümüze miras kalmıştır. Bu nitelik geçmişte olduğu gibi halk ayaklanmalarının ve direnişlerin silahlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nitelik de Ortadoğu'nun savaşlar ve mücadeleler tarihine sahip olmasını beraberinde getirmiştir.

İslam coğrafyasının bu kısa tarihi bizim halk ayaklanmalarını anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu sosyo-ekonomik temel üzerinde yükselen ayaklanmaların neden her zaman dini biçimler ve silahlı olduklarını daha iyi kavramamızı sağlayacaktır.

B. İlk halk ayaklanmaları ve ilk ortakçı cumhuriyetler

Emevilerin hanedan yönetiminin başlaması, İslam-Arap devletinin gerçek yüzünü net olarak açığa çıkarmıştır. Devletin ve ordunun, bu dönemde iyice merkezileşmesi, keskinleşen sınıf çelişmelerinin ürünüydü. Aynı şekilde, ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalar da bu çelişmelerin ürünüydü.

Miladi 1250 yılına kadar olan dönemi iki kısma ayırabiliriz. Miladi 644-890 yıllarına 1. dönem, Miladi 890-1250 yıllarına ise 2. dönem diyebiliriz. Bu kategorileştirme, yazımızın yoğunlaştığı bu dönemleri karşılaştırmalı olarak kavramamızı sağlayacaktır.

1. döneme Hurremdinilik, 2. döneme ise İsmaililik damgasını vurmuştur. Her iki dönem ayaklanmaları esasta mevali (Arap olmayan Müslüman) ile diğer din ve etniklere dayanmışsa da İsmaililer, daha fazla Arap'ı harekete çekebilmiştir. Her iki dönemde de silahlı mücadele merkezi bir rol oynamıştır. Despot ve bağınaz iktidarlar, başka bir mücadele biçimine olanak vermiyordu. Her iki dönem ayaklanmaları silahlı mücadeleler ile eşitlikçi cumhuriyetler kurmuştur. Kökleri M.Ö 9. yy'la dayanan Mazdek dininin görüşleri Bâtınlilik ile kaynaştırılmış ve gelişen bir ivme ile sürecin sonuna kadar damgasını vurmuştur. Mazdekçilik ve Bâtınlilik tüm insanların eşitliğine inanıyor ve komünal bir sistemi savunuyorlardı. Doğu toplumlarına has olan toplumsal mülkiyetin ağırlığı ise buna zemin ve olanak sunuyordu. Hem göçebe hem de çiftçi topluluklar için geçerli olan bu durum halkların komünal cumhuriyetleri çabucak benimsemesini sağlıyordu. Arap yarımadasında göçebe kabile ortaklığı, İran'da ise köy komünleri yaygındı. Binlerce yıllık tarihi olan bu sistemler yeni cumhuriyetlere de biçim veriyordu.

Diğer yandan, İslam devletinin Arapların elinde olması, diğer etniklerin dışlanmasına neden olmuştu. Hem mevali kesim hem de diğer din mensupları ikinci sınıf muamelesi görüyordu. Bu durum her iki dönemde de bu kesimle-

rin en fazla ayaklananların başında olmasına neden olmuştu.

Ortadoğu'nun önce Helenleştirilmesi sonra Hıristiyanlaştırılması, çok kültürlülüğü yaratmıştı. Yüzylerce yıl bu kültürlerle sahip olan halklar iç içe yaşamıştı. Bu özellik her iki dönemde ayaklanma ve cumhuriyetlerde, halkların ortak potada eritilmesini kolaylaştırmıştır.

Emeviler döneminde Bâtınlilik **geliştirilmiş** ve Mazdekçilik ile **kaynaştırılmıştı**. İsmaililer ise daha şanslıydı. İlk dönemin tüm deneyim ve teorik birikimi üzerinde bir hareket başlatmışlardı. Keza halklar yeni bir mücadele geleneğine sahipti. Dolayısıyla İsmaililerin etkisi ve gücü daha geniş olmuştu.

Her iki dönemin ayaklanmaları dini biçimliydi. Emeviler döneminde Bâtınlilik ile birlikte gelişen Mehdilik kavramı yüzyıllar boyunca etkili oldu. Mehdilik, kitlelerin eşitlik ve adalet istemlerinin en kristalize halini ifade ediyordu. Yine Mehdilik kadar etkili olan "Ehl-i Beyt'in intikamı" söylemi kitlelerin siyasal taleplerini (iktidar olma) yansıtırken, mehdilik de ideolojik taleplerinin (eşitlik ve adalete dayalı bir dünya) yansımalarını ifade ediyordu. Birçok ayaklanmada, liderler mehdi ilan edilmişti. Mehdilik, bazı ayaklanmaların yenilgiye uğradıktan sonra yeniden canlanmasını da sağlamıştır.

Her iki dönemin ayaklanma ve cumhuriyetleri gerici iktidarlar tarafından unutturulmak istenmiştir. Bunun başarısız olduğu durumlarda ise en ağır hareketlere ve aşağılamalarla, ideolojik özleri karartılmak istenmiştir. Bu karalamalar ya liderlere ya da kitlelere yoğunlaşıyordu. Liderlere yönelik olanların ortak özelliği, liderin "sapkın, kafir –bugün terörist-cani vb." olduğuydu. Ve tabii ki "kitleleri kandırdığıydı". Liderlerin temsil ettikleri ideolojik öz karartılarak, kitlelerin bu öze göre şekillenmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Kitlelerin tümünden karalanması ise, iktidarların o kitleleri kazanmada umudu kalmadığında gerçekleşmektedir. Kitleler, tümünden "düşman, sapkın, kafir" ilan edilirler. Gerici iktidar, böylece ken-

PARTİZAN 67

di kitlesi ile bu kitleleri ayırmaya büyük özen gösterir. Ayaklanan kitlenin “cani, katil vb.” olduğu iftirası da eksik olmaz. Gerici iktidar bu sayede, kendi kitlesinin güvenlik kaygısı yaşayarak kendilerine ihtiyaç duymasını sağlar. Bu karalamalar resmi ideoloji ve tarihinde de mutlaka yer alır, böylece yeni kuşakların da bu “sakıncalı” ideolojilerden etkilenmesinin önüne geçilmeye çalışılır.

Ancak tüm bu çabalar nafi değildir. Baskının, sömürünün olduğu her yerde isyan vardı, var olma da devam edecektir. Tarih bize bunu sayısız kez göstermiştir.

Ortadoğu'nun ayaklanmalar tarihi ciltlerle ifade edilecek kadar geniştir. Bu nedenle bu yazımızda sadece öne çıkan ayaklanma ve hareketleri vereceğiz. Yazımızda, geniş ve güçlü etkilerinden dolayı İsmaililere daha fazla ağırlık vereceğiz.

1. Muhtar-ül Sakefi Ayaklanması

Emeviler döneminin ilk büyük ayaklanması, Muhtar-ül Sakafi ayaklanmasıdır. Muhtar, Emevilerin dışladığı mevali kitleleri, eşitlik ve adalet sloganıyla peşine sürükleyebilmiştir. Muhtar, halifelik ve şeriatın eşitsizliğin kaynağı olduğunu söylüyordu. Peygamberin, “Acem ile Arap arasında ayırım yoktur” deyişini referans

olarak alan Muhtar, şeriatın kaldırılması gerektiğini savunuyordu. Ayaklanma, Miladi 685 yılında Küfe'de (Irak) başladı ve 690 yılında yenilgiye uğradı. Muhtar'ın fikirleri, Muhtariye Fırkası adıyla sürmüştür.

Muhtar, mevali tarafından Mehdi ilan edildi. Hak ve adalet dağıtacak olan mehdiye inanç bu dönemde gelişmeye başlar. Muhtar'ın Emevilere başkaldırmasında da Ehl-i Beyt'in intikamını alma söylemi vardı. Bu ayaklanma, “Mehdilik ve Ehl-i Beyti'nin intikamı” argümanlarının etkili olduğu ilk büyük ayaklanma olma özelliğine de sahiptir.

2. Hurremiler Cumhuriyeti

Mazdekçilikten etkilenen Hurremdinilik, tüm İslam-Arap coğrafyasında çeşitli fırkalar altında varlığını sürdürmüştür. Mazdek'in ortakçı fikirlerini İslam'la kaynaştıran Hurremdinilik, şeriata karşıydı. Manicilik ve Zerdüştülüğün de yoğun etkilerini taşıyordu. Hidaş lakaplı Ammar İbni Yezid, tüm bu mozaik harmanlayarak Hurremdiniliği geliştirmiştir. Hidaş'ın bu fikirleri, 9. yy'ın ikinci yarısına kadarki süreçte gerçekleşen ayaklanmaların çoğuna temel oluşturmuştur.

Hidaş'ın fikirleri, Horasan'da (İran) Ebu Müslim tarafından pratiğe geçirilmişti. Ebu Müslim, Abbasi davetçileri ile işbirliği yaparak Miladi 748 yılında ayaklanır. Miladi 750 yılında da birlikte Emevileri dev-

✓ **Mazdekçilikten etkilenen Hurremdinilik, tüm İslam-Arap coğrafyasında çeşitli fırkalar altında varlığını sürdürmüştür. Mazdek'in ortakçı fikirlerini İslam'la kaynaştıran Hurremdinilik, şeriata karşıydı.**

rirler. Ebu Müslim, Horasan'da geneli mevali kitleden oluşan eşitlikçi bir cumhuriyet kurar.

Ebu Müslim'in bu eşitlikçi cumhuriyetine tahammül edemeyen Abbasiler Miladi 755 yılında hile ile onu katlederler. Abbasiler, halkın yanındaymış gibi gözükererek, halkın desteğini kazanmıştı. Bu yolla da iktidara gelmişti. İktidara gelir gelmez de gerçek yüzünü açığa vurmuştu.

Ebu Müslim'in Horasan'daki etkisi onun ilahlaştırılmasını sağladı. Mehdi ilan edilerek, bir gün geri gelip adalet dağıtılacağına inanılmaya başlandı.

Ebu Müslim'in yakın dostu Sinbad, Miladi 756'da Nişapur'da ayaklandı. Sinbad, Ebu Müslim'in etkisini kullanarak kitlelerin ayaklanmasını örgütlemişti. Çok sayıda çiftçiyi de ayaklanmaya katan Sinbad'ın hareketi fazla yaşamadı.

Daha sonra Üstad-ı Sis, Horasan ve çevresinde kendisini peygamber ilan ederek ayaklanma başlatır (miladi 766). İki yıl içinde ele geçirdiği bölgelerde eşitlikçi bir cumhuriyet kurar. Ancak o da yenilir.

Miladi 770'lerin başında yine Ebu Müslim etkisiyle büyük bir ayaklanma başlatılır. Nahşeb'de (Kuzey İran) başlayan ayaklanma Buha- ra, Semerkant ve çevresinden kısa sürede destek alır. Köylü ve Türkmen oymakların en büyük desteği verdiği bu ayaklanma ancak 10 yıl yaşabildi.

Bu ayaklanmaların yenilgi nedenlerine daha sonra değineceğiz ama bazı ortak noktalarına değinmekte fayda vardır. Mehdi olarak ilan edilen Ebu Müslim, tüm bu ayaklanmalarda etkin olmuştu. Mehdilik inancı, fikirler ve ideolojik özden çok bireylerin öne çıkarılmasını sağlıyordu. Bu yönüyle, bu pratiklerde mehdilik hem olumlu hem de olumsuz etki bırakmıştır. Kitlelerin birleştirilmesi ve savaştırılmasında olumlu etkisi vardı. Ancak siyasal ortamın sınıfsal analizinin yapılmasının önüne geçen etkenlerden biriydi. Bu da ayaklanmaların kısa ömürlü olmasına neden oluyordu. Bu ayaklanmaların, yeteri kadar örgütlenip, güçlenmeden başlamaları da onların etkisini zayıflatmıştı.

3. Kızillar Cumhuriyeti

Ebu Müslim taraftarları, Hurremdinliği yeniden canlandırarak, İran'ın Cürcan bölgesinde ayaklanır. (Miladi 779) Giysileri ve bayrakları kızıl olduğu için kızillar adını almışlardır. Ayaklanma, batı İran'a doğru (Rey ve İsfahan) yayılır. Manicilik ve Zerdüştlüğün sentezini yeni biçimlere sokan bu hareket, ortakçı bir cumhuriyet kurar.

Hareket Miladi 808 yılında, Babek önderliğinde Azerbaycan'da ayaklanma başlatır. Kürtlerin de yoğun olduğu bu bölgede köylülerin geniş desteği sağlanır. Azerbaycan, Kızillar Cumhuriyeti sınırlarına dahil edilir. Hareket, bu tarihten sonra Babekiler diye anılır. Babek'in, Abbasi orduları ile birçok kanlı çatışması olur. Babek, hepsinde galip gelir. Ancak Miladi 837'de yenilir ve idam edilir. Babek'in ölümü, cumhuriyetin dağılmasına neden olur. Babek de Ebu Müslim gibi ilahlaştırılır ve etkisi Ortadoğu'ya yayılır.

Babekiler Miladi 840 yılında Mazyar İbn Karin isimli bir İranlı önderliğinde, Taberistan ve Cürcan'da ayaklanır. Bu ayaklanma bir yıl sonra bastırılır.

Böylece Babekiler hareketi yenilgiye uğrar. Babekilerin fikirleri İran ve Kafkasya'da etkili olmaya devam eder. Ancak çeşitli kollara bölünen bu fikirler, merkezi bir örgütlenmede birleşemedi. İlk zamanlar cumhuriyetin sınırları genişletilse de, bu dönemde de ayrılıklar yaşandı. Bu dağınıklık hareketin sönmesine yol açmıştır.

4. Siyah Köleler Cumhuriyeti (Spartaküs Ayaklanması)

Kölelik, İslamiyetin ilk yayılma yıllarında görece iyileştirilmişti. Kölelerin azad edilmesi kolaylaştırıldı. Peygamber, kölelere iyi davranılmasını emretti. Ancak, bunlar kısa süreli oldu. Abbasi döneminde köle ticareti en önemli gelir kalemlerinden birini oluşturuyordu. Dolayısıyla köle muhalefeti, hiçbir zaman bitmemiş, tersine, özellikle dört halife döneminden sonra artan bir ivme kazanmıştı.

PARTİZAN 67

Köle hareketinin önderi Ali İbni Muhammed Berka; kendisini Ehl-i Beyt'ten ilan etti. Bu sıfatla, miladi 867 yılında köle ayaklanmasını başlattı. Güney Mezopotamya'da başlatılan bu ayaklanma sonucu eşitlikçi bir cumhuriyet kuruldu. Huzistan, Basra ve Küfe'de yaklaşık 15 yıl bu devleti yaşatabildiler.

Köle ayaklanmasının önderleri, Karmatilerin işbirliği önerisini geri çevirdiler. Köleler dışındaki sınıfları örgütlemek bir yana, kendi coğrafi sınırları dışındaki köleleri de kendi saflarına çekmeye çalışmadılar. O dönemde oldukça güçlenmiş olan Karmatilerin teklifini kabul etselerdi, cumhuriyetin ömrü daha uzun olabilirdi. Miladi 882-884 yıllarında büyük bir katliama maruz kalan kölelerin cumhuriyeti böylece yıkıldı. Nizam-ül Mülk bu köle hareketi için "Mazdek, Babek, Hurremdin ve Karmati hareketi gibi, hatta onlardan beter"⁽⁷⁾ diyordu.

Bu ayaklanmaların yenilgi sebepleri

Tüm bu ayaklanmalar dışında irili ufaklı birçok ayaklanma daha olmuştu. Ancak bunlar en büyükleri ve en güçlüleri olmaları dolayısıyla döneme damgalarını vurmuşlardı.

Bu ayaklanmaların yenilmesinde kendi özgüllükleri dışında, ortak sebepler de vardı. **Bu ayaklanmaların** hepsi dini biçimliydi. Bu durum hareketi bir yandan güçlü kılarken diğer yandan da zayıflatıyordu. Metafizik düşünce biçimi, siyasal ortamı ve devletin yapısını yorumlamayı zayıflatıyordu. O dönem insanlığın bilgi birikimi de hesaba katıldığında, sınıf çatışmasının yeterince kavranamaması anlaşılabilir.

Bu hareketlerin ortak bir özelliği de, bireylerin çok fazla öne çıkarılmasıydı. Hemen her önder ilahlaştırılıyor ve mehdi ilan ediliyordu. Kitlelerin bilinç düzeyi ve siyasal kurumsallaşmaların zayıflığı ile birleşen bu durum, öncelikle hareketin ömrünü kısaltıyordu. Liderlerin ölmesi, hareketi zayıflatıyor veya bitirebiliyordu. İsmaililerin, kurumlaşmadaki üstün başarısı, onların kurduğu devletlerin çok

daha uzun ömürlü olmalarını sağlamıştır. Oysa bu dönemdekiler kısa ömürlüydü.

Yine bu özellikten kaynaklı, liderlerin kendine aşırı güvenmesi vakaları, harekete büyük zarar veriyordu. Köle ayaklanması liderlerinin, Karmatilerin işbirliğini reddetmesi bunun en çarpıcı örneğiydi. Bu aşırı güvenin faturası, on binlerce kişinin katledilmesi olmuştur.

Bunların yanında, ayaklanma ve cumhuriyetin dar sınırlarda hapsedilmesi, yenilgi nedenlerinden biriydi. Ayaklanma tabanı esasta mevali kesime yaslanmış ve Arap kitlelerin örgütlenmesi işiyle pek uğraşmamıştı. Bu durum gerici iktidarın kitle tabanının güçlü kalmasını sağlıyordu. Dolayısıyla, eşitlikçi-ortakçı cumhuriyetlere karşı büyük ordular toplanabiliyordu.

Oysa İsmaililer, kendi egemenlik coğrafyalarına hapsedilmediler. İlk eşitlikçi devletlerini Bahreyn'de kurduktan sonra, İslam coğrafyasının dört bir yanına yayıldılar. Bu coğrafyadaki geniş ve güçlü örgütlenmeleri buna olanak veriyordu. Bu örgütlenmelerin kurumsallaşmış olması da, Abbasilerin yıkılmasında büyük bir role sahipti.

İsmaililer bu paralelde Abbasi orduları içinde de örgütlenme ve propaganda faaliyeti yürütüyorlardı. Bu çalışma tarzı Abbasi ordularını zayıflatmıştı. Abbasiler, Türk ordularından yardım almak zorunda kalmışlardı. Oysa I. dönem ayaklanma önderlerinin böyle bir perspektifi de yoktu. Bu durum, ayaklanmanın gücünü zayıflattığı gibi güçlü ordular kurulmasının önüne geçebiliyordu. Ordunun gücü ve büyüklüğü kitlelerin genişliğine bağlıydı. Ayrıca düşman ordusunun zayıflatılmasının en önemli yollarından biri de, onlar içinde örgütlenme yapmaktı.

Bunların dışında ayaklanmaların yeterince güçlenmeden başlatılması gibi yaklaşımlar da yenilgilere neden oluyordu. Tüm muhalif sınıfları örgütlenme anlayışı zayıftı. Yanı sıra güçler dengesinin tahlili metafizik düşünceden kaynaklı somut yapılamıyor-

du. Bu eksiklikler, ayaklanma başarıya ulaşsa bile devamının gelmesini engelliyordu.

I. dönemin ayaklanmalarındaki bu temel eksiklikler, onları yenilgiye götürmüştür. Ancak bu dönemin önemli kazanımları olmuştur. Hem silahlı mücadeleler açısından hem de teorik birikim açısından önemli bir dönem olmuştur. Halklar yeni bir mücadele geleneği kazanmıştı. Sonraki kuşakların mücadeleleri bu birikimler ve kazanımlar üzerinde yükselmiştir.

C. İsmaililer

I. Şiilik ve İsmaililiğin ortaya çıkışı

İslamiyet'in ilk yıllarında toplumsal sistemde köklü değişimler olmuştu. Ancak bu değişimler sınıf çelişmelerini bitiren cinsten değildi. Peygamber ve ilk dört halife zamanında, yeni sistemin getirdiği ruh hali hem sömürücü klikler hem de halk arasında ılımlı bir hava yaratıyordu. İktidar ve devlet merkezileştikçe sınıf çelişmeleri artmıştır. İktidar sahipleri gün

geçtikçe zenginliği daha fazla kendilerinde topluyordu. Bu da halkın gittikçe yoksullaşmasına neden oluyordu.

Bu durumdan rahatsız olan kesimler, eşitlikçi söylemler kullanan Ali'nin iktidara gelmesini istiyordu. Şia denen bu kesim Halife Osman'ı öldürerek Hz. Ali'nin iktidar olmasını sağladı. Ancak Ali'nin Muaviye ile uzlaşması bazı kesimlerin Ali taraftarlığını bırakmasına neden olur. Belli bir kesim ise Ali ve onun şahsında Ehl-i Beyt'in savunuculuğunu sürdürür. Ali, bu dönemde iktidarı alamadığı için "mazlum" durumuna düşmüştü. Kendilerini de mazlum olarak gören halklar, bu özelliklerini Ali'nin mazlumluluğu ile özdeşleştirmişlerdi. Halifeliğin Ehl-i Beyt'in soyuna ait olmasını ısrarla savunmaları buradan kaynaklanmaktadır. Ali'nin öldürülmesi (miladi 661), sonra onun oğlu Hüseyin'in de öldürülmesi (miladi 680), bu yaklaşımı iyice büyütür. Öyle ki Ali de Hüseyin de ilahlaştırılır.

Bu durum hem halk ayaklanmalarında hem de sömürücü sınıfların arasındaki klik savaşımında ana temayı oluşturmuştur. Halk Ehl-i Beyt'in intikamı için ayaklanıyordu. İktidarın rakibi olan klikler ise aynı nedenle iktidara karşı çıkıyordu. Sınıf çelişmelerinin ifade edilmiş biçimi haline gelen "Ehl-i Beyt'in intikamı" daha sonra mehdilik inancı ile kaynaşmıştı.

Eşitlikçi bir sistemden yana olan Batnilik de bu iki argümanı temel alarak gelişmeye başlamıştır. Kendisinden önceki eşitlikçi inançlar ile İslamiyet'i harmanlayarak kaynaştırmış; süreç içinde de bu zemin üzerinde olgunlaşmıştır.

Şiilik, ancak 9. yy'da esas biçimini almıştır. Miladi 874 yılında ölen II. İmam H. Askeri'den sonraki imam, çocuk yaşta kaybolmuştu. Bu çocuk, mehdi ilan edildi ve bir gün geri gelip hak ve adalet dağıtılacağına inanıldı. 12 imamcı Şiilik bu dönemde biçim alır. Merkezine mehdilik ve imamlığı koyan bu inanç, Kuran'ın Batını yorumunu reddeder. Batniliğe karşı çıkar.

PARTİZAN 67

Bu yüzden de Sünni iktidarlara daima yakın olmuştur. Miladi 945'te 12 İmamcı Şii olan Büveyhiler iktidarı ele geçirip sistemle iyice bü-tünleşmişlerdi.

İsmailiğin doğuşu Miladi 760'tan sonradır. Bu tarih 6. İmam Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'in ölüm tarihidir. Bazı Şiiiler 7. İmam olarak Musa'yı kabul etti. Buna itiraz edenler İsmail'i imam ilan ettiler. Böylece İsmaililer, bir hareket olarak ayrıştı.

İsmaililer, o dönem gelişmekte olan Bâtınilîği temel alırlar ve Bâtınilîği olgunluk evresine taşırlar. Kendisinden önceki mücadele deneyimleri ve teorik birikimi özümseyerek, sistem karşıtı bir örgütlenme başlatırlar. Ancak bu süreç uzun yıllar almıştır. Hareket, olgunluk evresine ancak 9. yy'da erişir.

Bu dönem boyunca çeşitli sınıflar arasındaki çelişmeler kendisini dini biçimlerde yansıtmıştır. Sisteme kökten karşı olanlar Bâtınilik hareketlerinde toplanmıştı. Sistemin özüne muhalif olmayıp da iktidardan pay kapmak için sisteme muhalif olanların bir kısmı 12 İmamcı Şiiiler olarak anılıyordu. İktidar sahipleri ve işbirlikçisi ulema sınıfı ise Sünni bağnaz kesimi oluşturuyordu. Bunların her biri kendi iç çelişmelerine göre tarikatlara veya kollara ayrılıyorlar. Bu iç ayrılıklar da kendisini dini farklılık olarak yansıtıyordu.

İsmaili hareketinde bazı kollar kendilerin Şii olarak kabul etmez. Bu durum, 12 İmamcı Şiiilerin, sistemle işbirliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

İsmailiğin olgunlaşmasını sağlayan bazı ayaklanmaları ve akımları önceki bölümlerde görmüştük. Bunların dışında, Bâtınilîğe özel bir önem vererek, hareketi etkileyen diğer akımlara değinelim.

2. İsmaililiği etkileyen akımlar

Ortadoğu'da Bâtınilik, yüzyıllar boyunca, halk mücadelelerine biçim veren akım olmuştur. Bâtını, içsel-gizli anlamı olan demektir. Daha geniş bir ifadeyle Kuran ve kutsal metinlerin, görünen (zahiri) dışında, içsel ve giz-

li bir anlamı olduğunu ve bunun da yaşama yön vermesi gerektiğini savunur. Bâtınilik, zahiriliğe zıttır. Zahirilik Kuran'ın her şeyi açık biçimde ifade ettiğini ve Sünnetin de (ataların yolu, peygamberin yaşam tarzı) bunu tamamladığını iddia ediyordu. Bu yüzden de Bâtınilîği "sapkın, kafır" olarak ilan etmişlerdi. **Bâtınilik ezilenlerin, zahirilik ise sömürenlerin dini olmuştur.**

Sünni İslam'ın ünlü alimlerinden Gazali, Bâtınilik için "Bâtıniye mezheplerin özü, şeriat yapısını dürüp kaldırmaktır. Çünkü onlar mücicilerin (Mazdekilerin) her şeyi mubah sayan koludur. Muharremattan (dince yasak şeyler) olsa bile, kadınları mubah; her mahzuru helal saydılar. Onların maksadı saltanattır. Müslüman malına, ırzına el atmakta; intikam almaktır. Bu sebeple Müslüman kanı döktüler, akla gelmedik belaları musallat ettiler" demişti. Bu ve benzeri sayısız aşağılama ve karalama bulunmaktadır. Felsefi olarak alt edilemeyen Bâtınilik, bu yüzden yüzyıllar boyunca karalanmıştır. Bunlar da kitlelerin değer yargılarına göre uyarlanmıştı. Bunlar, "Ana-bacı tanımaz, kadınları ortak kullanırlar, bebek katilleri, gözü dönmüş caniler, dinsiz-imansız sapıklar, kafirler, devlet düşmanları vb." gibi günümüze kadar en çok kullanılan argümanlardı. Bir hareket, sömürücü sınıflar tarafından ne kadar aşağılanıyor ve karalanıyorsa, ondan duyulan korku da o kadar büyüyordu. Sünni bağnaz iktidarların, en büyük düşmanının, ezilenlerin temsilcisi Bâtını hareketleri olması da doğaldı.

Bâtını akımı, kendisinden önceki dinlerin inanç ve fikirlerini de almıştı. Mazdeki, Manici, Zerdüştlük vb. dinlerin yanı sıra Yunan ve Hint kültürlerinden (özellikle Budizm ve Hinduizm) de etkilenmiştir. Tüm bu kültürler, İslam'ın Bâtını yorumuyla birleştirilerek yeni bir akım ortaya çıkmıştır.

Bâtınilik ortaya çıktığı yıllarda en çok Mazdekilikten etkilenmiştir. "Mazdekilere göre insanlar kin, bölünmüşlük ve değişik şartlarda yani sınıflara bölünerek yaşamaktan mutsuzdur, tüm insanlar eşit yaratılmıştır, o halde eşit

✓ ***İhvan-ül Safa, kainatı kozmik evren, insanı ise mikrokozmoz olarak yorumluyordu. Her insanın evrenin-doğanın kopmaz bir parçası olduğunu ve evrenin sınırlarının insanda var olduğunu düşünüyorlardı.***

yaşamalıdır⁽⁶⁾ Bu görüşler, Bâtinileri cezbetmiştir. Mazdek, tüm mal ve mülklerin eşit olması gerektiğini yani komünal sistemi savunuyordu. Mazdekiler, Miladi 488 yılında, Afganistan'ın Herat yöresinde ayaklanma başlattılar. Zenginlerden alınan mallar, halka bölüştürüldü. Köleler azad edildi. İran hükümdarı Kubad İbni Firuz, bu hareket karşısında mallarını bir kısmını halka dağıtmak zorunda kaldı. Hükümdar, mazdekiliği resmi din ilan etti. Ayaklanmanın kazanımları 10 yıl boyunca sürdü. Ancak Mazdekiler devletin yapısını değiştirmediler. Egemen sınıflara karşı yeterince bir mücadele yürütmediler. Bu yüzden, İran'ın sömürücü sınıfları tarafından mağlup edildiler. Mazdekiler, büyük bir katliama maruz kaldılar. Ancak fikirleri ve ayaklanmanın etkisi tüm Ortadoğu'ya yayılmıştı.

Mazdekiliğin bu görüşleri daima Bâtiniliğin merkezinde yer almıştı. Eşitlik ve ortakçılık, kurulan tüm cumhuriyetlerde esas alınmıştır.

Bâtini hareketleri etkileyen akımlardan olan Muğiriye ve Mansuriye Firkaları, sadece şeriata karşı çıkmıyor, İslamın bazı temellerini de sarsıyordu. Muğiriye Fırkası, Manicilikten etkilenmiş ve ışık-karanlık ikilemini İslamiyetle kaynaştırmıştı. Zerdüştlükte de var olan bu ikilem, İslamın evreni tek yanlı yorumlamasına karşı ikiciliği savunuyordu. İslam, tek tanrı ve tek evren fikrini savunurken Manicilik iki evrenin varlığını savunuyordu. Bu ikilem iyi ve kötüyü temsil ediyordu. Muğiriye, bu fikri esas alarak kurtarıcıları, Allah'ın yarattığı aydınlık denizinin, kafirler ise karanlık denizinin ürünü

saydı. Bu görüşler mehdilik inancıyla da örtüştürülerek yeni biçim veriyordu. Muğiriye Fırkası, Abbasilerin ilk dönemlerinde bir ayaklanma başlatır; ama kısa sürede bastırılır. Bu yenilgi, firkanın görüşlerinin yayılmasını engellemeyemez ve bu fikirler İslam coğrafyasına yayılır.

Mansuriye Fırkası ise kıyamet, cennet, cehennem kavramlarını reddetmiştir. Kuran'ı Bâtini olarak yorumlar ve asıl cennetin yeryüzünde olduğunu iddia eder. Fırkanın kurucusu Ebu Mansur kendisini mehdî ilan eder. Irak valisi tarafından da idam edilir.

Bu iki firkanın fikirleri İsmaililer tarafından özümsemiştir. Bu fikirler her millet ve dinden insanların tek çatı altında toplanmasını sağlayacak bir öğretinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

İsmaililiğin daha geç dönemlerine denk gelen İhvan-ül Safa (Saf Kardeşlik) hareketi, İsmaililiğin olgunlaşmasında önemli bir rol oynar. Miladi 983 yılında ortaya çıkan hareket 1047'de, Ayyuran ve Sutlar isiminde iki ocak kurar. Gerici iktidar tarafından "baldırı çıplak hareketi" olarak karalanan bu örgütlenmeler, kendilerini manevi arınma ve aydınlanmaya adanmış süreçlerde bu hareket İsmaililerle iç içe girer, kaynaşır.

İhvan-ül Safa, rasyonalizmi (akılcılık) savunuyordu. Astronomi, hukuk, matematik, tarih ve daha birçok dalda yetkin insanlara sahiplerdi. Bu hareket Avrupa aydınlanmacılığından çok önce rasyonalizmi savunmuştu. Kuran'da gizli-içsel yorumların olduğunu ve bunların ancak akılla kavranabileceğini savunuyorlardı. Zahircilerin aksine, imanın akıldan üstün olduğunu kabul etmiyorlardı. Bu düşünceler Avrupa'da ancak skolastik çağın sonlarında dile getirilmiş, Descartes ise rasyonalizmin öncüsü sayılmıştır. Spinozada doğa-insan birliğinin kurucusu ilan edilmişti. Oysa bu fikirler Buda, Mani, Zerdüşst tarafından çeşitli biçim ve oranlarda savunulduğu gibi, İhvan-ül Safa tarafından da yeni bir biçime sokulmuştu.

İhvan-ül Safa, kainatı kozmik evren, insanı ise mikrokozmoz olarak yorumluyordu. Her

insanın evrenin-doğanın kopmaz bir parçası olduğunu ve evrenin sınırlarının insanda var olduğunu düşünüyorlardı. İnsanın manevi arınma ile evrenle, dolayısıyla tanrıyla bütünleşebileceğine inanıyorlardı. Buda'nın nirvanası, Hallac-ı Mansur'un "Enel Hak"ı, Yunus Emre'nin "bir ben var benden içeri"si hep bu fikrin özü ile aynıydı. Spinoza, özgürlüğün doğa yasalarına uymak olduğun söylemesinden yüzyıllar önce bu fikir doğu toplumlarında zaten yaygındı. Tasavvufun da özünü oluşturan bu fikirler, tüm insanların eşit olduğunu ve mutluluğun dünyevi ihtiraslardan arınarak yakalanabileceğini savunuyordu. İhvan-ül Safa bu fikirlerin ancak eşitlikçi-ortakçı bir sistemle geniş kitlede yaşam bulabileceğini savunarak, devrimci bir duruş sergilemiştir.

Bu fikirler ışığında peygamber ve halifeler yalancı-sahtekar ilan ediliyordu. Şeriat ise saltanat ve eşitsizliğin kaynağı olarak görülüyordu. Muğiriye ve Mansuriye fırkalarının fikirlerinin etkisiyle cennetin yeryüzünde yaratılması gerektiğini, yaratılabileceğini ve bunun da ancak ışık denizinde yaratılmış önderler vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğini savunuyorlardı.

İhvan-ül Safa, şeriat ve Sünni bağnaz iktidara karşı çıkarak onları felsefi olarak çürütüyordu. Akılcılığı ve eşitliği esas aldığı için bunda hiç zorlanmıyordu. Bir İhvan-ül Safa risalesinde şöyle yazar: "Bizler hiçbir ilme veya mezhebe düşmanlık beslemeyiz; çünkü görüş ve mezhebimizin hepsini alt edeceğine eminiz." Gerçekten de Sünni bağnaz iktidar ve ulema sınıfı, İhvan-ül Safa'yı karalamak ve aşağılamaktan öteye gidemiyordu. Bu yüzden de bu hareketi şiddet kullanarak bastırmaya çalışıyordu. Ancak illegal örgütlenmeyi esas alan hareket uzun yıllar varlığını sürdürebilmişti.

İsmaili hareketi, kendisinden önceki, ayaklanma deneyimleri ile birlikte güçlü bir teorik zemine de sahip olmuştur. Bu fikirleri illegal örgütlenme vasıtasıyla tüm İslam coğrafyasına yaymayı başarmıştır. Bu çalışma tarzı, hareketin güçlenmesinde çok önemli bir role sahiptir.

3. İsmaililerin çalışma ve örgütlenme tarzı

İsmaililerin ilk örgütlenmeleri, 8. yy'da başlar. İlk olarak Güney Mezopotamya ve Tunus'un kırsal kesiminde örgütlendiler. Güney Mezopotamya'da Bedevilere, Tunus'ta ise Berberilere yaslandılar. Daha sonra şehirlerde lonca, dernek, fırka, ocak gibi örgütlenmelerle faaliyet yürüttüler. İsmaililerin, ilk örgütlenmeleri dağınıktı; farklı kolları vardı. Hareketin merkezileşmesi ancak 9. yy'ın sonları ile 10. yy'ın başlarında olmuştur.

İslam coğrafyasının şehirlerinde kitlelerin ilk örgütlenmeleri lonca, dernek ve ocak gibi kurumlardı. Özellikle kasabalarda milis örgütlenmesi olan Fütüvvet Ocakları (Yiğitler Ocağı) bulunuyordu. Bu ocakların bir kısmı iktidarın uzantısı iken bir kısmı da iktidara karşıydı. İhvan-ül Safa'nın kurduğu Ayyuran ve Sutlar ocakları, birer fütüvvet ocağıydı. Esnaf, işportacı, dilenci-çapulcu kesimini yoğunlaştığı bu yerler hareketin yayılmasında önemli bir role sahipti. Loncalar ise zanaatçı örgütlenmesiydi. Dönemin sanayi üretimini gerçekleştiren zanaatçılar, büyük tüccarlar tarafından eziliyordu. Bu durum geniş bir zanaatçı kitlesinin İsmaililer tarafından örgütlenmesini sağlamıştı.

İsmaili hareketi illegal mücadeleyi esas alan bir örgütlenme modeline sahipti. Örgütün tepesi siyasi-teorik ve örgütlenme sorumluları diye ayrılmıştı. En tepede imam bulunuyordu. İmam, yardımcılarıyla birlikte genel siyasal çizgiyi belirler ve hareketin öğretilerini teorik olarak geliştirdi. İmamın hemen altında Dailer Daisi (Baş Dai) geliyordu. Dai, propagandacı, örgütleyici anlamına geliyor. Her bölgenin bir baş daisi bulunuyordu. Dailer daisi, bu bölgelerin tüm dailerinin sorumlusuydu. Bunun dışında bir de iletişim Daisi ve denetleyici Dai (Nakib) bulunuyordu. Her bölge kendi örgütlenirdi. Bölge daisinin altında mukasır (asıl üye) denen aktif faaliyetçiler bulunurdu. Örgütlenme, propaganda ve askeri faaliyetin pratik ayağını bu kesim gerçekleştirdi. Bu kesim, her zaman halkla iç içeydi. Bu kesimin altında mu-

✓ **İsmaililer, her dönem askeri eğitime de özel önem verirdi. Özellikle Karmatiler ve Nizariler, düşmanda büyük korku yaratmıştı.**

kalib (aday üye) denen, henüz mukasır olmayan ancak olmaya en yakın kişiler bulunurdu. Harekete ilk girenlere ise müstecib deniyordu. Bunlar sınanarak seçilirdi. Müsteciblerin, kitle içinde saygınlık kazandıracak bir kişiliğe sahip olmalarına özen gösterilirdi. Bu örgütlenme tarzını en kapsamlı uygulayan, İsmaililerin Karmatiler kolu ile Hassan Sabbah'ın önderlik ettiği Nizariler (Sabbahiye) koludur.

İsmaililer, örgütlenmelerini merkezileştirdikten sonra, eğitimlerini de merkezileştirdiler. Karmatiler, Dar-ül Hicra merkezlerini, eğitim için kurdular. Nizariler ise eğitimlerini esasta kalelerin içinde yapıyorlardı. Eğitim, özel eğitmenler tarafından ve özel olarak seçilmiş müsteciblere uygulanırdı. Kitlelerin eğitimi de kısmen Dar-ül Hicra'da yapılırdı. Bunun dışında kitlelere dağıtılan risale ve kitaplar, halka açık konuşmalar, yerine göre gizli toplantılar ve lonca-dernek gibi örgütlenmeler aracılığı ile kitleye bilinç veriliirdi.

Öğrencilerin eğitimi yaş gruplarına ve bilinç düzeyine göre ayrıştırılırdı. Bir aşamayı geçemeyene yeni bilgiler verilmezdi. Yaş gruplarına göre ayrışma 4 kategoride toplanmıştı: 15-30, 30-40, 40-50 ve 50'den yukarı yaş grupları şeklindeydi. 50 yaşın üstündekiler teorisyen olabiliyorlardı. 15-30 yaş grubundakilere ise öğretinin önce en basit hali anlatılırdı. Bâtınlık, zahirilik ve risaleler basit dille kavratılırdı. Bunlara önce şeriatın çelişkileri ve tutarsızlıkları çarpıcı bir biçimde anlatılırdı. Eğitim bu şekilde dereceli olarak artırılır ve derinleştirilirdi.

Bu eğitim sisteminde propagandacı yetiştirmeye özel önem verilirdi. Propagandacıların dilini ve tartışma yeteneğini geliştirmesi sağlanırdı. Öğretiyi özümsemesine da ağırlık verilirdi.

di. Propagandacı aynı zamanda örgütleyiciydi. Bu yüzden bu kesim geniş bir kültürle donatılırdı. Propaganda ve örgütlenme 8 aşamaya ayrıştırılırdı. Her aşamanın kavratılacak konuları farklı oluyordu. Basitten karmaşığa doğru bir yol izlenirdi. Bu aşamaların her birine davet denirdi. İlk davet genel kitleye yönelikti. Şeriatın tutarsızlıkları ve anlamsızlıkları basit bir dille anlatılırdı. İlk davette, tanışılan kişi veya grup mutlaka onurlandırılır, hal hatırı sorulurdu. Saygıda kusur edilmezdi. Bu davette Kur'an'dan bazı bölümler okunur ve bunun Bâtını yorumu yapılırdı. Bu yorumlar şeriat yorumuyla kıyaslanır ve şeriatın tutarsızlıkları açığa vurulurdu. Sonra düşündürmeye yönelik sorular sorulur, ancak bunlar ilk davette yanıtlanmazdı. Düşünceleri için süre tanınırdı. Bu aşamalar, derinleştirilerek sürerdi. Örgütlenme düzeyine gelen birey sınanır ve örgüte alınırdı.

İsmaililer, her dine ayrı propaganda yapmayı da ihmal etmezlerdi. Propagandacı, geniş kültürü sayesinde her din hakkında bilgiye sahipti. O dinin iç çelişmelerini ve şeriatla olan ilişkisini kullanarak o din mensuplarını örgütlemeye çalışırlardı.

İsmaililer, illegal mücadeleyi esas aldıklarından dolayı, günümüz devrimcilerinin de kullandığı birçok yöntemi kullanırlardı. Örgütlenme tepeden aşağı dikey şeklindeydi. Merkezîyetçilik esastı. Gizlilik yukarı doğru çıkıldıkça sıklaşıyordu. Şehir faaliyetçileri sık sık yer değiştiriyordu. Örgütlenme kurulan bağlar mutlaka şifreli mesajlarla gerçekleşiyordu. Her sorumlu üye deneyimlerini halefine aktarırdı. Bu uygulama kurumsallaşmayı sağlıyor ve örgütün ömrünü uzatıyordu. Kod isim kullan, karşı-casusluk faaliyetleri, düşmanı şaşırtma gibi yöntemler de kullanılıyordu. İsmaililer bu çalışma tarzı ile İslam coğrafyasının dört bir yanında güçlü örgütlenmeler kurmuşlardı.

İsmaililerin askeri çizgisi, bölgelere ve sürece göre değişiyordu. İlk cumhuriyetler kurulmadan önce şehirlerde ayaklanma stratejisi, kırsal ve dağlık kesimlerde ise kurtarılmış bölge stratejisi uygulanıyordu. İlk örgütlenmeleri-

PARTİZAN 67

ni Güney Mezopotamya ve daha sonra Bahreyn'de yapan Karmatiler, ayaklanma stratejisini uyguluyorlardı. Bir veya birkaç şehirde toplu ayaklanma başlatılıyordu. Şehirde hâkimiyet kurulduktan sonra da çevre şehirlerdeki örgütlenmeye ağırlık veriliyordu. Nizariler ise Güney Kafkasya ve kuzey-kuzey doğu İran'ın sarp ve geniş dağlarında kurtarılmış bölgeler yaratabiliyorlardı. Parça parça iktidar alanlarını genişletiyorlardı. Her iki stratejide de gerilla tarzı yoğun bir şekilde kullanılıyordu. Düşman ordular vur-kaç taktikleri ile yıpratılıyordu. Nizariler ise bunun yanında suikast eylemlerine ağırlık verdiler.

İlk devletler kurulduktan sonra düzenli ordu tarzı ile savaşlar verildi. Ancak ne gerilla tarzı ne de suikast eylemleri son buldu.

İsmaililer, her dönem askeri eğitime de özel önem verirdi. Özellikle Karmatiler ve Nizariler, düşmanda büyük korku yaratmıştı. Karmatiler 2-3 bin kişilik birliklerle defalarca 10-20 bin kişilik Abbasi ve Türk hassa ordularını yenmişlerdi.

İsmaililerin bu askeri çizgileri onların geniş bir coğrafyada devletler kurmalarında merkezi bir rol oynamıştır.

4. İsmaililerin yayılması

İsmaililerin ilk ele geçirdikleri şehir Küfe olmuştu (Miladi 890). Burayı kaybettikten sonra Basra ve Bahreyn'i ele geçirdiler. Basra'yı kaybederler; ama Bahreyn'de 100 yılı aşkın süren bir devlet kurarlar.

İsmaililerin kolu olan Fatimiler ilk önce Tunus, daha sonra ise Fas, Cezayir ve Mısır'da örgütlendi. Miladi 969'da Mısır'ı ele geçirdiler. Sonra Suriye, Filistin, Hicaz (Bugünkü Batı Suudi Arabistan), Yemen ve Sicilya'yı ele geçirdiler. Fatimiler, İsmaililerin reformcu-uzlaşmacı kanadını oluşturuyorlardı. Halifeliği savunuyorlardı. Mısır'da iktidarı alır almaz, liderleri kendisini halife ilan etti. Fatimiler, ilk dönemlerinde görece eşitlikçi bir sistem kurdu. Ancak daha sonra kitleleri karşısına aldılar. Miladi 1171'de de S. Eyyubi tarafından yok edildiler.

Nizariler ise Güney Kafkasya'dan Horosan'a doğru yayılma gösterdiler. Suriye'de de geniş örgütlenmeler kurdular. Fatimilerle birlikte Suriye'yi ele geçirdiler. Ancak Suriye Nazirileri, Karmatiler veya Horasan Nazirileri kadar radikal değildi. Fatimiler gibi kurdukları devlet, kitleleri karşısına almıştı. Suriye Nazirileri de Fatimilerle birlikte yok oldu.

İsmaililer 9. yy'dan 13. yy'a kadar Fas'tan Hindistan'a kadar olan coğrafyada devletler kurdular. Eşitlikçi-ortakçı fikirleri bu süreç boyunca diri tuttıkları gibi yok olmalarından sonra da fikirleri ile birçok ayaklanmaya öncülük ettiler.

İsmaililerin en radikal kolları Karmatiler ve Naziriler idi. Bu yüzden bu yazımızda bu iki kola ağırlık vereceğiz.

5. Karmatiler

Karmatiler, üzerinde yükseldikleri siyasal ve kültürel ortamı iyi kullanmayı başarmıştır. Karmatiler dönemi, İsmaili öğretisi ve örgütlenmesinin olgunlaşma evresine denk gelir. Bu nitelik onların, Abbasi imparatorluğunun göbeğinde 100 yılı aşkın süren bir devleti yaşatmalarını sağlar.

Karmatilerin önderleri Hamdan İbni Eşas ile Behram el Cennabi köylüdürler. İsmaili dinalar tarafından örgütlenmiş ve Güney Mezopotamya'nın sorumluluğu verilmişti. Bu ikili, Karmati devletinin kurulmasında büyük rol oynar.

Karmatiler hem Araplar hem de mevali içinde örgütlenme yaparlar. Yanısıra diğer din ve etnik kökenliler arasında da geniş bir örgütlenmeleri vardı. Hem kırsalda hem de şehirlerde örgütlenmeleri onlara geniş bir taban sağlıyordu.

Karmatilerin ilk ayaklanması Küfe'de gerçekleşir. 10 yıl boyunca şehrin yönetimine sahip olurlar. Buradaki yenilginin ardından Bahreyn'de ayaklanırlar. Burada uzun yıllar süren eşitlikçi-ortakçı bir cumhuriyet kurarlar.

Karmatilerin önderi Hemden, ele geçirilen Bahreyn'de halktan ilk önce fitre adıyla

bir dirhemlik (gümüş para) topladı. Daha sonra el-hicret adıyla birer dinar (altın para) almaya başladı. Bu paralarla yoksullara ve düşkünlere yardım ediliyordu. Bu sistem oturunca **Hums** denilen bir bağış sistemi geliştirildi. Kadın-erkek, çalışan herkes, kazandığı paranın beşte birini vermeye başladı. Sistem herkesin desteğini kazandı. Bazıları yiyecek ve giysi de bağışlamaya başladı. Bu sistem de oturunca, Hamdan, tam ortakçı bir sistemi getirdi. El-Üffet kampanyası (Muhabbet) açıldı ve herkes neyi varsa getirip verdi. Herkes buradan, ihtiyacı kadarını alıyordu. Böylece ortakçı sistem yaşam buldu.

Köylüler de hayvanlarını belirli bir yerde topluyordu. Yiyecek ve giyecekler için ortak bir yer ayarlanıyor; aynı şey para için yapılıyordu. Üretim, kolektif bir şekilde yapılıyordu. Emek harcamak bir erdem olarak görüldüğü ve övüldüğünden dolayı, herkes gücü oranında üretime katılıyordu.

Hem şehirlerde hem de köylerde muhabbet geceleri düzenlenirdi. Periyodik olarak yapılan bu gecelerde, hem eğleniliyor hem de varsa sorunlar ortaya dökülüyordu. Evlenecek veya boşanacak olanlar, bunu gecede ilan ediyorlardı. Sorunları olanlar, ortama anlatır ve çözüm isterlerdi. Bu sorunlar ortak kararlar ile çözüme bağlanırdı.

Bu komünal cumhuriyette para, sadece dış ülkelerle ticarete kullanılıyordu. Bireyler arasındaki alışverişler, paranın yerine sembolik olarak kullanılan küçük metal parçaları ile yapılıyordu.

Resmi evlilikler de kaldırılmıştı. Evlenme veya boşanma gönüllüğe dayanıyordu. Başlık parası gibi gerici uygulamalar kaldırıldı. Kadınlar istemedikleri biriyle evlenmeye zorlanmazdı.

Karmatilerin, bu muhabbet geceleri, Sünni bağnaz kesim tarafından "mum söndü" iftiralarına maruz kaldı. Günümüz Türkiye'sinde de Alevileri aşağılamak için kullanılan bu karalama halkın değerlerini küçük düşürmeye yöneliktir. Karmatilerin, resmi evliliği ve haremlik selam-

lığı kaldırması bağnazların karalamalarını bu yöne yoğunlaştırmalarına vesile olur. Oysa asıl amaç Karmatilerin, sınıf sömürsünü yadsıyan ortakçı sistemlerini karalamaktı. Bu sistemi alt edebilecek fikirlere ve "alternatiflere" sahip olmadıklarından dolayı bu fikirlerin kendi kitlelerinde yayılmasını engellemek için, bu şekilde karalamalar yapıyorlardı. Onlarca cariyesi ve eşi olan Sünni bağnaz kesim, ruhban sınıf tarafından "tapu" alınca, kadınlar onlar için "meşru" olurken, gönüllü birlikteliğe dayanan bir ilişkiyi "sapkınlık, günah" olarak değerlendirmelerinin hiçbir tutarlı yanı yoktur.

Karmatiler, bu ortakçı sistemi, askeri eğitimlere özel önem vermeleri sayesinde uzun yıllar yaşatabilmişlerdi. Bir keresinde 2.700 kişilik bir güçle, 80 bin kişilik Abbasi ordusunu telef etmişlerdi⁽⁹⁾. Eşitlikçi-ortakçı sistemin yarattığı savaşıma inancı, büyük kahramanlıklar yaratıyordu. Karmatiler kendilerinden önceki ayaklanmaların askeri deneyimlerini alarak, bu yönlü gelişmişlerdi. Düzenli bir ordu kurmamalarına rağmen, orduyu kısa sürede toparlayabiliyorlardı. Yaklaşık 20 bin milisleri ülkenin dört tarafına dağılmıştı. İç güvenliğe de bakan bu milisler, savaşlarda çabucak toparlanabiliyordu.

Karmatiler, şeriat düzeniyle birlikte, namaz ve orucun zorunluluğunu kaldırdılar. Bireysel ibadet etmek isteyene karışmıyorlardı. Karmatiler, Bahreyn'deki tüm camileri yıktılar. "Allah'a ulaşmak için mekana ihtiyaç yoktur" diyorlardı. Camileri, Abbasi despotluğunun ve işbirlikçisi ulemanın sembolleri olarak görüyorlardı. Sadece bir tane camiye, dışarıdan gelen tüccarların ibadet etmesi için yeniden inşa ettiler. Karmatiler, devleti yönetirken de bir dine yaslanmazlardı. Siyasetin baş aktörleri, bir din veya mezhep erbabına göre değil, yeteneğine göre itibar kazanıyordu. Bu yaklaşımlar çeşitli din ve milletten olan kitlelerin bir potada eritilmesini sağlıyordu.

Karmatiler, Miladi 930 yılında Mekke'yi bastılar. Kabeyi dağıtıp, Hacer-ül Esved'i (Karataş) aldılar. Ancak 22 yıl sonra antlaşma ile

geri verdiler. Karmatiler, bu eylemle, şeriata ve Sünni bağnaz ideolojiye meydan okumuştular. İnsanı merkeze alan Karmatiler, emekçi kesimleri hiçe sayan her ideolojinin, despot olduğunu düşünüyorlardı.

Karmatiler devleti, Miladi 1077'de Selçuklular tarafından ortadan kaldırıldı. Selçuklular dönemin en büyük katliamlarından birini gerçekleştirdiler. Ortakçı bir sisteme tahammül edemeyen Selçuklu iktidarı, yüzlerce köyü yaktı, binlerce insanı katletti.

Karmatiler, ortadan kaldırılmadan önce bir gerileme sürecine girmişlerdi. Siyasal ve ideolojik öğretinin özü idealistti. Metafizik düşünce hâkimdi. Bu nitelik, devleti ve toplumu bütünlüklü kavramayı engelliyordu. Keza, dönemin bilinç düzeyi de buna eklenince bu kaçınılmaz bir hal alıyordu.

Yöneticilerin iktidar hırsına kapılmaları, halkın kazanımlarının ellerinden alınmasını sağlıyordu. Halkın önderlerine mistik öğelerle bağlılığı, onları ilahlaştırmaları, siyasal sürece müdahalelerini zayıflatıyordu.

Diğer yandan feodalizm, çevre ülkelerde gelişme aşamasındaydı. Bu bir dış tehlike yaratıyordu. Bu hem askeri açıdan hem ekonomik

açıdan bir tehlikeydi. Feodal sınıfların gelişmesi, askeri olarak güçlenmelerini sağlıyordu. Bu güç ekonomik gücü de artırdığından dolayı Karmatilerin, tecrit edilebilmesi kolaylaşıyordu. Karmatilerin üretici güçlerini geliştirip, coğrafi alanlarını artıramamaları ve diğer ortakçı cumhuriyetlerle sınırlarını birleştirememeleri bu tecriti ağırlaştırıyordu.

Fatimiler halk düşmanı safına geçtikten sonra Karmatilere saldırmaya başlamışlardı. Onları iyi tanıdıklarından dolayı Abbasilerden daha fazla zarar vermişlerdi. Belirleyici olmasa da bu saldırıların yenilgide önemli rolü oldu. Tüm bunlar birleşince Karmatilerin yenilgisi kaçınılmaz olmuştu.

6. Nizariler ve Hasan Sabbah

Hasan Sabbah günümüzde burjuvazi tarafından "terörizm" in atası olarak anılmaktadır. H. Sabbah'ın örgütü olan Nizarilere, aşağılamak ve karalamak için de "haşhaşi" denmektedir. Sabbah döneminde de günümüzde de, militanların feda ruhunun en üst ifadesi olan intihar eylemlerini karalamak için, bu militanların uyuşturucu aldığı yalanı ortaya atılmıştır. Gerilla mücadelesinin karalanması için de aynı ya-

lana başvurulmaktadır. Bu karalamalar, eylemlerin ve feda ruhunun ideolojik özünü karartmaya yöneliktir. H. Sabbah'a da yapılan buydu. H. Sabbah şahsındaki karalamalar ortakçı-eşitlikçi bir sistemin karalanmasına yöneliktir.

H. Sabbah, Kuzey İran'da Deyleman'da bulunan Alamut Kalesi'nde iktidarını kurdu. (Miladi 1090) Nizarilerin yayılması, Alamut merkezli olmuştu. Kısa süre içinde 6 kaleyi ele geçirirler. 1101 yılında da kale sayıları 50'yi bulmuştu.⁽¹⁰⁾ Böylece askeri olarak güçlenip iktidarlarını sağlamlaştırdılar.

Kurtarılmış bölge yaratarak genişleyen Nizariler çoğunlukla Selçuklulara karşı savaşmışlardı. Selçuklular 10. yy'da İran'ı ele geçirmişlerdi ve iktidarlarını sağlamlaştırmak için Nizarileri yenmeleri gerekiyordu. Bu amaçla defalarca Alamut Kalesine saldırdılar. Ancak bu kartal yuvası gibi olan kaleyi alamadılar. Dönemin en büyük ordularından birine sahip olan Selçuklu, Nizarilerin savaşma azmine ve birliğine sahip değildi.

Nizariler, eşitlikçi-ortakçı bir cumhuriyet kurmuşlardı. Komünal mülkiyet esastı. Herkes yeteneğine göre çalışırdı. Üretim kolektifti. Bir seçkinler sınıfı yoktu. Yöneticilerin ayrıcalıkları sadece görev alanlarıyla sınırlıydı. Halk içinde etnik ve dini ayırım da yapılmadığından dolayı halkın birliği çok güçlüydü. Bu güçlü bağ, büyük orduların yenilmesinde belirleyici bir rol oynuyordu.

Nizariler, sarp dağlık bölgelerde yayılmak için gerilla tarzını yaygın bir şekilde kullandılar. Yanı sıra şehirlerde ayaklanmalar örgütüyorlardı. Ama her zaman kalelere ağırlık vermişlerdi. Kaleleri dağların zirvelerine yakın yerlere yani düşmanın ulaşamadığı yerlere kurmaları onlara büyük avantajlar sağlıyor; ömürlerini uzatıyordu. Bu kalelerde güç biriktirip yeni kaleler ele geçirebiliyorlardı.

H. Sabbah, halk tarafından efsaneleştirilmiştir. Dağların zirvesindeki kartal yuvasında yaşayan yenilmez bir lider olarak görülüyordu. Halk arasındaki en yaygın ismi "dağların efendisi" idi. Selçuklu başveziri Nizam-ül Mülk'ü

suikastla öldürttüktan sonra önu çok daha fazla yayıldı. Onu ölümsüz ilan eden oldu, mehdi ilan eden de. Halkın, hemen her halk önderine yakıştırdığı bu sıfatlar, dönemin karakteristik bir özelliğiydi.

H. Sabbah, halk tarafından yüceltildiği kadar, düşmanları tarafından karalandı. Denilebilir ki, H. Sabbah dünyanın en fazla ve en uzun süreli karalanan insanlarından biridir. Haklı mücadeleleri, silahlı mücadeleyi, feda ruhunu, kararlılığı sembolize eden H. Sabbah'ın sömürücü sınıfların en büyük düşmanlarından biri olması doğaldır. Yüzyıllar boyunca asıl karalananlar bu sembollerdi. H. Sabbah, bunları temsil etmişti. Halkın birliği ve gücünü açığa çıkartmıştır, eşitlikçi-ortakçı bir sistem kurmuş ve bunun halk tarafından nasıl sahiplenildiğini göstermiştir. Tabi ki, kan emici sınıflar bu sembolü yıkmaya çalışacaklardı; yoksa varlık koşulları yok olur.

Alamut Kalesi Miladi 1258'de, Moğollar tarafından ele geçirildi. H. Sabbah Miladi 1.124'te ölmüştü. Onun ölümünden bir süre sonra, yöneticilerde iktidar hırsı başladı. Bu hırs, yavaş yavaş halkın kazanımlarını geri almaya başladı. Ortakçı cumhuriyetin temelleri sarsıldı. Aynı nedenle Nizariler içinde ayrılıklar baş gösterdi. Moğolların saldırısı, bardağı taşıran son damlaydı. Halkın birliği parçalanmıştı. Moğolların bu parçaları yutması zor olmadı.

Alamut Kalesi yıkıldıktan sonra bazı Nizari kaleler 1.270'lere kadar yaşadıysa da Nizari devleti dağıldı. Ama H. Sabbah'ın ve Nizarilerin fikirleri günümüze kadar yaşadı.

Nizarilerin devleti, İsmaililerin yıkılan son devletiydi. İsmaililerin bu kadar uzun süre yaşayabilmelerinin nedenlerine önceden değinmiştik. Bu uzun ömre rağmen yenildiler. Dönemin koşulları düşünüldüğünde bunun olması doğaldı. İnsanlık, sınıfları ve sınıf savaşımını bilimsel temelde ancak kapitalizmin çağında kavrayabilmiştir. İsmaililerin devrimci öğretiler nihayetinde idealisttir. Dönemin en fazla materyalist öğelerini barındırması bu özü değiştirmiyordu. Sınıf savaşımı, metafizik biçimde

PARTİZAN 67

tahlil ediliyor, mücadelenin temelleri din üzerinde kuruluyordu. Önderlerin kavrayışı böyleyken kitlelerin siyasal yaşama müdahalesinin bu önderlerinkini aşamayacağı da aşıkardır.

İsmaililerin sistemi, antik çağlardan kalan ortakçı fikirler üzerine temel atmıştı. Doğu toplumlarının komünal mülkiyete dayanan sistemi buna olanak veriyordu. Ancak, feodalizmin geliştiği bir coğrafyada bu sistem üretici güçlerini yeterince geliştiremedi. İsmaililer, geniş örgütlenmeleri sayesinde kendilerine yeten bir ekonomik kaynak yaratmayı uzun yıllar başardıysa da bu yeterli gelmemişti. Dönemin bilinç düzeyi, bunu algılayacak düzeyde olmadığından dolayı, ortakçı cumhuriyetlerin ekonomik zayıflaması kaçınılmaz olmuştur.

Bu yenilgiye rağmen İsmaililer, köklü bir mücadele geleneği yaratmışlardır. Silahlı mücadele ve örgütlenme konusunda bugün bile değerini koruyan deneyimler bırakmışlardır. Kitlelere yaklaşım, çalışma tarzları ve mücadele azimleriyle bugün bile örnek oluşturmaktadırlar.

İsmaililer, tarihin bizlere defalarca kanıtladığı bir gerçeği teyit etmişlerdir. Küçük ama birleşmiş bir halk, büyük orduları darma-dağın edebilir. Ayrıca İsmaili cumhuriyetleri halkları parçalayan temel öğenin din-ırk değil, sömürücü sınıfların olduğunu bir kez daha göstermiştir. Halkların din, dil ve ırk ayrımı yapmadan yüzyıllar boyunca birarada yaşayıp düşmana karşı ortak savaşmalarının en güzel deneyimleri yaşanmıştır. Günümüzde de, geç-

mişte olduğu gibi asıl karalanmak ve unutturulmak istenen tarih budur.

D. Anadolu'da dini motifli ayaklanmalara iki örnek

Anadolu coğrafyası, İslam coğrafyasını ayaklanma geleneğini sürdürmüştü. Selçuklular ve daha sonra Osmanlı, Anadolu'yu İslamlaştırmıştı. Hem Selçuklulara hem de Osmanlılara karşı sayısız ayaklanma gerçekleşmişti. Özellikle Osmanlı'da, yıkılana kadar ayaklanmalar eksik olmamıştır.

Emevi ve Abbasilerin, Sünni bağnaz ideolo-

jisini devralan Selçuklu ve Osmanlı devletleri, despot yönetimleri ile ayakta kalabilmiştir. Osmanlı, daha sonra halifeliği de ele geçirmiş, padişahlar bu sıfatla da anılır olmuştur. Her iki devlet kendisini İslam devleti ilan etmişti. İşgaller de halka baskı da "din adına" yapılıyordu. Şeriat sistemini, kendi özgüllüklerine uyarlayan bu devletler, "eşitlikçi ve adil" olduklarını, ülkelerinde sınıf, imtiyaz olmadığını iddia ediyorlardı. Bu görüş günümüz bağnaz kesimleri tarafından hala savunulmaktadır. Oysa her iki devletin tarihi katliamlarla doludur. Her iki devle-

tin resmi tarihi ile günümüz TC'sinin resmi tarihi, bu ayaklanmaları, "kafirlik, sapkınlık, dış mihraklar vb." olarak yansıtır. Böylece "sınıfsız bir toplum"da çıkan bu "karışıklıklar"ın ideolojik özü karartılmaya çalışılır.

Selçuklu ve Osmanlı devletleri, doğu devletleriydi. Kendilerinden önceki toplumsal sistemi alıp geliştirmişlerdir. Merkezi bir iktidarı

hedefleyen bu sistemde, teba ve mülk (tüm topraklar) Allah adına sultanın (padişahın) sayılıyordu. Bu sistem, ancak güçlü bir zor aygıtıyla yaşayabiliyordu. Ancak, güçlü bir ordu, yoğun bir sömürü anlamına geliyordu. Sömürünün yoğunlaşması ise daha fazla halk ayaklanmasına neden oluyordu. Dolayısıyla "sınıfsız" olduğu söylenen bu ülkelerde isyanlar da ima olmuştur.

Anadolu'nun ayaklanmalar tarihi çok geniştir. Yazımızın konusu, dini motifli ayaklanmalar olduğu için, biri Selçuklu'dan diğeri Osmanlı'dan olmak üzere iki çarpıcı örnek vermekle yetineceğiz. Anadolu'da Bizans döneminde de ayaklanmalar eksik olmamıştı. Ancak bizler İslam'a yoğunlaştığımız için örneklerimiz de bu iki İslam devletinden olacak.

1. Baba İshak Ayaklanması (Babailer isyanı)

Selçuklu, göçebe devlet olarak kurulmuştu. Gelişmiş bir devlet yapısı olmadığından dolayı, işgal ettiği ülkelerin, yönetim biçimlerini ve kurumlaşmalarını benimsiyorlardı. Selçuklular İran'a hakimiyetleri sırasında, askeri erki ellerinde tutmalarına rağmen, siyasal erkin yönlendirilmesi işini esasta İranlılar yapıyordu. Nizam-ül Mülk'ün devletin yapısı ve siyasal idare konusundaki görüşleri (bu görüşlerini "Siyasetname"de toplamıştır), hem kendi vezirliği döneminde, hem de Selçukluların daha sonraki dönemlerinde oldukça etkili olmuştu. Feodal bir devletin varlığını sürdürmeye yönelik kurumları ve politikaları, despot bir iktidar için biçimlendirmişti. Nizam-ül Mülk, İslam coğrafyasının ayaklanmalar tarihine de özel bir önem vererek, çıkardığı dersler ile devleti yetkinleştirmeyi hedeflemişti. Bu görüşler ve devlet yapısı, Anadolu Selçukluları tarafından korunmuştu.

Selçuklular, haraççı bir devletti. Savaş ve ilhakla ayakta duruyorlardı. Bu nitelik, güçlü bir orduyu zorunlu kılıyordu. Selçuklular, orduyu tımar sistemi ile ayakta tutuyorlardı. Bu sistemi, İslam-Arap devletinden almışlardı. Her

bölge bir sipahiye verilirdi. Karşılığında belli sayıda asker ve vergi alınıyordu. İşgal edilen ülkeler çoğunlukta haraca bağlanıyordu. İlhak edilen topraklarda ise tımar sistemi uygulanıyordu. Dolayısıyla Selçukluların varlığı hem kendi ülkesindeki halkların hem de işgal edilen ülkelerin halklarının sömürüsüne dayanıyordu.

Tımar sisteminin devamı ve yaygınlaşmasının temel koşullarından biri, göçebe hayatı yaşayan Türkmenlerin iskan ettirilmesiydi. Özgür yaşamaya alışkın olan tüm göçebe topluluklar gibi Türkmenler de devlete asker ve vergi vermemekte direniyor, sabit bir yere iskan ettirmeye karşı çıkıyorlardı. Dolayısıyla Selçukluların ülkesinde, sisteme en radikal muhalefeti köylüler ve göçebe Türkmenler gösteriyordu.

Yanısıra, Selçuklu'nun haraççı niteliğinden ötürü, esnaf, zanaatlar ve küçük tüccarlar da ağır vergiler altında eziliyorlardı. Bir yandan da büyük tüccarların baskısı altında olan bu kesimler lonca örgütlenmeleri vasıtasıyla büyük bir siyasal güç haline gelmişti. Hem büyük tüccarlara hem de Selçuklu iktidarına karşı var olma mücadelesi veriyorlardı. Bu mücadele onların köylüler ve Türkmenlerle kaynaşmalarını sağlamıştı.

Bunların dışında, Selçuklunun Sünni bağnaz ideolojisi, diğer dinlerden kitleleri eziyordu. Sayıları çok fazla olan yoksul Hıristiyan kitleler de sisteme muhalifti. Hem ekonomik olarak ezilmeleri onları radikalleştiriyordu. Şehir ve kasabalarda, loncalarda örgütlenen ahilerle; kırsal kesimde ise köylü ve Türkmenlerle işbirliğine giriyorlardı.

Ezilen sınıfların bu kaynaşmasına zemin sunan kültürel bir ortam da mevcuttu. Arap yarımadasında gelişmeye başlayan Bâtınlık, mutasavvıflar (tasavvufçu) aracılığıyla Anadolu'da da yayılmıştı. Komünal bir toplumsal sistemi binlerce yıldır yaşayan Anadolu halklarının bu eşitlikçi-ortakçı fikirleri benimsemeleri çabuk oldu. Anadolu'da birçok Bâtıni hareket bulunuyordu. Bu hareketler despot ve bağnaz iktidarlara karşı ayaklanmalar örgütlemekten geri

PARTİZAN 67

durmuyorlardı. Babailerin isyanı da bu eşitlikçi-ortakçı fikirlerin temelinde örgütlenmiştir.

Babailer isyanı, bu ortamda, **Baba İlyas** ve öğrencisi **Baba İshak** tarafından örgütlenmişti. 13. yy'ın ikinci çeyreğinde başlayan örgütlenmeler Tokat, Çorum, Sivas, Adıyaman, Maraş, Elbistan ve Kuzey Suriye'yi kapsıyordu. Bu bölgelerde geniş bir propaganda faaliyeti yürütülüyordu. Allah adına eşitlikçi bir sistemin propagandası yapılıyordu. Baba İlyas Amasya'da öldürüldü. Ancak manevi lider olarak ağırlığını hissettirmeye devam etti. Ayaklanmanın önderliğini Baba İshak sürdürmüştür.

Ayaklanma, Miladi 1.240 yılında başladı. Ağırlığını Türkmenlerin oluşturduğu Babailer Ordusu, önce Malatya ve Adıyaman'ı ele geçirdiler. Sonra Sivas, Tokat ve Amasya ele geçirildi. Ele geçirilen yerlerde şeriat düzeni

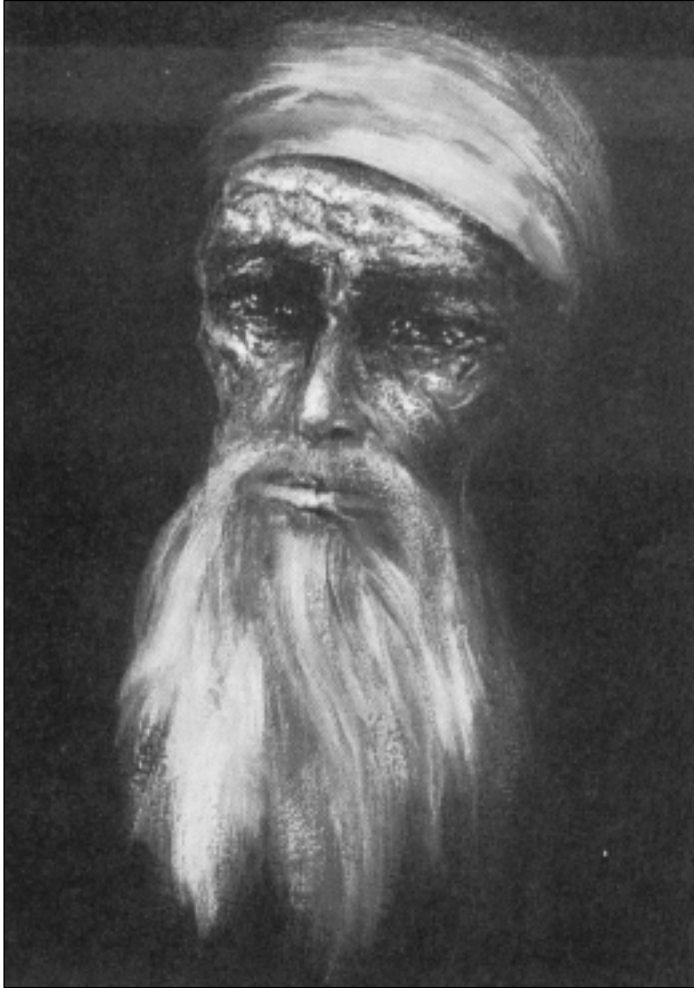
kaldırıldı ve yerine eşitlikçi-ortakçı bir sistem getirildi. Babailer ordusu, yayılmaya devam ederken, az sayıda askerle Amasya'da kalan Baba İlyas, Selçuklu ordusu tarafından yakalanır ve idam edilir. Cesedi kaleden aşağı sarkıtılıp teşhir edilir. Bunun üzerine Babailer ordusu ile halktan birçok insan Amasya'ya yönelir ve Selçuklu ordusunu bir kez daha hezimetle uğratırlar.

Babailer ordusu Selçuklu'nun başkenti Konya'ya doğru yürüyüşe geçer. Kırşehir dolaylarındaki Malya Ovası'nda, Selçuklu ordusu ile savaşa tutuşur. Babailer bu muharebede yenilir. Selçuklular, büyük bir katliam yaparak ovayı cesetlerle doldururlar. Bu yenilgi sonrası Babailer ele geçirdikleri şehirleri kaybettiler ve ayaklanma yenilgiyle sonuçlandı.

Babailerin fikirleri, Anadolu'nun dört bir tarafında yaşamaya devam etmiştir. Özellikle Osmanlı dönemine bir mücadele geleneği ve birçok deneyim bırakmışlardır.

2. Şeyh Bedreddin isyanı

Şeyh Bedreddin isyanı, Osmanlı devletinin merkezileşmesi ve Sünni bağnaz ideolojiyi tüm kurumlarında hakim hale getirmesi dönemine rastlar. Osmanlı devleti, Selçuklular gibi göçebe kabile devleti olarak kurulmuştu. İlk iki hükümdar Osman ve Orhan, bey olarak değil, gazi olarak anılırdı. Bu özellik, göçebe toplumun izlerini derin olarak taşıdığını gösteriyordu. I. Murat'la birlikte bu özellik zayıflamaya başlar. Selanik'i alan Murat, "Hüda-vendigar" (Tanrıdan güç alan bey) ünvanını alır. Devlet, merkezileştikçe gericiliği de artırıyordu. Yıldırım Beyazıt,

ruhban sınıfını devletin önemli bir parçası haline getirir. Osmanlı devleti, ekonomiyi merkezileştirdikçe, doğallığında siyasal erki ve devleti de merkezleştiriyordu. Bu durum, devleti yöneten sınıflar ile halk arasındaki çelişmeleri keskinleştiriyordu.

Osmanlı, Selçuklulardan aldığı tımar sistemini geliştirerek sürdürdü. Dolayısıyla Osmanlı'ya en radikal muhalefeti köylüler ve göçebe yaşayan Türkmenler gösteriyordu. Keza, Selçuklu'da olduğu gibi esnaf, zanaatkâr ve küçük tüccarlar da iktidara muhalifti. Gayri Müslimlere farklı muamele gösterilmesi, bunlardan ek vergi alınması, bu kesimin yoksul tabakalarında tepkiye neden oluyordu.

Şeyh Bedreddin isyanın geliştiği ortamın bir özelliği de, saltanat kavgalarının ülkeyi bölmüş olmasıydı. Miladi 1.402 yılında Yıldırım Beyazıt, Moğollara (Timur'a) yenildi ve bu savaşta öldü. Üç oğlu arasında iktidar kavgası başladı. Fetret Devri denen bu dönemde ülke üçe bölündü. Süleyman Çelebi, Timur tarafından Rumeli'ye, beylerbeyi olarak seçildi. Mehmet Çelebi, Bursa ve Balıkesir yöresini; Musa Çelebi ise Balkanların bir bölümünü egemenliği altına aldı. Bu iktidar savaşları, halkın durumunu daha fazla kötüleştirmişti.

İsyanı oluşturan nesnel koşullar, aynı zamanda Bedreddin'in de yetiştiği koşullardı. Bedreddin, Miladi 1.359 yılında, kadı bir baba ve Hıristiyan bir annenin çocuğu olan dünyaya geldi. Ebebeyninin niteliği onun çok kültürlü bir eğitim almasını sağladı. Bedreddin, Osmanlı sınırlarını aşan bir üne sahip olmuştu. Dönemin en ünlü İslam alimleri arasında yer alıyordu. Miladi 1.382'de Mısır'a gider. Şeyh Ahlati aracılığıyla tasavvufu ve Bâtınlığın derinliklerini öğrenir. Rivayete göre burada, eski fikirlerinden radikal biçimde kopar ve o güne kadarki tüm çalışmalarını Nil nehrine atar. Miladi 1.404 yılında Mısır'dan ayrılarak Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde dolaşmaya başlar. Bu bölgelerde taraftar toplar. Bu süreç, şeriata karşı alternatif bir düzen yaratmak için taraftar toplandığı bir süreçtir.

Miladi 1.411'de Musa Çelebi, Şeyh Bedreddin'e kadiaskerlik görevi teklif eder. Bedreddin de kabul eder. Kadiasker, tüm kadıların yani adalet sisteminin başıydı. Bu görevi daha fazla insana ulaştırmak ve daha adaletli bir sistem yaratmak için kabul etmişti. Yanına Börklüce Mustafa'yı da alarak fikirlerini Balkanlar ve Ege'de de yayar.

Mehmed Çelebi'nin, Musa Çelebi'yi yenerek, onun topraklarına el koyması üzerine Bedreddin'in bu görevi sona erer. Mehmed Çelebi, Bedreddin'den kurtulmak istediği halde onu idam etmeye cesaret edemez. Bedreddin'in bir İslam alimi olarak yarattığı etki, Mehmet Çelebi'yi, onu asmaktan vazgeçirmiştir. Ancak onu İznik'e sürgüne gönderir. Burada ayaklanmayı örgütlemeye devam eder, taraftarlarının Ege ve Balkanlar'daki çalışmalarını organize eder.

Miladi 1.416 yılında, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa ayaklanmayı başlatır. Eşitlikçi-ortakçı bir sistem kurarlar. B. Mustafa'nın şu görüşleri, bu yeni sistemin özünü yansıtmaktadır: "Allah dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiş. Servet ve tarım ürünleri müşterek (ortak) haktır. İnsanlar eşittir. Birinin servet toplamalarıyla, diğerlerinin ekmeğe muhtaç kalması, ilahi maksada aykırıdır. Yalnız nikahlı kadınlardan gayri, dünyada her şey müşterek olmalıdır... Fikir ve vicdan, ahenk-i tabiat mahsulüdür. Cebrin tesirinden bağımsızdır. Bunun için İslam, Hıristiyan, Musevi, Mecusi (Mazdeki) hep Tanrı kuludur, birdir, gardaşdır. Aralarında muhabbet ve uhuvvet (kardeşlik, bağlılık) şarttır."⁽¹⁾ Köylülerin ağırlıkta olduğu bu sistem, fazla yaşatılmadı. Osmanlı ordusu, bu ayaklanmayı yine katliam ile bastırdı.

Manisa ve İzmir'de ayaklanmanın başarısızlığına uğraması sonrası Bedreddin, hazırlıkların olduğu Rumeli'ye ayaklanma hazırlığının başına geçer. Ayaklanma başlamadan hıyileyle bastırılır.

Şeyh Bedreddin ayaklanması, Anadolu'nun en önemli ayaklanmalarındandır. Önemi daha çok, Anadolu'ya yaydığı ortakçı-eşitlikçi fikirler olmuştur. Şeriat düzenine ve sömürüye

karşı ayaklanan halklara, ilham kaynağı olmuştur. Bedreddin, türkülerle, öykülerle günümüze kadar yaşatılmıştır.

Şeyh Bedreddin isyanını Celali isyanları, Patrona Halil isyanı ve 19. yy'da da Kürt isyanları gibi büyük ayaklanmalar takip eder. Osmanlı yıkılana kadar irili ufaklı ayaklanmalar eksik olmamıştır. Despot ve bağınaz bir devletin, sınıf çelişmeleri keskin olduğundan dolayı isyanlar da hiç bitmez.

Her ayaklanmanın yenilgisinin özgüllükleri vardır. Güçler dengesi ve zamanlamanın hesaplanması, çalışma tarzı, önderliğin niteliği, örgütlenme düzeyi ve biçimi gibi İslam coğrafyasındaki ayaklanmaların yenilgilerinde bu özgüllükleri dışında, ortak noktalar da bulunuyor. Babailer ve Şeyh Bedreddin isyanının yenilgileri de daha önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız nedenlerle benzerlik gösteriyor.

Babailer ve Bedreddin daha çok Hurremdinilerin düştükleri hataları yapıyorlar. Özellikle Babailer, muazzam bir orduya sahip oldukları halde, bu güce paralel bir örgütlenmeye girişememişlerdi. Bedreddin'in ise ayaklanmanın hazırlıklarını yeterince örgütlenmediği aşikardır. Yanısıra, ayaklanmanın başlatılacağı alanların üç farklı merkezde olması, etkiyi zayıflatmıştı. İzmir ve Manisa her ne kadar birbirine yakındıysa da ayaklanma sınırlarının birleşik olmaması, düşman için bir avantajdı. Keza Bedreddin'in 3. ayaklanma merkezi olarak Rumeli'yi seçmesi belki kitle tabanı için uygunken, diğer bölgelerle birlikte değerlendirildiğinde askeri açıdan sakınca yaratmıştı. Düşmanın, ayaklanmanın güçlerini bölmesine zemin verildiği gibi, birbirine yardım koşullarının da rahatlıkla ortadan kaldırılabilceği bir yol izlenmiştir.

Bunun dışında her iki ayaklanma da, İsmaililer gibi bir kurumlaşma sağlayamamıştı. Merkezi bir örgütlülük, İsmaililerdeki gibi olgunlaştırılamamıştı. Dolayısıyla bu durum ayaklanmanın gücünü zayıflatıyordu.

Ayaklanmaların dini motifli olması, halkın liderlere yaklaşımı vb. aynı etkileri yaratıyor-

du. Bu yönleri ile Babailer ve Bedreddin ayaklanmaları, yenilgi nedenlerinde de ortaya çıkış koşulları ile de kendisinden önceki birçok ayaklanmaya benzemektedir.

Yazı boyunca göstermeye çalıştığımız gibi her sosyo-ekonomik gelişmenin halklar tarafından dinsel şekilde ifade edildiği mevcuttur. Sınıf çelişmelerinin aldığı bu biçimler, özü karartmamaktadır. Öz ile biçim arasındaki bağlantı, sömürücü sınıflar tarafından bilinçli olarak koparılmaktadır. Böylece tarihin devrimi biçimlerle açıklanarak, sınıfsal-ideolojik öz karartılmaya çalışılmaktadır. Bu haliyle tarihin motoru, sınıf savaşmaları değil, bireyler, dinler ve kültürlerin savaşımıymış gibi gösterilmektedir. Tarih bize sayısız kez bunun aksini göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir. **Tarihe, biçimlerin ve görüngülerin tarihi olarak bakmadığımız sürece, özü kavrayabilir ve sürecimize de yön verebiliriz.**

Tarihi, sınıf savaşmaları ekseninde zengin kültürü, bizleri bunları öğrenmeye zorunlu kılmaktadır. Nasıl ki yazıda da gösterdiğimiz gibi ayaklanmalar "ezilen yaratığın bir iniltisi" ise, günümüzde de dini biçimler almış halk muhalefetlerini de bu bakış açısından koparmamak gerekir. Anadolu'da en çok ezilen kesimler Kürtler ve Anadolu Alevileri olduğu için, bu kesimler daha fazla tanınıyor. Ancak resmi ideolojinin unutturmak istediği, Türk ilan ettiği başka kesimlerde vardır. Bunlarında tanınması, kültürlerinin biçimi ardındaki özün kavranarak, dinamiklerinin açığa çıkarılması gerekir.

Anadolu'da fazla bilinmeyen halklardan olan Nusayrilerin (Arap Alevileri) tanınması bu açıdan önemlidir. Bu yüzden yazımızda Arap yarımadası ile Anadolu arasında bir köprü görevi gören Nusayrilere kısaca da olsa inceleyeceğiz.

E. Nusayriler

Türkiye'de hem etnik hem de dinsel olarak ezilen haklardan biri de Nusayrilerdir. Tarih sahnesinde var oldukları günden beri daima,

✓ **Nusayrilerin içinde hala Kemalizm'e sempati ile bakanlar azımsanmayacak kadar çoktur. Şeriat korkusu ile yaşayan Nusayriler, Kemalizm'in kendilerini şeriatan kurtardıklarına inanmaktadırlar.**

sömürücü sınıfların baskı ve katliamına maruz kalmışlardır. Bu yüzden 20. yy'a kadar genelde dağlarda yaşamışlardır. Bu baskılar, Nusayrilerin inançlarını gizlemelerini ve kendilerini diğer toplumlardan yalıtılmalarını sağlamıştır. TC kurulduktan sonrada inkar ve asimilasyon politikaları sürmüştür. Bu nedenlerden dolayı, Nusayriler, Türkiye'de fazla tanınmamaktadır. Ancak, bu coğrafyadaki sistemi değiştirmeyi hedefleyen kesimlerin, tüm halkların kültürlerini tanımaması anlaşılır bir durum değildir.

Nusayrilerin yoğun olarak yaşadıkları yerler Mersin, Adana ve Hatay'dır. Suriye'de ise Lazkiye ve Halep'te yoğunlardır. Türkiye'deki sayıları 1 milyon olarak tahmin edilmektedir. Nüfus oranları şöyledir: "Samandağ ve Harbiye'de (30 bin nüfuslu bir belde) % 90, Antakya'da (merkez ilçe) % 60-70, İskenderun'da % 40, Adana'da % 25, Tarsus içinde % 80, Mersin'de % 20-25, Suriye'de %15 civarındadır."⁽¹²⁾ hemen her etnik ve dinden insanın bulunduğu Hatay'da, Arap Alevileri dışında az sayıda Arap Hıristiyan (Altınözü'nde yoğunlardır) ve Arap Sünniler de bulunuyor.

Nusayrilerin büyük çoğunluğu emekçidir. 1980'lere kadar en fazla çiftçilik yapmışlardır. Bu yüzden onlara "fellah-ül ard" (toprağı açan) denirdi. Fellah, çiftçi anlamına gelse de bugün bazı yerlerde aşağılama olarak kullanılmaktadır. Bazı yerlerde ise "dinden dönmüş" anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

1990'larla beraber, Çukurova'ya yoğun bir Kürt göçü yaşanmıştı. Bu Kürtlerin büyük çoğunluğu Arapların mahallelerine veya onla-

ra yakın yerlerde iskan etmişlerdir. Nusayrilerin, ezilmişlik ruh hali Kürtleri kolayca kabul etmelerine ve onlarla kaynaşmalarına vesile olmuştur. Bu dönem, Nusayrilerin yoğun olarak üniversitelere gitmeye başladığı bir dönemdir. Bu iki gelişme bu dönemden itibaren Nusayrilerin daha fazla devrimci mücadele içerisinde yer almalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, daha fazla tanınması gereken bir kesimi oluşturmaktadırlar.

Nusayrileri daha iyi tanımak için önce tarihlerine sonra da inanç ve göreneklerine bakalım.

I. Nusayrilerin Tarihi

Nusayri isminin nereden geldiğine dair, F. Bulut iki rivayete ağırlık veriyor. Birincisi; I. İmam Hasan El Askeri'nin müridi Muhammed İbni Nusyar'dan aldıkları yolundaki rivayettir. İkincisi ise, ikinci halife döneminde Suriye'ye gönderilen takviye-yardımcı kuvvetlere verilen nusalar/nüsra isminden türetildiğidir. Dönemin öğretilerinin, yaratıcısıyla anıldığı düşünüldüğünde birinci rivayet daha akla yatkındır.

Nusayrilik, batını bir öğretileridir. Bu öğreti Nusyar öldükten sonra (Miladi 883), Muhammed İbn Cundeb yaymıştır. Bir dönem Cundebiyeye ismini alan öğreti Antakya merkezli olarak yayılmıştır. Batını bir hareket olduğu için daima Sünni bağnaz rejimlerin baskısına ve hakaretlerine maruz kalmışlardır. Anadolu Alevilerine yönelik tüm karalamalar, Nusayrilere de yapılmıştır.

Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi (miladi 1516) sırasında, Suriye'de bulunan 50-80 bin arası Nusayri'yi katletmişti.⁽¹³⁾ Mısır ve Suriye'de krallık kurmuş olan Memlûklülere destek vereceklerini düşünerek, bu katliam gerçekleştirilmişti. Bu katliam, Nusayrilerin dağlara çekilmelerine neden olur. Nusayriler bu katliamı hala anarlar. Antakya'ya bağlı Harbiye beldesinde, 1000 Nusayri'nin camide namaz kılarken oklatıldığı rivayet edilir. Bu katliam sonrası, Nusayriler camilere gitmemeye başladılar. Şeriat'ın simgesi

PARTİZAN 67

olarak gördükleri camileri yaşamlarından atarlar. Namazlarını evlerinde ve gizli olarak kılmaya başlarlar. Bu özellik günümüze kadar sürmüştür.

Nusayriler hem Çanakkale Savaşı'nda hem de "Kurtuluş Savaşı"nda Arap olayları içinde yer almışlardır.⁽¹⁴⁾ TC'nin kurulmasından sonra da Kemalizm'e, laiklik söyleminden etkilenecek destek vermişlerdir. Yüzyıllar boyunca şeriat düzeninden ve Sünni bağnaz iktidarlardan çok çeken Nusayriler, Kemalizm'in laiklik söylemini kurtuluş olarak algılamıştır.

Fransa, 1916'da işgal ettiği Suriye'de halkları bölmek için federe devletler kurar. Hatay'da "Alevi Özerk Bölgesi"ni kurar. (1920) Sömürge valisi tarafından yönetilen bu özerk bölge, Lübnan'daki gibi ikrarcı bir sisteme (mezheplerin gücü oranında temsil edildiği sistem) sahipti. Bölge 1922'de Şam ve Halep federasyonları ile birleştirilir. Suriye devletleri federasyonu oluşturulur. Sünnilerle Aleviler arasındaki sorunlar ve çatışmalar bitmediği için, Aleviler, 1924'te bu federasyondan ayrılır. Fransa, bunun üzerine "Alevi Özerk Bölgesi"ni yeniden kurar. Ancak 1930'da yeniden model değiştirir. Federasyonları fesheder. Lazkiye hükümetini merkezi yönetim olarak seçer. Azınlıklara verilen görece haklar da geri alınır. Böylece Aleviler tekrar tecrit koşullarına döner.

Bu süreç içinde Alevilerin Fransa'ya karşı kısa süreli bir ayaklanması olmuştu. 1921'de dağdaki Alevileri ovaya-şehirlere indirmek isteyen Fransa, dirençle karşılaşır. Uzun yıllar dağda yaşayan Aleviler şehre inmek istemez. Bunun üzerine Fransa Alevilerin yaşadığı bölgeyi kuşatır ve kanlı çatışmalar olur. Fazla bir etkinlik gösteremeyen Aleviler, şehirlere yoğun şekilde göç eder.

TC, kurulduktan sonra, Hatay'ı kendi topraklarına katmak ister. Suriye'nin muhalefeti ve Fransa'nın da razı olmaması dolayısıyla bu süreç uzar. Hatay'ın jeo-stratejik konumu, TC'nin güney sınırları açısından hayati önem taşıyordu. Hatay, ayrıca Doğu Akdeniz'in ku-

zeyini kapsadığı için hem D. Akdeniz'in hem de Kıbrıs'ın güvenliği açısından önemli bir konumdaydı. Bu özelliği yüzünden günümüze kadar Suriye ile TC arasında sorun oluşturmuştur.

27 Ocak 1937'de, Milletler Cemiyeti, Hatay'ın bağımsızlığını kabul etti. Yeni seçimler sırasında birçok çatışma yaşanır ve seçimler iptal olur. 3 Temmuz 1938'de Fransa ile TC "dostluk" antlaşması imzalar ve Türk birlikleri Hatay'a girer. Tekrar yapılan seçimlerde Türkler meclisin çoğunluğunu ele geçirir. 29 Haziran 1939'da da Hatay'ın TC'ye katıldığı ilan edilir. Böylece Türk askeri "himayesinde" ve Fransa'nın işbirliği ile Hatay, TC'ye katılmış olur.

Bu süreç içerisinde, M. Kemal, Nusayrilere yönelik propaganda faaliyetleri yürütürken, onları kazanacak adımlar da atıyordu. Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'e yaptığı bir törende kurbanın bir Nusayri'ye kestirilmesini salık vermiştir. Bu Nusayrilerin devlet katında önemsendiği mesajını veriyordu. M. Kemal, Nusayrilere ilaç, yiyecek ve giyecek "yardım"larında da bulunmuştur. Böylece Suriye'ye karşı kendisine çok sayıda yandaş toplamıştır. Demokratik biçimde yapıldığı söylenen "Hatay'ın TC'ye katılmasına" yönelik referandumda bu politikaların etkisi çok olmuştur. Birçok Arap köyüne gitmeyen sandıkların hesabını da pek kimse sormamıştır.

Nusayrilerin içinde hala Kemalizm'e sempati ile bakanlar azımsanmayacak kadar çoktur. Yüzyıllar boyunca şeriat korkusu ile yaşayan Nusayriler, Kemalizm'in kendilerini şeriat-tan kurtardıklarına inanmaktadırlar. Bu durum CHP ve DSP gibi düzen partilerinin, Nusayriler arasında etkili olmasını sağlamaktadır.

Nusayriler, yüzyıllar boyunca süren ezilmişlikleri dolayısıyla, muhalif kimliklerini daima muhafaza etmişlerdir. 1938-39'da, **Zeki Arsu** isimli bir Nusayri profesör önderliğinde, İskenderun'da toprak ağalarına karşı bir ayaklanma gerçekleştirilir. İskenderun, Nusayrilerin yoğun yaşadığı bir yerdi. Bu ayaklanma ye-

nilgiye uğrar. Ancak, hem İskenderun hem de diğer yörelerde, toprak ağalarına karşı mücadele çeşitli biçimlerde sürer. Nusayriler Suriye'de güçlü siyasal örgütlenmeler aracılığı ile mücadelelerini yaygınlaştırırlar. Baas ve komünistlerle işbirliğine girerek, siyasal arenada önemli bir aktör haline gelirler.

Nusayriler, 1975-88 Lübnan iç savaşı sırasında da, Faşist Marunilere karşı Lübnan Ulusal Hareketi içinde savaşırlar. Nusayrilerin, muhalif kimliği onlara anti-faşist bir karakter kazandırmıştı. Bu da onların devrimci saflarda savaşmalarını sağlamıştır.

Nusayriler, Suriye'de Baas'ın içinde etkili olmaya başladıktan sonra 1970'de Nusayri olan Hafız Esad aracılığı ile iktidarı ele geçirirler. Hafız Esad, Baas'ın içindeki sol kanadı tasfiye ederek iktidarını sağlamlaştırır. Kurduğu "milli cephe" aracılığı ile diğer sınıflar üzerinde tahakküm kurarak diktatörlüğünü ilan eder. H. Esad, sosyal emperyalizmin bir kuklası haline gelir ve devrimcilere baskı uygulamaya başlar. Bu durum onun ölümünden sonra da devam eder.

Buna rağmen, Hatay'daki Nusayriler başta olmak üzere H. Esad'ın, Çukurova Arapları içinde büyük bir prestiji vardır. Tıpkı M. Kemal'e yaklaşımdaki tek yanlılık, H. Esad'ı değerlendirmelerde de geçerli olmaktadır. Yüzyılların getirdiği ezilmeyle, "kendilerinden" birinin devlet iktidarının tepesinde olmasını hoşnutlukla karşılamaktadırlar. Gerek M. Kemal'e gerekse H. Esad'a, sınıfsal bakamamanın bir ürünüdür bu yaklaşımlar.

Türkiye'de 12 Eylül'e gelindiğinde Askeri Faşist Cunta (AFC), Nusayrilere karşı kapsamlı saldırılarda bulunmuştu. Nusayrilerin hem sivil faşistlerle hem de asker-polisle çatışmaları olmuştu. Nusayrilerin yoğun olduğu birçok şehir ikiye bölünmüş, Nusayriler, her zaman solcu tarafında kalmışlardır.

Nusayrilerin, devlet karşısındaki bu tutumu, yüzlerce yılın tutuklanmasına neden olur. Baskılar, parlamenter sisteme geçtikten sonra azalmadan devam eder.

Nusayrilerin, muhalif kimlikleri, 1995 Gazi olayları gibi gelişmelerde tepki göstermelerine neden olmaktadır. Gazi olaylarında kepenk kapatıp miting yapan Nusayriler, ülkedeki birçok gelişmeye kitlesel tepki göstermişlerdir.

Türkiye'deki Nusayriler de özellikle '90'lı yıllarla beraber, "devletin içinde yer alıp devleti -iyi insanlarla- değiştirme" fikri güçlü bir şekilde etkisini gösterdi. Bunun sonucu olarak, Nusayriler, çocuklarını üniversitelere daha fazla yollamaya başladılar. 90'ların sonlarında, Hatay, nüfusa oranla üniversiteli sayısında Türkiye'de ikinci sıraya yükselmişti. Elbette bu durum, Nusayrilerin sosyal yaşamında değişikliklere neden oldu. Dışa kapalı bir ölçüde yakılmıştı. Başka millet ve dinlerden insanlarla evlilik "kavga-gürültü" kabul ettirildi. Demokratik örgütlenmelerin artması da bu sürecin ürünüdür.

Nusayriler, dini ve etnik bir kesimdir. Dini yanlarının ağır basması, dünyayı ve toplumu din ile ifade etmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle Nusayrilerin inançlarının ve geleneklerinin de bilinmesi, öze biçimin bağını kurmak açısından zorunludur.

2. Nusayrilerin inanç ve gelenekleri

Nusayrilerin Bâtını bir öğretiye sahip olduğunu belirtmiştik. Ancak, Bâtınlık sürece ve coğrafyaya göre çeşitli biçimler almaktadır. Her batını hareketin kendi özgü nitelikleri bulunmaktadır.

Nusayriler, diğer Bâtını hareketler gibi şeriat düzenine karşıdır. Tüm insanların eşit olduğuna inanırlar ve Kuran'ın Bâtını yorumunun bunu emrettiğini iddia ederler. Nusayriler, Hz. Ali'yi kutsallaştırırlar. Onu, peygamberin halefi ve vasisi olarak görürler. Bazı Bâtını hareketlerin aksine, peygambere saygı duyarlar. Peygamberi, Allah'ın elçisi olarak görürler ve Kuran'ı kutsal kitap olarak kabul ederler. İslam'ın şartı olarak belirlenen, hacca gitmeyi reddederler. Camilerle birlikte Ka-

PARTİZAN 67

be'yi de yadsımları, şeriat sistemi tarafından ezilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Nusayriler, ezilmiş bir halk olmanın getirdiği ruh halini inançlarına yansıtmışlardır. Birlik ve beraberliği temsil eden bayramlar, Nusayrilerde sayıca fazladır. Bir yıl içine sığdırılmış 85 bayramları bulunmaktadır. Sırf Ramazan ayı boyunca 15 tane bayramları bulunuyor. Bu bayramlar, akrabalık ve aşiret kültürünün güçlü olduğu Nusayriler'de, halkın birbirine yaklaşmasını ve dini inançları etrafından kenetlenmesini sağlamaktadır.

Nusayrilerin en büyük bayramı Ğadir Bayramı'dır. Rivayete göre, Hz. Muhammed, veda hutbesini okuduğu Ğadir vadisinde, Hz. Ali'yi halife ve vasi ilan etmiştir. Nusayriler, bu günü, bayram olarak kutlamaktadır. Bu bayramda, hiçbir iş yapılmaz, kesici alet kullanılmaz ve dargınlar barışı. Nusayriler, geçen yıl bu bayramın resmi tatil olmasını talep ettiler. (21. 12. 2007, Radikal)

Nusayrilerin, diğer önemli bir bayramı Evel Temmuz'dur. Bu bayramda, herkes bayramlıklarını giyer; deniz-nehir kenarları veya çayırık alanlarda toplanılır. Yemekler yenir, şarkılar söylenir. 12 Eylül AFC'si, bu bayramı "Fransızların ürünü" diye yasaklamıştı. TC'nin bu bayramı Fransızlarla ilişkilendirmesi, bir türlü Türkleştiremediği Arapların, Fransızlardan etkilenmiş olduğunu düşünmesinden kaynaklıydı. Oysa bu bayram antik çağlardan kalan

bir hasat bayramıdır. Dünyanın hemen her yerinde de benzer içerikte kutlanmaktadır.

Nusayrilerde, Hinduizm ve Budizm'den etkilenmişlikle ruh göçü (reenkarnasyon) inancı güçlüdür. Evrendeki tüm ruhların eşit ve sabit sayıda yaratıldığından çıkış yapan bu inanç, ruhların bedenden bedene girdiğine inanır. Bir sonraki beden, önceki yaşamda yapılan iyilik ve kötülüklerle bağlanır. Kötülük yapanların yılan ve bukalemun bedenlerine girdiğine inanılır. Bu yüzden bu hayvanlar görüldükleri yerde öldürülür; ruhları serbest bırakılır. Bu nedenle hayvanları öldürmek sevap sayılır. Günümüzde özellikle Hatay yöresi bu inançları ile dünyada adını duyurmuştur. Ruh göçüne dair sayısız hikaye ve "örnek" bulmak mümkün olmaktadır.

Nusayrilerin, Anadolu Alevileri gibi bir cemi yoktur. Toplanmak anlamına gelen "cem"e sadece erkekler katılır. Cemde saz ve semah da yoktur. Sadece namaz kılınır. Ancak bu namaz, Sünnilerinki gibi secde ve rüku içermez. Oturarak (bağdaş şeklinde) duaların okunması ve Allah'ın anılması şeklindedir. Namaz, Allah'ı anmak anlamına gelir ve temiz olduğu sürece her yerde kılınabilir. Namaz, toplu kılındığı gibi bireysel de kılınabilir.

Nusayrilerde Hızır inancı güçlüdür. İslam coğrafyasında yaygın olan mehdilik inancının bir yansıması olan Hızır'ın, kötülüklerden ve hastalıklardan koruduğuna inanılır. Bu inançtan kaynaklı türbe ve ziyaretler yaygındır. En kutusalı Samandağ'da deniz kıyısında

✓ TC, aşığılama ve asimilasyon politikasının bir ürün olarak, tarihi Hatay Meclis'i binasını, şehrin göbeğinde olmasına rağmen, uzun yıllar boyunca porno sineması olarak kullandırmıştır.

bulunur. Her düğünden önce burada araçlarla üç tur atılır. Bu türbe en çok ziyaretçiyi çeken türbedir. Evliya ve dini önderlerin kutsallaştırılmasının ürünü olan bu inançlar, kitlelerin bir kurtarıcı beklemelerinin kristalize biçimde ifade ediliş halini de yansıtmaktadır.

Nusayrilerin, dini inançları tüm ezilen halkları gibi, ezilmişliklerini yansıtıyor. Beklenen kurtarıcı, ortak yaşam gibi fikirler, eşitlik ve adalet istemlerinin yansımalarıdır. Dini biçime bürünen sayısız algılamanın ne ifade ettiğini bilmek bize bu halkların dinamizmini açığa çıkar-mamızı sağlayacaktır.

Nusayrilerin sahip olduğu inançlar, daima Sünni bağnaz iktidarlar tarafından horlanmış ve baskı-katliam kılıfı yapılmıştır. TC sınırları içinde yer almaya başlamalarından sonra, bu aşağılama ve karalamalarda azalma olmamıştır. Üstelik buna etnik asimilasyon politikaları eklenmiştir. Tüm Anadolu halklarını Türk ilan eden TC, bu halkların kültürlerini ve etnik kökenlerini inkar ederek onları Türkleştirmeye çalışmıştır. Bu asimilasyon politikalarında Nusayrileri es geçmemiştir.

3.Nusayrilere yönelik asimilasyon politikaları

TC kurulduğu günden bugüne kadar “tek millet, tek dil, tek kültür” ideolojisini korumuştur. Bu faşist ideoloji, neredeyse dünya halklarının büyük çoğunluğunun (Amerikalı yerlilerin bile!) Türk olduğunu iddia etmiştir. Bu ideoloji çerçevesinde Kürtler, cumhuriyet tarihi boyunca “kar üstünde kart-kurt sesi çıkaran dağ Türkleri” oldu; Nusayriler ise “Eti Türkü” ilan edildi.

1931’de kurulan Türk Tarih Kurumu (TTK), ilk kongresinde (1932) “Türk Tarih Tezi”ni ortaya atar. Buna göre;

- Türkler sarı ırkın mensubu değillerdir; Moğollarla etnik bir bağı yoktur.

- Dünyanın diğer bölgelerinde ilkellik hakimken, Türkler, anayurdu olan Orta Asya’da “maden medeniyetleri devrine” kadar ulaşmıştı.

- Türk göçleri, günümüzden yaklaşık 9 bin yıl önce gerçekleşmiş; Çin, Hint, Ön Asya ve Kuzey Avrupa’ya kadar geniş bir coğrafyaya kadar yayılmıştır.

- Çin’e giden Türkler, Çin uygarlığını; Hint’e gidenler Harappe ve Mahenjedaro uygarlıklarını; Ön Asya’ya gidenler Sümer, Akad, Elam ve Hitit uygarlıklarını; Mısır’a gidenler Mısır uygarlıklarını; Ege havzasına ulaşanlar Troya, Girit, Lidya ve İona uygarlıklarını; Anadolu’ya göç eden Etrüskler ise Roma uygarlığını kurmuşlardır.⁽¹⁵⁾

Amacımız bu komik iddiaları tartışmak veya çürütmek değil, zaten buna gerek de yok. Ancak “bilimsel” olduğu söylenen bu tezler çerçevesinde tüm Anadolu halkları asimilasyona maruz kalmıştır. Nusayrilere de bu paydan “Eti Türkü” olmak düşmüştü.

“Etiler (Hititler), Türk ilan edildikten sonra, Nusayrilerin Arap değil de Türk sayılması zor olmuyor!

Türk Tarih Tezine paralel geliştirilen “Güneş-Dil Teorisi”de benzer biçimde, dünyanın büyük çoğunluğunun konuştuğu dillerin kökeninin Türkçe olduğunu iddia etmektedir. Nusayrilerin konuştuğu Arapçanın aksanının Türkçe aksan olduğunu ve kullandıkları birçok kelimenin Türkçe olduğunu iddia ederek bu durumu Nusayrilerin, damarlarındaki “asil Türk kanına” bağlamaktadırlar. “Bilimsel” temellere sahip olduğu iddia edilen bu teori, özellikle 1930’ların Türkçesinin yarısından fazlasının Arapça veya Arapça kökenli kelimelerden oluştuğunu “hatırlayamamaktadır.” Bugün eski bir Türkçe veya Osmanlıca sözlüğüne baktığımızda rahatlıkla görülebilecek bu durum, TTK’nın “bilimsel” alanı dışında kalmaktadır.

Türkoloji profesörü H. Reşit Tankut’un, 1938’de yayınlanan “Nusayrilik” eseri, “bilimsel” açıdan, Nusayrilerin Türk olduğunu iddia eden ilk eserdir. Tankut, bu eserde, Nusayrilerin kafatası yapısının Türklerle aynı olduğu iddiasını temel alarak, tezini geliştirmiştir. Kafatasının şekli ve hacmine göre yaptığı bu de-

PARTİZAN 67

ğerlendirme ile birçok etnik kökeni de Türk ilan etmiştir.

Tankut'un bu eseri, resmi ideolojinin bir parçası olmuş ve bu eseri başkaları takip etmiştir. Bugün de bu fikirler tümüyle, Türkiye'nin "mozaik" değil de "granit mermer" olduğunu savunan çevreler tarafından savunulmaktadır.

Nusayrilerin kökenlerinin, Yemen Arap kabileleri olduğu geniş çevrelerce kabul edilmektedir. Ki böyle olmazsa bile, kendilerini Arap olarak ifade edenlere, bu şekilde "bilimsel" yaklaşmak faşist ideolojinin özü gereğidir. Bu öz, günümüze kadar en fazla Kürtler olmak üzere diğer millet ve dinden insanlara katliamlar uygulamıştır. Bu ideolojinin "tek millet" yaratmak için, Nusayrileri de Türk ilan etmesi sağlanacak bir şey değildir.

Nusayrilere yönelik asimilasyon politikaları çerçevesinde, ana dilde eğitim hala engellenmektedir. Tek kelime bilmeyen Nusayri çocukları, okulda Arapça konuştuğu için sık sık dayak yemiştir. Arapların en yoğun olduğu yerlerde bile resmi dairelerde Arapça tercüman bulundurulmamıştır. Yakın zamana kadar devlet dairelerine memur olarak alınmayan Nusayriler, işlerini daima bir tercüman aracılığı ile yapmak zorundaydı. Nusayrilerin daha fazla Arapça konuşmaması için Araplara özel "TRT Hatay FM" kurulmuştur. Arapça yerine Türkçenin konuşulmasını sağlamaya çalışan TC tüm Nusayri çocuklarına her gün "Tür-küm, doğruyum..." diye bağırıttirmektedir. Böylece, körpe beyinlere Arap olmadıklarını işlemeye çalışmaktadır. Dil yasağı ile birlikte bu uygulama çocuklarda kimlik bunalımı yaşanmasına neden olabilmektedir. Ki, TC'nin Arapça konuşulmasına yönelik politikaları şehirlerde yaşam bulmuşlar, gençlerin içinde Arapça bilmeyenlerin sayısı artmıştır.

TC, aşığılama ve asimilasyon politikasının bir ürün olarak, tarihi Hatay Meclis'i binasını, şehrin göbeğinde olmasına rağmen, porno sineması olarak uzun yıllar boyunca kullandırmıştır. Köprübaşı denilen, şehrin en önemli

meşdanında, iki tarihi bina daha bulunmaktadır. Şu an biri PTT, diğeri Ziraat Bankası olarak kullanılan bu binalar, Fransızlar zamanında, Fransızlar tarafından yapılmıştır. Bu tarihi bina, "tarih savunucuları"nın hiç "ilgisini çekmemiştir." Meclis binasının bu şekilde kullanılması, Nusayrilerin bir zamanlar –sömürge de olsa devlet kurduklarını unutturmaya ve bu tarihi aşığılamaya yöneliktir.

TC, aynı politikalarının ürünü olarak her yıl 21-23 Temmuz tarihlerinde "Hatay'ın anavatanına katılımı"ni, resmi olarak kutlar. Mutlaka şatafatlı yapılan bu kutlamalara, şehrin TC temsilcileri en üst düzeyde katılır. Katılımın fazla olması için ünlü şarkıcılar çağırılır ve havai fişek gösterisi de ihmal edilmez. TC bu paralelde yıllar sonra İskenderun'un "düşmandan kurtulduğunu hatırlayarak" İskenderun'da bu "gün"ün anısına kutlamalar yapmaya başlamıştır. Tüm bu uygulamalar, Hatay'ın TC'nin "kopmaz" bir parçası olduğunun mesajını vermeye yöneliktir. Kitleler -özellikle yeni nesil-manipüle edilerek, TC'ye yakınlaşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

TC, bu resmi ve şatafatlı kutlamalar için keseyi açarken, Nusayrilerin yaptıkları şenlik ve kutlamaları yasaklamakta; yapamadığı durumlarda ise içini boşaltmaya çalışmaktadır. On binlerce Nusayrinin katıldığı Tavla (Antakya'ya bağlı bir belde) şenliklerini engelleyemeyince, bu şenliklere resmi düzeyde katılmaya başladı. Grup Yorum gibi devrimci grupların ve demokrat sanatçıların katıldığı bu şenliklerin içeriğini devrimci kültürden koparmak için, başta belediye başkanları olmak üzere şenlik organizatörlerine sık sık baskı yapmaktadır. Nusayrileri karşısına almak istemediği için (şimdilik) bu şenlikleri zor yolu ile dağıtmaya cesaret edemiyor. Şenliklerin diğere beldelere yayılması üzerine, içeriğini boşaltmak ve "pop kültürüne" dönüştürmek için elinden geleni yapmaktadır.

TC Araplar arasındaki aşiret ve akrabalık bağını zayıflatmak amacıyla, soyadı kanunu yürürlüğe soktuğu zaman kardeşlere aynı soya-

dı vermemiştir. Soyadı kanununa karşı çıkanlara ise “deli, çatlak, ot vb.” soyadları keyfi olarak vermiştir. Arapların soyadı olarak kullandıkları baba ismini ise kabul etmemiştir. Ancak hala yaşlı kesimler eski soy isimleri ve en büyük erkek çocuğa göre ebeveyne seslenmeyi sürdürmektedir. Buna rağmen TC'nin soyadlarını farklı yazdırması, şehir kültürünün de sayesinde etkili olmuştur.

Kitlelerden kitlelere çizgisinin hayata geçebilmesinin ön koşulu kitlelerin tüm yönlerini sınıfsal bakış açısıyla öğrenmektir. Kitlelerin, tarihi, dini, kültürü, sosyal yaşantısı vb. bilinmeden, onların örgütlenebileceğini düşünmek sadece iyi niyetten ibarettir.

Anadolu, çok zengin bir kültür çeşitliliğine yani mozaığe sahiptir. Anadolu'yu “granit mermer” çevirmek isteyen faşist ideolojilere karşı, bu kültürlerin devrimci kültürle kaynaştırılması bir zorunluluktur.

Sonuç:

İslam coğrafyasının halklarını, kültürlerini ve ayaklanmalarını sınıfsal açıdan incelemek bize bilimsel bir bakış kazandırır. Halkların tarihine baktığımızda, dinin “ezilmiş yaratığın iniltisi” olduğunu sayısız kez görebiliriz. Ezilenle-

rin tarihi, işçi sınıfının tarihinin kopmaz bir parçasıdır. Proletaryanın kendisi gibi, teorisi de bu tarih üzerinde yükselmiştir. Dolayısıyla bu tarihi bilimsel olarak incelemek devrimci bir görev ve zorunluluktur.

Resmi ideolojiler, ezilenlerin ve emekçilerin tarihini unutturmak veya çarpıtmak için ellerinden geleni yapmaktadır. Sömürünün devamı için bunu yapmak zorundadır. Bu yüzden tarihin sınıfsal açıdan incelenerek halka mal edilmesi, sınıf mücadelesinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

Yazıdaki birçok örnekten de gördüğümüz gibi, Marksizm'in dine sınıfsal bakış açısı ile ayaklanmalar ve dinler tarihine bakıldığında, çıkarılan dersler de farklı olmaktadır. Geçmişle bugün arasında kopmaz bağları oluşturan bu dersler yaşama geçirilmeksizin mücadelenin büyütülmesi imkansızdır. Tarihte hiçbir komünist parti ve devrimci örgüt, tarih bilincini tabana yaymadan savaşı geliştirememiştir.

Ezilenlerin-emekçilerin öncüleri, bu tarihi kendilerinin tarihi olarak görmek zorundadır. İnsan nasıl ki kendini geçmişinden soyutlayıp değerlendiremiyorsa, parçası olduğumuz Ortadoğu tarihine de bu gözle bakmak gerekmektedir.

Kaynaklar

- 1- Aktaran, F. Bulut, İslam Komüncüleri, sf: 52
- 2- Aktaran, F. Bulut, İslam Komüncüleri, sf: 26
- 3- Aktaran, Teori ve Politika “İslam ve Marksizm”, Kış 2000, sf: 9
- 4- Aktaran, Teori ve Politika “İslam ve Marksizm”, Kış 2000, sf: 17
- 5- F. Engels, Kapitalizm öncesi Ekonomi Biçimleri, sf: 142
- 6- B. Lewis, Ortadoğu, sf: 47
- 7- F. Bulut, Hasan Sabbah Gerçeği, sf: 267

- 8- F. Bulut, Hasan Sabbah Gerçeği, sf: 246
- 9- F. Bulut, İslam Komüncüleri, sf: 163
- 10- F. Bulut, Hasan Sabbah Gerçeği, sf: 181
- 11- Bilim ve Gelecek, sayı 40, Haziran 2007
- 12- F. Bulut, Ortadoğu'nun Solan Renkleri, sf: 63
- 13- F. Bulut, Ortadoğu'nun Solan Renkleri, sf: 63
- 14- Resmi ideoloji Sözlüğü, Özgür Üniversite Kitaplığı, sf: 65
- 15- Resmi ideoloji Sözlüğü, Özgür Üniversite Kitaplığı, sf: 173-174

Abonelik koşulları

İşçi-köylü

6 AYLIK : 20 YTL

1 YILLIK : 40 YTL

Partizan

10 YTL

20 YTL

NOT: İstedığınız süreye denk gelen oranda parayı hesap numaralarımıza yatırarak banka dekontunu yayınevimize fakslayınız ya da postalayınız.

Abonelik ücretine posta masrafları dahildir.

İŞÇİ-KÖYLÜ

Saldırlılara karşı barikat

30 günde...
İŞÇİ-KÖYLÜ
Direniş dayanışmayla büyür!..

İŞÇİ-KÖYLÜ
Her gün bir iş cinayetini yaşıyoruz! Tuzla da enfil dayanışması!
İş cinayetleri kader değildir!
İpleri emekçilerin "bildirisi" koparacak!

İŞÇİ-KÖYLÜ
halkın sesidir